

Így beszélünk mi – pályázati eredmény

Örömmel tudatjuk minden kedves pályázónkkal, hogy felhívásunkra nyolcvan pályamunka érkezett szerkesztőségünkbe. A várakozáson felüli „mennyiség” feldolgozása és értékelése a bíráló bizottság tagjait kellemesen nehéz helyzetbe hozta, így az eredményhirdetésre csak most kerülhet sor.

Köszönjük értékes gyűjtőmunkájukat!

A szerkesztőség

Eredményhirdetés

Helyezettek:

- I. Parapatics Andrea, ELTE
- II. Dóka Máté–Boros Csaba, EKF
- III. Gárdonyi Éva, KGRE

Különdíj:

dr. Somogyi Erika, Siófok
Móra Ferenc Gimnázium IX/C. osztály, Kiskunfélegyháza
Vorozsilnik Anita, Ukrajna, Kiscejóc
Rónaky Edit–Murath Gergely, Pécs

Dicséret:

András Szabolcs, Csíkszereda
Kanizsai Rita, Nagykanizsa
Mihalek Zoltán, Szabadka
Mózes Virág
Schweighardt Zsanett, Kincsesbánya
Tóthné Újteleki Ilona, Nyíregyháza
Lánczi Ildikó, Szabadkígyós

dr. Szűts László
a bírálóbizottság elnöke

dr. Balázs Géza
tag

dr. Minya Károly
tag

A Cédrus Művészeti Alapítvány 2006. évi irodalmi pályázatának eredményhirdetése a 92., új pályázati kiírása az 52. oldalon.

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

IX. évfolyam I. szám

Kiadja a Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Balázs Géza** (nyelvművelés),
Bognár Antal (próza), **Elek Szilvia** (zene), **Király Farkas** (vers), **Kovács Ildikó** (szöveggondozás),
Sebeők János (környezet), **Szondi Bence** (törtélem), **Vincze Ferenc** (műbírálat),
Szerkesztőségvezető: **Molnár Noémi**. Terjesztés: **Németh Lóránt**.

Napút-kör: **Csűrös Miklós, Gráfik Imre, Dr. Koncz Gábor, Schwajda György, Konrad SutarSKI,**

Lászlóffy Aladár, Sánta Ferenc, Schwjaja György, Konrad SutarSKI,
Székelly Magda (tiszteletbeli konzulensek). • Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. • Telefon/fax: (1) 225-3474

E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Rt. és az NH Rt.

ISSN: 1419-4082

Évgyűrűk

Saly Noémi: Többnyire nagyon egyszerű... . . . 3

Király Farkas: rubái-féleségek
a pesti forgalomhoz. 7

Bori István: Budapest hídjai 8

Masát Ádám: Katasztrófák
Budapest történetében 17

Szentmártoni Szabó Géza: Porából kelt
antik orgona 28

Hangszóló

Elek Szilvia: Budapest, Budapest, te csodás! 31

Lászlóffy Csaba három verse 36

Lukáts János: A platán 39

Petőcz András: Budapest, világváros. 41

Buda, Pest, Budapest...

Sebeők János: Budapest a gazdám 48

Valachi Anna: Álombeli átkelés. 48

György Attila: Nagyapáim fővárosa 51

Szóvár

Balázs Géza: A pesti nyelv 53

Mustra

Háy János: A gyerek 58

Tárlat

Sajdik Ferenc rajzai és Gáll Ádám alkotásai
(a színes mellékleten)

Wehner Tibor: Mélységek. 65

Hetedhét

Sigri Mitra Gáini: Szomorú vasárnap
(Posta Ákos István fordítása) 67

Regina Katinaite-Lumpickienė:
Elvesztett szülőföld; Hozomány; Szólólevél 68

Janina Degutyte: Almafavirágzás
(Cseh Károly fordítása) 69

Stig Claesson: A tavasz új előjelei. 70

Nyina Obrezkova versei
(Tillinger Gábor fordításai) 71

Rafit Min verse 72

Viktor Sibanov versei
(Sándorfi Veronika fordításai) 72

Dragan Velikić: Liszt Ferenc téri fák
(Bognár Antal fordítása) 73

Tandori Dezső versei 79

Emlékezet

Szakonyi Károly: Búcsú Lázár Ervintől 81

N. Pál József: Nagy Gáspár halálhírére. 83

Oláh András versei 84

Árvai Ferenc Ödön versciklusa 86

Pogány Anikó verse 89

Ágas Lehel két verse. 90

Eredményhirdetés. 92

Berek

Németh Péter Mikola: 47 HiDat! 93

Ablak

Könyvleletek

Vincze Ferenc: A bizonytalanság hangulata
(Bajtai András: Az átlátszó város) 101

Téka

Vilcsek Béla: Dráma és színház a századelő
Budapestjén (Kosztolányi Dezső
színházi estéi) 104

G. Komoróczy Emőke: „Szemétdombra került a
nagy utópia” (Kálmán Mária: Sakk-matt) 110

Janecska Katalin: Képpé merevített szöveg
(Jóry Judit: Vetkőztetik a menyasszonyt) 112

Kikötő

Szakolczay Lajos: Kettős sziget
(Puha Ferenc és Somogyi György kiállítása)
Művelődéstörténeti kalauz (Botta–
Püspöky–Vertel: A névjegy története) . . . 114

Széles Klára: (A költő) „Öntudata szféra,
melynek állandó sugara van” (Lászlóffy
Aladár: Szabó Lőrinc költői helyzetei) . . . 120

Pénzes sarok

Szlanka András: Egy 140 éves
budai dokumentum. hátsó borítóbelső

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek II.

Zsille Gábor: Krakkói jegyzetek
(Kultúrcevej)

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

IX. évfolyam I. szám

Budapest-hívószám

MÓDOSULÁSOK

E számunk képzőművész vendége,
Gáll Ádám festőművész 1953-ban
született Debrecenben. A Magyar
Képzőművészeti Főiskola festő
szakán végzett 1978-ban. Alapító
tagja a 2004-ben indult Homokháti
Művésztelepnek és a Homokhátsági
Művészeti Egyesületnek.

A Budapest-összeállítás képi
gazdagítására felkért Sajdik Ferencet
2000/1-es számunkban mutattuk be.

A szám megjelenését
a Pro Cultura Orbis Alapítvány
támogatta.

Saly Noémi

Többnyire nagyon egyszerű...

Gálisz Virág felvétele

„Születni tudni kell” – zárták idősebb családtagjaim a beszélgetést, ha olyasvalaki került szóba, aki érdemeitől teljesen függetlenül, rokoni vagy elvtársi alapokon kapott vastag szeleteket valami habostortából. A kijelentésben az irigységnek szikrája sem csillant, sőt. Kimondatlanul benne volt a gyerekeknek szóló világos figyelmeztetés: aki ilyen módon akar előbbre jutni a világban, az a mi családunk részéről közmegegyezésre számíthat. Punktum. Más kimondatlan üzenetek ellenben arról szóltak, hogy azt viszont, hogy kik vagyunk és kiktől vagyunk, igenis számon kell tartani. Más okokból. Punktum.

Négy-öt éves korom kedvenc játékaik közé tartozott téli délutánokon előszedetni Nagymamával a régi fényképalbumokat. A nevek bővítésében éltem, ahogy abban az életkorban szokás; és abban az időben az ember gyereke még

nem rajzfilmfigurákon vagy autómárkákon csiszolta a memóriáját. Nagymama kiapadhatatlan türelemmel mutogatta a képeket a lapokra hullani készülő, ősrég albumokban. Ez itt az Öfi meg a Fafi, ez itt a Mikó Juliska, ez a bajuszos a Pista bácsi... Még nem voltam iskolás, amikor fejből tudtam nemcsak a nagyszüleim, de a dédszüleim és testvéreik nevét is, és már én igazítottam ki Nagymamát, ha véletlenül tévesztett. Ugyanezt játszottam apai nagyanyámmal, Nagyikával is, irtó mókás nevekképpel örvendeztettem meg, kacagtam, mint akit csiklandoznak. Czipauer János. Czuléger Marcella! Órület.

Kiskamasz koromban jött ezekhez a családi földrajz. Előkerültek mindenféle keresztlevelek és másolataik, valakinél egy ősrégi *Tiszti címtár* (benne például Szmik dédapa testvéreivel); fényképeken városnevek, régi borítékokon ismeretlen utcák... És jöttek a históriák, a történelembe ágyazódva vagy a lélek tekervényeiből előgombolyodva, de jöttek.

Hát így valahogy, apránként kikerekedett az én családtörténetem, ami nyilván semmiben nem különbözik egy átlagos magyar polgárcsalád történetétől, tehát vad, gazdag és gyönyörű, mint az amazóniai őserdő vagy Budapest egy napos szeptemberi délutánon. (Felmenőim úgy 130 éve kivétel nélkül itt éltek, ezt azért jegyezzük meg. Nekem nem mindegy.)

Hogy a dédszüleiknek is voltak szülei, ezt valahogy fölfogtam annak idején. De hogy aztán még milyen távolságokig nyúlnak az ágak (vagy inkább milyen

mélységekig a gyökerek), ezt csak harmincas éveimben kezdtem firtatni, immár némi kutatói tapasztalat birtokában, a bölcsész nagyképűségével. Aztán csendesedve gondolkodtam rajta, például vajon hány éve nem mondta ki senki 1615 után meghalt ősanyám, Potvor Sára nevét. Vajon mi az enyém a génjeiből? A fülcimpám? A félmosoly a szájam sarkában? Egy négyezer-kilencvenhatod Potvor Sára lappang bennem. És több mint harminc évig sejtelmem sem volt róla. Örület.

Két nagyon-nagyon hosszú gyökér a középkorig nyúlik. Az egyik az anyai szálon, a Zlinszky családon keresztül ér a felvidéki Rudnay-Rudnyánszky családig, onnan pedig az Árpád-kori Divék nemzetségig, biztos évszámokkal az 1200-as évekből. (Odáig, hogy kiszámoljam, hanyadfokú rokona lehetek ilyenformán Kosztolányi Dezsőnek vagy Ottlik Géának, akik ugyanoda vezették vissza magukat, még nem merészkedtem. Gondolom, úgy huszadfokú. De jó. Hogy éppen ők.) Ezen az ágon egy kevésbé vonzó jellemű báró is tanyázik, Rudnyánszky József, a nagytétényi kastély építtetője. Húga volt az ősanyám, a cím oldalágra szerencsére nem terjedt ki. A legjobb az egészben a családi címer. A családtörténész Nagy Iván szavaival: „kék mezőben egy terepélyes fa alatti medve, fölötte csillag és hold ragyog”. (Innen jönne atavisztikus rajongásom a medvék iránt? Vagy valamelyik előző életemben egyszerűen medve voltam a Felvidéken? Cammogtam „terepélyes” fák alatt, csámcsogtam a vad málnásban?)

A másik hosszú história a Saly család. Dunántúli kismemesek, akikről (szintén Nagy Iván jóvoltából) 1655-ig tudok teljesen biztosat: Saly Dénes szolgabíró Vas megyében, meg a Gergely nevű fia. Utána jön egy nagy lyuk az időben, és az 1400-as években megint van egy Saly Dénes fia, Gergel, ugyanott szolgabíró, aligha véletlen egybeesés folytán. Nálam is szívósabb családfakutató rokonom, Saly Gyurka állítja, hogy még korábról tudunk Saly Oswaldról, aki felgyűjtotta a vasvári konventet. Püfff! A családi hagyomány szerint az – ugyancsak Árpád-kori – Sal nemzetség besenyő volt. (Nevüket három kis dunántúli település őrzi: Salfa Vasban, Salföld és Salköveskút a Balaton-felvidéken.) Apám egyik legénykori barátja ennek hallatán így vigyorgott a vendéglői asztalnál:

– Ismertem én azt a besenyőt, édes Gézám: Buxbaum Besenyőnek hívták, és lóbőrrel házalt a Király utcában...

Buxbaummal nem találkoztam a családfa ágain mászkálva, de Szmik Náthán Ignác bányagondnokkal (Selmec mellett, Hodrusbányán), valamint Spitz Jakab és Frankl Róza hitestársakkal bizony igen. Náthán elvett egy evangélikus tót leánykát, négy fiuktól és egy lányuktól (aki a nagy múltú erdélyi Mikó családba ment férjhez) az 1870-es években a kutya se kérdezte apjuk eredeti vallási hovatartozását. Spitz Jakab nem volt ilyen egyszerű ügy. Katolikus budapesti rendőrtiszt dédapám elcsábította a lányát, aki összeköltözött a gojjal, és zabít szült neki. Amikor 1884-ben a második kis zabi, nagyapa is megszületett, Spitz Mária kitért, és összeházasodtak. Jakab megszárgatta ruháit, hamut hintett a fejére, és elsiratta lányát, akinek otthon a nevét sem volt szabad többé kiejteni. Semmi mást nem tudok Jakabról és Rózáról, de a fájdalomukra sokszor gondolok.

Református csak egy volt a családban, ő viszont nem akárki: Takaró Géza, amerikai magyarok szeretett püspöke az 1930-as évektől. Mi van még? Ja! Görög katolikusok, sőt ortodoxok is lehettek némely erdélyi felmenők között,

akiknek története sajnos ködbe veszett. A népes fiatalabb nemzedék pedig nem úszta meg az ilyen irányú legújabb kori fejleményeket: egy unokahúgomat Párizsban évekre elnyelte a szcientológia agy mosógépe, öccse meg itthon mosolyog átszellemülten a hit gyülekezetében. (Nekem ez már sok. Katolikusnak keresztelték, vallásos nem lettem, de hívő igen.)

Hadd büszkélkedjem a nemzetiségekkel is. A besenyőkön és egyéb színmagyarokon túl itt vannak a morva Zlinszkyek és az ugyancsak morva Franz Keiner. Aztán a felvidéki tótok, például Francsek Pál ükapám, Kalitzky Terézia és Tomaszek Julianna ükanyám. Mindenféle németek: Eduard Voigt, Jakob Czipauer, Franz Zolliger, Joseph Taschler, Johann Schubert. Horvátok és más délvidékiek: Vlasits Klára, Gergácz Katharina. Egyik sógornóm ősei között az örmény Kredon Péter, egy másik távoli oldalágon cigányok, akikről szégyenszemre nem tudok semmit. Hát így. Ami a vért illeti, nem valami kék. Tarkabarka, mint egy plezúros gyerektérd vagy középkori templomablak. A Himnusztól mindenesetre akkor is összeszorul a torkom, ha hétköznap éjfélkor ér, miközben épp fuszeklikat teregetek a konyhában a fregolira.

Aztán a fent és lent libikókái! Elszegényedő nemesi családok lányai polgárfiúkkal, polgárlányok gazdalegényekkel házasodnak – ez persze főleg a 19. század utolsó harmadának forgatagára jellemző, utána meg már mindegy: mindenki polgár és mindenki városlakó. És nyernek, aztán meg vesztenek: kártyán vagy a háborúban és utána, de akkor aztán tényleg mindent.

Czipauer Jakab ükapám fiákeres volt Vácott. János fia – frissen szabadult ácslegényke – mezítláb indult gyalog a fővárosba, szerencsét próbálni. Ács és állványozó – az 1870-es évek Pestjén nehezen lehetett volna keresettebb szakmát választani. A fél várost ő építette: ő állványoz a Millenniumi emlékmű építkezésén, ő az ácsmestere a Fasori iskolának és templomnak, nem is sorolom tovább, sok van még. Idős korára a budapesti ipartestület mestervizsgáztató bizottságának elnöke lett. Tőle kaptuk azt a mondatot, amelyik félig tréfásan, de alapjában véve halálosan komolyan élt-él a családban a mai napig: „Én egy nemzetalkotó elem vagyok, fiam!”

Czipauer János megözvegyülvén elvette akkori főnöke lányát, Keiner Teréziát. A főnök, Franz Keiner morva pallér akkor került Pestre az 1840-es évek közepén, amikor a Lánchíd építéséhez toborozták a szakképzett munkaerőt. Kinézek az ablakomon, borzonganak a híd fényei a vizen, Keiner ükapa dörmög a bajsza alatt valami háromnegyedes ütemű nótát.

Volt olyan építkezés is, ahol egy Francsek Imre nevű építész volt öreg Czipi főnöke. A Közmunkák Tanácsának székházát állványozta, itt, a szomszédomban, a Döbrentei téren? Vagy a városligeti műjégpálya épületét? A Gellért-szobor mögötti kolonnádot? Ezt már nem tudni. De Francsek dédapa munkája ez mind, meg jó néhány bérház is a városban. Például a Rákóczi út 11. Pontosan száz évig mindig lakott valaki a családból abban a negyedik emeleti lakásban, amelyet dédapa a ház elkészültekor bérbe vett. Letelt a száz év, Iluci néni tavaly meghalt, a mesének vége, jött az angol befektető. (Restauráltatja a gipszstukkókat.)

Hogy Francsek dédapa – akinek az apja még Gödöllőn volt molnár és hasonbérő – vajon vett-e bicskát diákkorában leendő apósa, a híres pesti késes, Johann Schubert Aranykéz utcai boltjában, hát, ezt nem tudom. De például

Petőfi vagy Vörösmarty vehetett, mert az üzlet akkoriban már működött. Ifjabb Johann járhatott a Pilvaxba, ázhatott a havas esőben a múzeumkertben – ezeket is csak gondolom, de a vándorkönyve és a mesterlevele megvan, az utóbbi Iluci néni spájzából került elő egy polc mögül, itten lóg a kopott aranykeretes, szépen kalligrafált mesterlevél a szobám falán, hogyaszongya, „Wir ober- und unter Vorsteher“, mi, fő- és al-elöljárók tanúsítjuk stb. Kaiserliche und königliche Freystadt Pesth. (A malmokat és a késeket is hamarabb szerettem, mint ahogy ezek a dolgok kiderültek.)

Francsek dédapa legidősebb gyereke, ifjabb Imre a Széchenyi fürdő strandjával írta be a nevét a város építészettörténetébe. Aztán elszegődött Iránba, a sah állami építészeként került szovjet fogságba, végül nyomtalanul eltűnt a gulag poklában – de ezt már másutt megírtam. Meg azt is, hogy amikor dédapa fiatalon megözvegyülve ott állt öt kamaszforma gyerekkel, a péceli nyaralószomszéd és jó barát, Bárczy István polgármester testvérhúga hozzáment feleségül. És minthogy dédapa is meghalt hamar, fiatalon, nagyapámat és négy testvérét Bárczyék navigálták el a diplomáig és házasságkötésekig. Amikor rájöttem, hogy ki is volt a Nagymama emlegette Pista bácsi, aki számtalan családi fényképünkön mosolyog a bajusza alatt, hát akkor tényleg új színben ragyogott föl hirtelen az egész város. (Ha valakiről, róla kellene végre írni egy tisztességes könyvet. Bár lehet, hogy a mai Budapesten már az sem segítene.)

Saly József ükapám jogászember, a pesti egyetem tanácsjegyzője volt, szolgálati lakásban lakott a Papnövelde utcában. Onnan örökölt, nagy íróasztalánál dolgozott aztán dédapa, nagyapa, apám. 1991-ig, haláláig a bátyám írta rajta cikkeit a Nimródba. (Nekem valahogy nincs bátorságom birtokba venni azt az íróasztalt, bár itt áll a nagyszobában.) Károly dédapa rendőr lett, negyvenkét esztendősen a millenniumi kiállítás rendőrpáncsnoka, később Kőbánya kapitánya. Utolsó éveit Soroksár-Erzsébetfalván élte. Második fia, Géza (akinek születésekor elvette Spitz Máriát) a Beszkártnál volt tisztviselő, egyre magasabb rangban, a háború előtti években már vezérigazgató-helyettesként. Ő vette feleségül Czipauer János Erzsébet lányát. Mártonhegyi házukat 1950-ben kinézte magának egy párttitkár, rövid úton kitelepíttette őket. A beszédkáros munkások küldöttségbe mentek nagyapáékért Rákosihoz. Két év után hazajutottak, onnantól nyolcadmagukkal szorongva a kegyesen meghagyott alsó lakásban. Ha valakit érdekel a ház fénykora, forduljon Szabó Magdához. A *Megmaradt Szobotkának* elején olvashat Tibor gyerekkori barátairól és otthonukról. „Géza, a mesehős” az apám. Erzsébet húga is ott szerepel. 92 éves, nem tudom, fogja-e még olvasni, amit most leírtam.

Kiről nem meséltem még? Hát a legnehezebbekről, papáról és mamiról. Papa az orvosgyetemen tett kanyar után elvégezte a jogot, és újságíró lett a rádiónál. Haditudósító a Don-kanyarban, ellenálló itthon, tíz évig rab a gulagban (ahol véletlenül összefut Iránból odahurcolt apósával), aztán még egy kicsit segédmunkás Rákosi Magyarországon. Meg apa. A tesómat tízévesen látta először. Velem volt öt boldog hónapja, forradalommal tetézve, aztán még másfél év szorongás, ami közben megtanított mosolyogni, beszélni és ölelni. Amikor ezzel megvoltunk, meghalt.

Mamitól túlélni tanultam meg. A vízivárosi polgárgyerekek hétévesen kerültek Iránba. Az ottani boldog és gondtalan gyerekkornak nagyapa eltűnése vetett

véget, vissza kellett térniük Pestre. Öt nyelv birtokában fölvetették a rádióba – boldog szerelem apámmal, aztán a várakozások, hogy hazajön-e élve a Don mellől, hogy hazajön-e élve az utcáról, hazajön-e élve a gulagról. Aztán tudomásul venni, hogy a János Kórházból nem jön haza soha többé. És eltartani nagyanyát, anyát, két gyereket. Aztán rajtam kívül mindenkit eltemetni. Aztán egy éven át ép tudattal, derűvel, humorral viselni a biztos halálba vivő, lassú bénulást. (Ez lenne mami hetvennyolc kalandos életévének története? Édes Istenem, a meg nem írt családregegyek örök felelőssége az ember vállán.)

Állok a Döbrentei utcai lakás erkélyén, ahonnan ötven és fél éve nézem a Dunát. Nézem a várost, a városomat, és nem egészen értem, hogy lehetett a jó Isten ennyire gondos és körültekintő, hogy pont ebbe a családba, ebbe a városba, erre az erkélyre rakott – nyilván még az se volt mindegy neki, hogy éppen mikor. Szeretem, hogy legalább az életem második felében emelt fővel lehetek az, amik az őseim voltak: polgár. Na, nem úúúúgy. Rémes, hogy magyarázkodom kell, de fogok. „A polgár, fiam, az az ember, aki hozzárak a világhoz.” Ez is egy ilyen családi verdikt volt, naná. Az ember megtanulta, mint azt, hogy „a kent kenyeret harapjuk, a kenetlent törjük”. Szóval, ez többnyire ilyen egyszerű.

Király Farkas

rubái-féleségek a pesti forgalomhoz

opálos reggelembe köd szítál.
ezerkocsis dugóban áll a bál.
a szélvédőn szmogos mocsok csorog.
talán repülni kéne, vertikál'?

nyomulna mind, dohog, dühöng, dudál,
ez állóharc, ypern, madrid-határ,
anyád-apád, enyém, tiéd, övék,
sofőr-malőr, botor motor-batár.

szitkát bizony hiába szórja rám,
uram, egy kávé volt csupán kajám...
de marhasága, lám, megihletett –
kaján' röhög magán omár khajjám.

Bori István

Budapest hídjai

Budapest a hidak városa. Budapest a szép hidak városa! Nemcsak a funkció és esztétikum összhangja, hanem a hidak szerepe és története, a hidak felépítését-átépítését-újjaépítését meghatározó történelmi kontextus, a hozzá kapcsolódó mítoszok okán is. E többlet az, amely a hidaknak szimbolikus jelentést biztosít.

Az első név szerint ismert hídépítő mester, Számoszi Mandroklész, aki Kr. e. 513-ban I. Dareiosz perzsa uralkodónak épített hajóhidat a Boszporusz felett, valószínűleg nem csodálkozna azon, hogy 1500 év múltán is híd ível át a szoros felett, legfeljebb azon ámulna, hogy micsoda lélegzetelállító ez a szerkezet. Hiszen nyilvánvaló, hogy ez a hely Európa és Ázsia határán megkívánja a híd létezését. A híd összeköt, hiánya szétválaszt földrészeket, népeket, országokat, városokat. Az 1993-ban a délszláv háború során a horvát hadsereg által lerombolt mostari öreg híd ugyanúgy szimbolikus jelentőséggel bírt, mint az Esztergom és Párkány (Štúrovo, Szlovákia) között 1944-től az 1990-es évekig a Dunában csonkként meredező hídronc. Hirdették az Európa keleti felén élő, közel azonos sorsot megélt népek ellentéteit, megosztottságát. Mindkét híd újjaépült, de az új hídszerkezetek csak a kapcsolatok jövőbeni megújulásának reményével kecsegtetnek. Hasonló szimbolikus erővel bírtak megépítésük, illetve újjaépítésük idején a budapesti hidak is. A Lánchíd a reformkorban felemelkedő Magyarország, azon belül Pest és Buda összekapcsolásával az új főváros megszületése, a Szabadság és az Erzsébet híd a gyorsan fejlődő ezeréves állam, míg a Petőfi híd a „nagy háborúba” és következményeibe belerokkant ország jelképe volt. A második világháború barbár pusztítása is döbbenetes képi erővel jelenik meg, ha a főváros lerombolt hídjairól készült fotókat nézzük, újjaépítésük pedig az ország talpra állásának bizonyítéka.

Napjainkban zajlik a világ „hét új csodájának” kiválasztása (www.new7wonder.com). A sok-sok jelölt közül a szervezők kijelöltek 21-et, amelyekre 2007 júniusáig lehet szavazni. A világ hét új csodájának címére pályázó 21 jelölt között nincsen híd. Egyedül a Golden Gate-nek volt esélye a bekerülésre, de végül a zsűri az óskori kultikus kőkör, a Stonehenge mellett döntött. A hidak ezek szerint nem eléggé ismert és értékelt, nem igazán látogatott, élő emlékei az emberiségnek. Igaz ez Magyarországra, Budapestre is. Pedig a Gallup egy felmérése szerint a Lánchíd a Parlament után az ország második legjellegzetesebb szimbóluma. Az alábbiakban olvasható kis leírások talán egy kicsit közelebb hozzák a főváros hét közötti Duna-hídját, ismertebbé teszik történetüket, értékeiket.

„A HÍD”

„Az élet olyan, mint a Lánchíd” – azaz bizonytalan, ingatag, fordulatokkal terhes – tartotta a mondás a 19. század végén az érezhetően kilengő hídról. A Lánchíd története pedig éppen olyan, mint az élet: regényes, fordulatokkal teli.

Egy állandó dunai kőhíd felállításának ötlete már igen régi keletűnek számított a 19. században. Talán már a rómaiak is építhettek, és Zsigmond király korából is vannak utalások híd építéséről. Ha voltak is, nem lehetek hosszú életűek, így a folyón az átkelést évszázadokon keresztül ladikkal, komppal, repülőhíddal, hajóhíddal oldották meg. Télen a befagyott folyó jege biztosította az átjutást az egyik partról a másikra. A 18. század végén kezdtek az állandó kőhídról született elképzelések valóságos tervekkel válni, amelyek szükségessé tették a Duna medrének felmérését és a hídépítéshez szükséges műszaki paraméterek meghatározását. A sokféle mérnöki terv közül kiemelhető Vásárhelyi Pál 1832-es, a fél évszázaddal később épült londoni Tower hídra emlékeztető tervezete, amelyet állítólag gróf Széchenyi István unszolására készített el. De hogyan is lett Széchenyi a hídügy központi alakja? Vagyis inkább azt kellene kérdeznünk, hogyan is kerülhette volna el ezt a szerepet? Hiszen tudvalevő, hogy Széchenyi a kor minden fontosabb közügyénél feltűnt, legyen szó a társasági élet új színtereinek angol minták szerinti meghonosításáról (lóverseny, kaszinó), iparfejlesztésről (gőzmalmok), vagy éppen a közlekedés modernizálásáról (folyószabályozás, gőzhajózás). A híd ügyének felkarolásában az Angliában és másutt látott minták magyarországi adaptációjának igénye mellett egy személyes élmény is szerepet játszott. Édesapja halálhírére 1820. december 27-én indult haza Széchenyi a Bihar megyei Diószegről. Két nap múlva ért a pesti dunai révhez, ahol azonban már három hete nem volt meg a hajóhíd, és jégzajlás miatt hajók sem közlekedtek. Csak január 5-én vitte át egy bátor hajós lovaskocsistul. A gróf ezek után így írt naplójában: „egy évi jövedelmemet adnám, ha Buda és Pest között híd létesülne...” A felbuzdulást azután 1832-ben a híd felépítéséhez vezető rögös út első fontos tette követte: a Hídegylet megalapítása, amelynek elnöke báró Steinlein Eduárd, alelnöke pedig Széchenyi István lett. Még ebben az évben Széchenyi és Andrassy György Angliába utaztak, ahol neves mérnökökkel való tárgyalás mellett megtekintették a Lánchíd későbbi tervezőjének, William Tierney Clarknak három hídját is. Ezek mindegyike igen hasonlatos volt a Budapesten majd megépítendőhöz. A híd építéséről szóló, 1833-ban az Országgyűlés elé került törvényjavaslatból 1836-ban lett törvény. A 12 szakaszból álló 1836. évi XXVI. tc. kimondta, hogy a hidat egy részvénytársaságnak kell megépítenie, továbbá elrendelte a mindenkire kiterjedő hídvámfizetést is. A Lánchíd Rt. 1838-ban alakult meg, fő részvényese és így a vállalkozás fő finanszírozója Sina György bankár lett. A részvénytársaság 1838. szeptember 18-án elfogadta W. T. Clark lánchídterveit, és ezek alapján 1840-ben elkezdődött az építkezés a tervező névrokona, Adam Clark helyszíni irányításával. A pesti hídfő alapgyödre készült el elsőként, itt, a Duna fenekén tartották az alapkőletételt 1842. augusztus 24-én. A hídhoz szükséges vasanyagot angliai cégektől, illetve Bécsből hozták, de Andrassy György dernői (Drneva, Szlovákia) és Ganz Ábrahám budai öntődéje is szállított vasanyagot és öntvényeket. A láncok szerelése rendkívül gyorsan zajlott – 1848 márciusától

júliusig tartott –, de nem emiatt, hanem egy baleset nyomán maradt emlékezetes része a hídépítésnek. Tizenegy láncfelhúzási művelet után az utolsónál a láncfelhúzó csigasor egyik láncszeme elpattant, a lánc visszacsapódott az úszóállványra, amely a rajta állókkal együtt a Dunába zuhant. Maga Széchenyi is kényszerfürdőt vett, egy munkás pedig életét vesztette. 1848 nyarán a politikai helyzet már eléggé ingatag volt, a Délvidéken harcok kezdődtek, Jellasics támadásával pedig kezdetét vette a szabadságharc. A még teljesen be sem fejezett híd máris fontossá vált. Jelentős szerepet játszott Pest-Budának az Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) által elrendelt kiürítésében, majd 1849. január 5–6-án Windischgrätz osztrák főparancsnok hetvenezres seregének Pestre való bevonulásában. Az elkövetkező hónapok paradox módon a még teljesen el nem készült híd felrobbantási terveiről szóltak. Előbb Buda osztrák parancsnoka, Alois Allnoch próbálta meg – szerencsére sikertelenül – felrobbantani, majd az orosz beavatkozás után, a magyar haderő nagy nyári visszavonulása során a magyar hadvezetés akarta a támadók késlettetésére lerombolni. Végül erre sem került sor, mert a híd „gazdájának”, Adam Clarknak hatott a meggyőző érvelése, miszerint a felrobbantás helyett máshogy is járhatatlanná lehet tenni a hidat néhány napra. Mindez egyben azt is jelentette, hogy a Lánc-híd csak a szabadságharc leverését követően készülhetett el teljesen. 1849. november 20-án adták át a forgalomnak: Haynau és Geringer császári biztos sétálhattak át rajta először, és nem Széchenyi... A hidat ekkor még nem őrizték a Marschalkó János készítette oroszlánok, azok csak 1852-ben kerültek a mai helyükre. A legenda szerint az avatónepségen egy inas fennhangon hirdette, hogy az oroszlánoknak nincsen nyelvük. A publikum hangosan nevetni kezdett, az alkotó pedig szégyenében a vízbe ölte magát. Valójában az oroszlánoknak a helyén van a nyelvük, Marschalkó pedig nem lett öngyilkos, habár sokáig magyarázkodhatott, cikkekben elemezve az oroszlánok nyelvének jellegzetességeit.

A Lánc-híd vasszerkezetének a megnövekedett forgalom nyomán kívánatosá vált megerősítése az 1913–15 közötti átépítés során történt meg. Az 1915. november 27-i átadás után a Széchenyi lánc-híd elnevezés lett a hivatalos (ezt még az ötvenéves évfordulón javasolta Zelovich Kornél professor). A százéves évforduló megünneplésére viszont egy újjáépítés után kerülhetett csak sor, mivel a többi híddal együtt a németek a Lánc-hídat is felrobbantották. Az 1945–49 között újjáépített híd 1949. november 20-i átadásakor már nemcsak a hídszerkezet volt új, hanem a pillérei homlokfalain a magyar címer is. A koronás címert ekkor váltotta fel a népi demokratikus címer, egészen 1973-ig, hogy akkor átadja helyét a pajzsos címernek, amelyet a rendszerváltozás után, 1996-ban cseréltek ki az eredetire. Így vonult végig a magyar történelem „zivataros” 20. százada „A HÍD”-on, amelyet egy idő óta egyre többször vehetnek birtokba a város lakói ünnepi alkalmakkor, amikor lezárják a forgalom elől és megnyitják a gyalogosok előtt.

A cikkben szereplő budapesti hidak egyes adatai

Híd	A mai híd típusa	Építés	Mai hossz (m)	Nyílások száma/ leghosszabb nyílás (m)	Mai szélesség (m)
Lánchíd	Háromnyílású, kőpilléres, függőhíd	1839–49 új 1913–15 átépítés 1947–49 újjáépítés	380	3/203	14,8
Margit	Hat + kettő parti nyílású, felsőpályás, ívhíd (középen egynyílású szárnyhíd)	1872–76 új (1899–1900 szárnyhíd) 1935–37 szélesítés 1947–48 újjáépítés	607 (71)	6+2/88 (1/70)	25,0 (13,2)
Szabadság	Háromnyílású, rácsos vasszerkezetű híd	1894–96 új 1945–46 újjáépítés	334	3/175	20,1
Erzsébet	Háromnyílású, függőhíd	1898–1903 új 1960–1964 új	380	3/290	27,1
Petőfi	Három + négy parti nyílású felsőpályás, rácsos gerendahíd	1933–37 új 1950–52 újjáépítés 1979–80 pályaatépítés	514	3+4/154	25,6
Árpád	Tizenkét nyílású, felsőpályás, gerendahíd	1939–50 új 1981–84 szélesítés	928	12/103	35,4
Lágymányosi	Hatnyílású, felsőpályás, gerendahíd	1992–95 új	494	6/98	30,5

(Az adatok forrása: Dr. Gáll Imre: *A budapesti Duna-hidak*. Hídépítő Rt., Budapest, 2005. 15. o.)

„Míves hidak”

A Lánchíd után, a dualizmus korában megépült három híd a maga nemében páratlan, világszerte is egyedi és a főváros arculatát meghatározó műtárgy.

A Gyulai Pál ajánlotta nevet viselő Margit hídnak nincsen nagy legendáriuma, csak végzete. Az öngyilkosságban ma is élenjáró magyarok ugyanis szívesen választották végzetes tettük színhelyének, és vetették magukat a híd közepéről a Duna hullámaiba. A hivatalosan 1876. április 30-án a forgalomnak átadott híd építését az 1870. évi X. tc. rendelte el. A kiírt tervpályázat nyertese Ernest Gouin francia mérnök lett, akinek cége 1872-ben kezdte meg az építkezést. A négy év alatt elkészült híd különlegessége, hogy a Margit-szigetnél harmincfokos szögben megtörik, és így mindkét hídrész merőleges az adott Duna-ág sodorvonalára. 1879-től a hídon lóvasút közlekedett, amelyek feljutását a meredek lejtőkön a híd közepéig egy harmadik ló segítette, rajta egy lovászgyerekekkel, a nyargonccal. 1894-től villamosok váltották fel a lóvasutat. A híd

A budapesti hidak elhelyezkedése (Forrás: Google Earth)

építésének céljai közül – a pesti és a budai körutak összekapcsolása, Óbuda és a Margit-sziget könnyebb megközelíthetősége – az utóbbi csak 1890-ben teljesült. Néhány hónap alatt épült fel a szárnyhíd, amely lehajtást biztosított a Margit-szigetre. Ezzel együtt a híd teljes hossza 670 méter lett, amellyel az Árpád híd megépítéséig Budapest leghosszabb hídja volt. A megnövekedett forgalom miatt 1935–37-ben kiszélesítették. 1944. november 4-én, egy szombati napon a déli órákban a németek által éppen aláaknázott híd pesti oldala véletlenül felrobbant és a Dunába zuhant. A hídon tartózkodó járművek, villamosok a vízbe csúsztak, több tucat véletlen utas és mintegy negyven, az aláaknázásban részt vevő német utász fulladt a vízbe. A budai rész sem maradt ép, azt 1945. január 18-án pusztították el, a hídból csak a pillérek maradtak meg. Az újjáépítésre az 1946-ban meghirdetett hároméves terv keretei között került sor. A Gerő Ernő irányításával megívított „hídcsatában” újjáépített Margit hidat végül két részletben adták át a forgalomnak: a déli részt 1947-ben, az egész hidat pedig 1948. augusztus 1-jén. A híd ezután 1978-ban esett át rekonstrukción, majd 2006 nyarán került ismét a figyelem középpontjába, amikor az új nagykerületi Combino villamosok okozta terheléstől kitörték a villamosvezeték tartóoszlopai. A Margit híd (is) megérett a felújításra.

A millenniumi ünnepekévére (1896) készült el a legrövidebb (331 méter) budapesti Duna-híd, a Szabadság (vagy ahogy akkor nevezték: a Ferencz József). Építését az 1893. évi XV. tc. rendelte el (Fővám téri híd) az Erzsébet híddal (Eskü téri híd) együtt. A két híd építésére együttes nemzetközi pályázatot írtak ki, amelyre összesen 74 – közte 16 amerikai, 15 magyar, továbbá olasz, német, francia, belga, holland, orosz és algériai – pályamű érkezett. A Fővám téri hídra beadott 21 pályamű közül minden idők talán legnagyobb és külföldön leginkább elismert magyar hídtervező mérnökének, Feketeházy Jánosnak a tervét választották ki megvalósításra. Ezzel kezdetét vette az első, teljes egészében, a tervezéstől a kivitelezésig magyar híd története. Persze „magyar átokként” a civakodás is megkezdődött, ugyanis Feketeházy terveit átdolgozták, és egyesek ezek után megkérdőjelezték a jeles mérnök szerzőségét, aki régi sérelmeit is felelevenítve parázs vitába bocsátkozott a Mérnök Egylet Heti Értesítőjének hasábjain. Közben azért megkezdődött az építkezés is, amely két év alatt lezajlott, és 1896. október 4-én a névadó, azaz Ferenc József részvételével megtarthatták a hídavatást is. Az uralkodó maga is hozzájárult a hídszerkezet stabilizálásához, egy ezüstszegecs néhány szimbolikus kalapácsütéssel végrehajtott helyére illesztésével. Ezt a híres szegecset azután

1956 forradalmi napjaiban valaki elvitte, de pótolták; majd a pótlást is elvitték. Ma már jelöletlen, „egyszerű” szegecs van ezen a helyen. A Ferenc József híd már születése pillanatában is el volt látva villamossínekkel, elektromos és gázvilágítással. A lovas kocsik viszont messzire elkerülték, mert a pesti és a budai oldal közötti ötméteres szintkülönbségből adódóan a pesti felhajtó igen meredekre épült, amelyen bajos volt megrakott kocsival felkapaszkodni. A németek a főváros szovjet ostromának vége felé, 1945. január 16-án robbantották a

Dunába. Az összes híd közül elsőként újjáépítve, 1946. augusztus 20-án átadták a forgalomnak az ekkortól Szabadság névre keresztelt hidat. A későbbiekben kb. húszévenként végeztek rajta felújítási munkákat, de az utóbbi években állapota erősen megromlott. A fővárosi önkormányzat tervei szerint 2007 augusztusától esedékes a híd teljes felújítása, amely az aszfaltburkolat, a villamospálya és a felsővezeték, a vasbeton pálya- és járda-lemez, a hídkorlát megújítását, továbbá

az acélszerkezet korrózióvédelmét, a pillérek és a hídfők javítását, illetve a köz- és díszvilágítás megújítását tartalmazza, mintegy ötmilliárd forint értékben.

A világ első, több új konstrukciós elemet felvonultató acélpilonos, sokak által napjainkig legszebbnek tartott lánchídja az 1903. október 10-én átadott, Erzsébet királynéről elnevezett híd volt. Az 1893. évi, két híd építését elrendelő törvény után kiírt pályázat 74 pályaművéből 53 erre, az Eskü téri hídra vonatkozott. Az 53-ból 41 mederpillér nélküli, azaz az áthidalást egyetlen nyílással megoldó terv volt. Ez az egyébként technikailag nagy kihívást képviselő megoldás azért volt annyira népszerű a pályázók körében, mert a Duna ezen a szakaszon a legkeskenyebb, és a hajóforgalom zavartalansága végett legfeljebb egy mederpillér elhelyezése jöhetett szóba. A történelmi emlékezet szerint azonban maga a császár és király, Ferenc József is beleszeretett a mederpillér nélküli, egynyílású híd ötletébe, így más megoldásoknak nem lehetett sok esélyük a pályázaton. Ennek megfelelően az első díjat Julius Kübler német mérnök egynyílású kábelhídterve nyerte. Végül azonban a Kübler tervét felhasználó, Czekelius Antal vezette mérnökcsoporthoz tartozó lánchídja épült meg. Az építkezés csak 1897-ben kezdődött, elsősorban azért, mert ki kellett jelölni a hídfőket – ez a pesti oldalon különösen bonyolult volt, hiszen két patinás épület, a régi pesti Városháza és a Belvárosi plébániatemplom állt a híd tengelyének a vonalában. A Városháza áldozatul esett, a templom azonban a köznélemény nyomására megmaradt, és a lehajtót építették meg úgy, hogy Pest legrégebbi épületét kikerüli. Az építkezés során is akadtak nem várt nehézségek. A budai hídfő alapozásánál szige-

A régi Erzsébet (lánc)híd
(forrás: www.homonnai.hu)

telőként használt aszfaltréteg a környezetében található nagyszámú hévforrás hőjének hatására képlékennyé vált, és az alap megcsúszott rajta. Ezeket a mozgásokat kivédendő a hídfő folyó felőli oldalán hatalmas betontesteket helyeztek el az úttest alá. Az imponáló technikai kivitelezésű építkezés – a világon először alkalmazott lánc-lehorganyzás; Diósgyőrben készített hatalmas, 15 méteres láncszemekkel – 1903-ra fejeződött be. Végeredményben egy, a maga nemében (a legnagyobb távolságot áthidaló lánchíd) 23 évig világrekorder híd emelkedett a Duna felett.

Az Erzsébet híd sem volt azonban hosszú életű, a németek 1945. január 18-án felrobbantották. A pesti pilon épen maradt, és még 15 évig fájdtotta a ránézók szívét, egyszerre emlékeztetve őket a „boldog békeidőkre” és a háború barbárságára. E 15 év alatt az is végérvényesen eldőlt, hogy eredeti formájában már nem építhető újjá. A Sávoly Pál tervei alapján kábelhídként megépített új Erzsébet hidat utolsóként, 1964. november 21-én adták át a forgalomnak. A könnyedséget sugárzó hídon 1973 óta nem járnak villamosok, viszont a napi közel százezer gépjármű áthaladása okán joggal tekinthetjük a város egyik ütőérének, ha leáll rajta a forgalom, akkor szinte megbénul a város.

„Modern hidak”

A Dunán átívelő hidak számát és elhelyezkedését a város fejlődése, a közlekedés igényei határozzák meg. Az Osztrák–Magyar Monarchiában Budapest Bécs egyenrangú partnere kívánt lenni, és ez folyamatos fejlesztéseket igényelt. A főváros már 1908-ban javasolta a pesti Boráros tér és a budai Lágymányos között híd építését, amelyre azonban az első világháború, majd az utána következő instabil politikai-gazdasági állapotok miatt sokáig gondolni sem lehetett. Csak a konszolidáció bekövetkeztével, az 1930. évi XI. tc. rendelte el az építést és a tízéves kormányzói jubileumát tartó Horthy Miklósról való elnevezését. A kiírt nemzetközi pályázatra beérkezett tervek a hajózáshoz szükséges, a műszaki feltételek között megadott hídpályamagasság biztosítása miatt lánc-, merevítőtartós ív-, illetve kábelhidak voltak. Végül azonban esztétikai és gazdasági megfontolásokból mégis egy felsőpályás gerendahíd épült meg, amelyet minisztériumi szakemberek terveztek. Az 1937. szeptember 12-én átadott Horthy Miklós híd viszonylagos karcsúsága ellenére sem volt olyan feltűnő, „szép”, mint a korábban épült hidak, de joggal tekinthető az első „modern hídnak”. Itt alkalmaztak ugyanis Magyarországon először a parti pilléreknél nagyméretű vasbeton keszont. A Duna fenekén folyó alapozásról pedig először adott helyszíni közvetítést a Magyar Rádió riportere. Az építés költségeinek fedezetén megosztott az állam és a főváros, mely utóbbi a rá eső részt adóemelésből fedezte. Hogy Horthy Miklós tényleg magáénak érezhesse a hidat, a budai híd-

főnél az egykori császári és királyi haditengerészetnek szentelt emlékművet, a pulai világítótorony mását állították fel. A híd felrobbantása (1945. január 14.) után hét évvel építették újjá, ennek nyomán a hídpálya szélesebb lett, és csökkentették a felhajtók meredekségét is. Az azóta eltelt fél évszázad alatt több (részleges) felújítást is végeztek, amelyekkel párhuzamosan megváltozott a Boráros tér és vele szemközt a Lágymányosi terület arculata is.

A Petőfi híd felépítésének gondolatával egy időben felvetődött egy, Óbudát a pesti oldali Angyalfölddel összekötő híd szükségessége is. Az általában csak „Óbudaiként” emlegetett, 1940-ben Árpád névre keresztelt híd építésére 1929-ben kiírt tervpályázaton két első díjat is kiadtak, amelyből az egyiket Kossalka János és Welder Gyula kapták, akik közül Kossalkára bízták később a hídépítés előkészítését. Az építkezés 1939-ben kezdődött, és különlegességét egyebek között az adta, hogy ezen a részen a Duna négy önálló ágra szakad, amelyek mindegyike más irányt kényszerít az adott pályaszakaszra, amit azonban technikailag és a harmonikus esztétikai hatás kedvéért össze kell hangolni. A második világháború miatt az építkezés 1943-ban félbeszakadt, majd miután szerencsére a meglévő részeket a németek nem robbantották fel, 1948-ban folytatódott. Az elkészült és akkor Közép-Európa hosszúsági rekorderének számító hidat a testvéri Szovjetunió legnagyobb ünnepén, 1950. november 7-én adták át, méghozzá az alkalomhoz igazított új, Sztálin névvel. Ez az elnevezés nem nagyon ment át a köztudatba, már csak azért sem, mert a híd 1956-ban visszakapta régi nevét. A robbanásszerű forgalomnövekedés miatt 1981–84 között szélesítették ki úgy, hogy a meglévő híd két oldalán egy-egy további, a régihez csatlakozó hidat építettek. Ezzel létrejött Budapest leghosszabb, kétszer háromsávós, közepén villamospályás, naponta több mint százötvenezer autót áteresztő Duna-hídja.

Az ez idáig felépült hidak benjámija a Lágymányosi híd, amely a pesti oldal külső körútjának (Róbert Károly–Hungária–Könyves Kálmán körút) déli

átvezetője a budai oldalra. Az 1992–95 között felépített híd kialakítását alapvetően meghatározta öregebb szomszédja, az Összekötő vasúti híd. Az összhang végett a Lágymányosi híd predesztinálva volt arra, hogy felsőpályás gerendahídként szülessen meg. A behatárolt

lehetőségek mellett azért sikerült egy, a centrumtól való távolsága miatt ugyan a budapesti panorámából kiszoruló, de a sík vidéki tájba jól illeszkedő, és legalább egy, a laikus szemlélő számára is feltűnő jellegzetességgel bíró hidat alkotni. Ez a jellegzetesség pedig a világviszonylatban is egyedülálló világítási megoldás. A pilonok tetején 35 méter magasan elhelyezett tükrös szerkezet vakításmentes, egyenletes szórt fényvel világítja meg a

hídpályát. Az átadása óta eltelt tíz év bizonyította e híd létjogosultságát. A napi százezer autó közelében járó áthaladó forgalma fontos közlekedési szerepéről, a pesti hídfő körüli terület gyors átalakulása és fejlődése pedig városrészképző erejéről árulkodik.

Végezetül még egy pár szót a napjainkban épülő legújabb budapesti Duna-hídról. A fővárost elkerülő M0-s gyorsforgalmi úthálózat északi szektorában 2006 tavaszán kezdték el építeni a majdan összességében 1862 méter hosszúságú, öt részből álló hidat. A Szentendrei-szigeten is áthaladó szerkezet bal parti, jobb parti és Szentendrei-szigeten lévő ártéri, továbbá a Szentendrei-Duna-ágat átívelő elemein túl a leglátványosabb a Duna főága (Váci-Duna) fölötti 591 méteres szakasza lesz. Itt épül ugyanis az a háromnyílású ferdekábeles híd, amelynek a két mederpillére fölött A betűt formázó, 100 m magas pilonjairól legyezőszerűen ágaznak szét majd a függesztőkábelek. Ez azonban még csak a jövő, napjainkban a híd még csak arról nevezetes, hogy a névadás ügyében lebonyolított internetes szavazáson két amerikai humorista győzött, de nagy valószínűség szerint mégsem róluk, hanem a földrajzi helyre utaló Megyerről fogják elnevezni. (Az építkezésről az alábbi honlapok tudósítanak folyamatosan: www.m0hid.rgstudio.hu, www.eszaki-hid.hu)

Ez a kis áttekintés nem szólt a vasúti hidakról, az egyes Duna-ágak fölött átvezető hidakról és a második világháborús pusztítás után felépített ideiglenes (a „Petőfi-Böske” az Erzsébet híd; a „Manci” a Margit híd mellett), illetve az 1946 januárjára fél év alatt elkészült félállandó hídról, a Kossuthról, amelyet csak 1960-ban bontottak el.

A cikk megírásakor felhasznált és további tájékozódáshoz ajánlott irodalom: Buza Péter: *Duna-hidak (A mi Budapestünk)*. Budapesti Főváros Önkormányzat Főpolgármesteri Hivatala. Budapest, 1992; Dr. Gáll Imre: *A budapesti Duna-hidak*. Hídepítő Rt., Budapest, 2005.

Masát Ádám

Katasztrófák Budapest történetében¹

Az elmúlt évtizedekben a társadalomtudományok körében önálló létjogosultságot harcolt ki magának a katasztrófatudomány, a történettudományon belül megnövekedett társadalom- és művelődéstörténeti érdeklődés pedig ahhoz vezetett, hogy kialakult a modern katasztrófa-történetírás. Számos monográfia született az 1970-es évektől kezdve, amelyek feldolgozták a nagy járványok, éhínségek, tűzvészek, árvizek és egyéb katasztrófák történetét. Az alábbi írás célja, hogy rövid összegzést adjon Budapest jelentősebb katasztrófáiról. Ebben a tanulmányban Budapesten nemcsak az 1873-ban létrejött várost értjük, hanem azokat a településeket is, amelyekből a főváros kialakult. Terjedelmi okok miatt nem foglalkozunk a budapesti járványok és földrengések történetével, bemutatjuk viszont a legfontosabb tűzvészeket, árvizeket, azok városfejlesztésre gyakorolt hatását, és kiemelten elemezzük a főváros történetének legnagyobb katasztrófáját, az 1838. évi pest-budai árvizet.

A katasztrófák meghatározása és tipizálása

A *Magyar értelmező kéziszótár* nagyarányú szerencsétlenségként, (sors)csapás-ként határozza meg a katasztrófát. A katasztrófatörténeti szakirodalom ennél egy sokkal bonyolultabb és összetettebb definíciót hoz. Katasztrófának nevezünk minden olyan eseményt, amely kollektív stresszhelyzetet vált ki, mivel bekövetkezése során az adott közösség tagjainak számottevő része veszélybe kerül vagy veszteségeket szenved. A katasztrófa bekövetkezik, mert a társadalmi rendszer nem tudja a közösség („addigi”) életfeltételeit biztosítani. Ennek a meghatározásnak tehát négy alapeleme van: A katasztrófa 1. nem elszigetelt egyéneket érint, hanem személyek kisebb-nagyobb közösségét, 2. nem pusztán fenyeget egy közösséget, hanem ténylegesen pusztít, károkat okoz, 3. stresszhelyzetet teremt, 4. létrejötté általában összefügg azzal, hogy az egyének létét biztosítani hivatott társadalmi rendszer megsérült. Ezek a felsorolt összetevők viszont nem *alkotó*, hanem úgynevezett *alakító* elemek, amelyek nem feltétlenül következnek be egy-egy katasztrófánál.

A természeti katasztrófák a legtöbb esetben földrajzi meghatározottságúak. Magyarország például csak rövid ideig rendelkezett tengerrel, itt nincsenek működő vulkánok, és az ország kívül esik a gyakori földrengések és viharok zónáján is. Így a legtöbb természeti katasztrófa (hurrikán, tornádó, szökőár, vulkánkitörés, földrengés) vagy teljesen ismeretlen hazánkban, vagy a történelem folyamán lokális jelleget öltött, és csak egy kisebb közösséget fenyegetett. Az

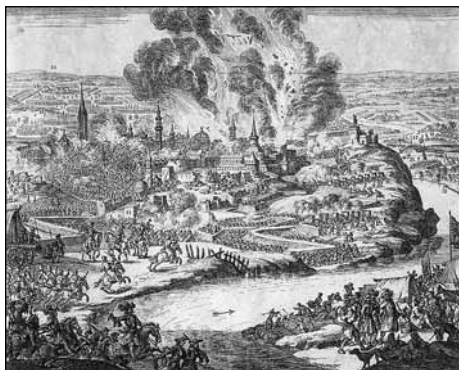
¹ A Balassi Bálint Intézetben 2004. december 2-án megtartott előadás szerkesztett változata.

ország történetének jellegzetes természeti csapásai ezért mindig az árvizek, aszályok, illetve járványok voltak.²

A fentiek alapján beszélhetünk a katasztrófák területi kiterjedéséről és időtartamáról. A katasztrófák földrajzi kiterjedésük szerint koncentrálnak kis területen, vagy nagy területen egyszerre, esetleg fokozatosan elterjedve. A felosztás azonban vonatkozhat az érintettek létszámára is (lokális közösség, kisebb táj, régió, kontinens, esetleg néhány tucat főtől százmillió főig terjedő népesség). Időbeliség szempontjából a katasztrófák lehetnek (1) hirtelen kialakulóak, illetve rövid lefolyásúak, (2) hosszú ideig tartók, illetve fokozatosan kifejlődőek, (3) valamint rendszeresen ismétlődőek. Kategóriákat állíthatunk fel továbbá, ha az érintett közösség felkészültségi fokát és a katasztrófa társadalmi befolyásolhatóságát vizsgáljuk.

Sorsfordító dátumok

Számos történész egyetért azzal, hogy Budapest a legnagyobb pusztulást nem a természeti katasztrófák bekövetkezésekor, hanem a háborúk idején, azaz a tatárjáráskor (1241/1242), Buda törököktől való visszafoglalásakor (1686)

és a második világháborús ostrom alatt (1944/1945) szenvedte el. Mindhárom dátum egyfajta cezúrát is alkotott a magyar történelemben. A tatárjárás nemcsak az ország újjáépítésére kényszerítette IV. Bélat, hanem addig folytatott politikájának megváltoztatására is. Budavár visszafoglalása a törökök kiűzésének első jelentős lépése volt, és egyúttal jelezte a közel másfél évszázados uralom hanyatlásának a kezdetét. Magyarország németektől való felszabadítása pedig egyrészt a világháború végét hozta el az

ország számára, másrészt utat nyitott egy rövid demokratikus időszak után a szovjetizálás irányába.

A tatárok pusztításának mértékéről viszonylag kevés forrással rendelkezünk, de tudjuk, hogy az egész Kárpát-medence területén végigvonultak, és kevés települést kíméltek meg. A magyarok számára végzetes muhi csata után a tatárok háromnapos ostrom során elfoglalták Pestet, majd miután 1242 januárjában átkeltek a Dunán, az első dolguk volt, hogy felgyűjtsák Budát. Az 1686. évi ostrom során a Víziváros már a harcok kezdetén lángokban állt, ezt vették be elsőnek a támadó keresztények. 1686. július 22-én aztán a bajor erők

² Az elmúlt háromszáz évben mindössze hat komolyabb pusztítást okozó földrengésről tudunk: 1763-ban és 1783-ban Komárom, 1778-ban Homonna, 1802-ben (a Brassó melletti Hídvég, 1820-ban Mór és 1834-ben (a szatmári) Érmellék környékén volt. Lásd Réthly Antal *A Kárpát-medence földrengései* (1952) című könyvének adatait! A 20. században 1911-ben Kecskemét, 1956-ban Dunaharaszti körzetében mértek nagyobb földrengést.

egy mozsárágyúja eltalálta a törökök legnagyobb lőszerraktárát. Egyes források szerint több ezer mázsa lóport tároltak itt a törökök, és a robbanás nemcsak a védők százainak oltotta ki az életet, hanem lángba borította az egész várat is. Az ostrom folytatódott az iszonyatos erejű robbanás után is, mígnem szeptember 2-án egy döntő roham során több helyen betörték a várba a támadók. Buda három napig égett, és a katonák is ennyi időt kaptak a szabad rablásra. A leírások szerint alig maradt ház épen, sőt még az utcák vonalát is nehéz volt felismerni.

A második világháború nyomait nemcsak a történeti dokumentumokból, hanem fényképekről és filmfelvételekről is ismerjük. A pusztulás valószínűleg azért is volt hatalmas, mert az ostrom a korabeli viszonyok között rendkívül sokáig, 102 napig, illetve a teljes bekerítéstől számítva 52 napig tartott („*második Sztálingrád*”). Több mint 32 ezer lakás megsemmisült vagy lakhatatlanná vált. A közlekedés megbénult, a gáz- és áramellátás megszűnt, óriási gondot okozott az élelmiszerhez való hozzájutás, akárcsak az egészségügyi ellátás megszervezése. Jelentős károkat szenvedett a pesti Duna-korzó számos épülete, teljesen kiégett a pesti Vigadó, súlyosan megsérült a budai vár, az Operaház, a Zeneakadémia és a Nemzeti Színház épülete is. A kitörésre készülő németek Pest kiürítése után felrobbantották a Duna felett átívelő hidakat. A budapesti lakosság és a katonaság embervesztesége a becslések szerint meghaladta a százezer főt.

A lerombolt Erzsébet híd

A tűzvészekről

Sajnos kevés középkori forrással rendelkezünk a tűzvészekkel kapcsolatban. Egy-egy jelentősebb tűzesetről van ugyan tudomásunk, de a pusztítás valódi mértékét sokszor nehéz meghatározni. A történész dolga a kora újkortól válik könnyebbé, innentől kezdve ugyanis nemcsak iratok és képi ábrázolások állnak nagyobb mennyiségben a rendelkezésünkre, hanem a tűzvészek száma is nagyobb volt. Tűzesetek gyakrabban fordultak elő a török hódoltság időszakában, mert a kulturális különbségekből fakadóan a törökök máshogy fűtöttek és főztek, és ezek a megőrzött szokások a magyar körülmények között tűzveszélyesnek bizonyultak. A törökök használtak továbbá illatosító füstölőket is, amelyekből szintén kipattanhatott egy-egy szikra, és lángra kaphatott a szoba berendezése.

A végzetes mohácsi csata után, 1526 szeptemberében Szulejmán szultán bevonult Budára, és felgyújtatta a várost, beleértve a Nagyboldogasszony tiszteletére szentelt templomot is. A királyi palotán kívül kevés lakóház maradt épen a városban. Miután a törökök kivonultak az országból, Szapolyai Jánosra (aki „*Buda romjai felett nehéz könnyekre fakadt*”) hárult az újjáépítés meg-

szervezése. A 16. században nagyobb tűzvész pusztított még 1566-ban (Budán az alsóvárosban), 1571-ben és 1583-ban, amikor a pasa háza is leégett. Az évszázad legnagyobb budai tűzvésze 1578. május 19-én történt, amikor pünkösdi vasárnapján egy hatalmas vihar közepette belecsapott a villám a Zsigmond-palota előtti toronyba. Óriási mennyiségű lőport tároltak itt, ami felrobbant, és lángba borította a budai házakat is. Egyes források szerint kétezer ember vesztette életét. Georg Machen nürnbergi mester egy színezett fametszetet is készített az eseményről, amely Pest és Buda sematikus képét ábrázolja az egész eget megvilágító „tűzesővel”.

A 17. században robbanás következett még be 1603-ban és 1606-ban, tűzvész pusztított 1625-ben, 1627-ben, 1635-ben, 1658-ban, 1660-ban és 1669-ben. A 17. század második felétől országosan megindult a tűzvédelmi statútumok, rendelkezések és utasítások kibocsátása. Tiltották az éjszakai sütést, mosást, főzést és a puskalövést a városok falain belül. Miután az intézkedéseknek nem volt foganatja, újra és újra kiadtak különböző rendeleteket, megpróbálták a város falain kívülre szorítani a tűz- és robbanásveszélyes mesterségeket, sőt a dohányzást is korlátozták.³ Pest-Budán még csaknem két évszázadnak kellett eltelnie ahhoz, hogy érdemi előrelépést tegyenek. Néhány évvel az 1855-ben elfogadott új tűzvédelmi szabályzat után gróf Széchenyi Ödön javasolta az önkéntes tűzoltóegyletek felállítását. 1863-ban engedélyezték a javaslatot, de Széchenyi tovább küzdött, és síkra szállt a hivatásos tűzoltóság megszervezése mellett. Végül 1870-ben siker koronázta törekvéseit: megalakult a hivatásos, éjjel-nappal szolgálatot teljesítő tűzoltóság. Amikor Pestet, Budát és Óbudát 1873-ban egyesítették, Pest 65 fő hivatásos osztaggal képviseltette magát Budapest tűzvédelmében.

Bár a későbbiekben is rendszeresen voltak tűzesetek Budapesten, a létszámában folyamatosan növekvő, felszereltségében egyre jobban fejlődő budapesti tűzoltóság képessé vált a tűz lokalizálására. Nem keletkezett többé olyan tűz, amely teljes városrészeket elpusztított, ahogy ez a középkorban, de még a kora újkorban is gyakran előfordult.

Az árvizekről

A 19. század végéig a város környékén élők sajátos módon alkalmazkodtak a tíz-húsz évente visszatérő árvizekhez: egyszerűen beletörődtek és elfogadták, hogy a „víz az úr”. A Dunán évente két árhullám vonul le: a kora tavaszi, márciusi áradást a hóolvadás okozza (jeges ár), a kora nyári áradást pedig a nyár eleji csapadékmaximum (zöldár). 1012 és 1838 között 54 jelentősebb árvizet jegyeztek fel Pest-Buda történetében, de csak a 18. századtól vannak pontos adataink. A középkori és kora újkori árvizekről az évszámokon kívül nem rendelkezünk érdemi információkkal.

A 18–19. században a következő években voltak Pest-Budán árvizek: 1712 (pusztítása ismeretlen), 1732 (Tabán és a Víziváros), 1740 (pusztítása ismeretlen), 1744 (nyolcvan ház összedől – 812 cm), 1775 (az elpusztult házak száma

³ Ablonczy Balázs: *Lángok között. Az 1802-es és 1811-es debreceni tűzvész történetéről*. In: *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1995–1996*. Debrecen, 1998. 195. p.

600–1000 között – 864 cm), 1798 (pusztítása ismeretlen), 1799 (Ferencváros – 830 cm), 1809 (Óbuda, Újlak, Víziváros, Tabán), 1811 (pusztítása ismeretlen), 1830 (pusztítása ismeretlen), 1838 (összedőlt 2904, megrongálódott 1363 ház), 1839 (kiöntésről nem tudunk), 1850 (kiöntésről nem tudunk), 1876 (összedőlt 29, megrongálódott 104 ház).

Az 1775. évi árvíz már figyelmeztető jel volt arra, hogy a korábbi, beletörődő magatartással szemben célszerű lenne az árvízvédelem gondolatát előtérbe helyezni. Az addigi legnagyobb vízszintet meghaladó védőgát építésével és a pesti Duna-ág két végpontjának elzárásával a város lakói megoldottnak vélték a helyzetet. Pedig a veszély nem múlt el. Az 1824-től készített Duna-mappáción dolgozó mérnökök tudták, hogy a folyó szabályozatlansága bármikor hatalmas árvíz előidézője lehet. A jégtorlaszképződés ugyanis minden erősebb télen előforduló jelenség volt: Komárom és Paks között negyven olyan helye volt a Dunának, ahol sziget osztotta meg a medret, innen a Dráva-torokig pedig az éles kanyarulatok akasztották meg a lefelé vonuló jeget. Győri Sándor már 1832-ben felhívta a figyelmet egy lehetséges nagy árvízre:

„Mivel a jégtorlatot [sic!] s jeges árvizet nemző okok nem csak megfigyaltak, sőt 1775-től fogva nevedektek is, nagy jégjáráskor csak egy pillanati, még pedig naponként mindig [sic!] hihetőbb történetes megakadástól függ, hogy az eddigleni legnagyobbnál nagyobb árvízzel elborítottassunk, s egy könnyen előre látható szerencsétlenség miatt: tízszer több kárral lakoljunk, mint amennyibe a veszedelemnek egészen elhárítása kerülne.”⁴

A gondatlanságért nagy árat kellett fizetni: Pest-Buda történetének legnagyobb árvize 1838-ban következett be, és nemcsak városrészeket pusztított el, hanem másfél száz ember életét is kioltotta. A 19. században 1850-ben és 1876-ban mértek még nyolc méter feletti vízállást, de az akkorra megépített gátaknak köszönhetően már jóval kisebb károkat okozott a Duna. A 20. században négy esztendőben haladta meg a nyolc métert a Duna vízszintje: 1940-ben (824 cm – jeges árvíz), 1941-ben (838 cm – jeges árvíz), 1954-ben (805 cm – zöldár) és 1965-ben (845 cm – zöldár).

⁴ Az 1829. december 10-től 1830. március 19-ig tartó 99 napos jégállás azért emelte „csak” 405 cm magasra a Duna vízszintjét, mert azon a télen nem esett túl sok hó, és a fővárosi jég előbb indult meg lefelé, mint a felsőbb vidékéké. „Jégszakadás és Duna’ kiáradása” Pest-Buda 1838. Kiállítási katalógus. 1988. március 11. – 1988. október 30. Szerk.: Kaján Imre. Budapest, 1988. 12. p.

Budapest történetének legnagyobb katasztrófája

A hosszú, szokásosnál hidegebb teleken a Duna jege rendszerint összetorlódott a Pest-Buda alatti homokzátonyokon, és a meder nagy részét elfoglalva akadályozta a víz lefolyását. Az 1837/38-as tél az átlagosnál jóval hidegebb és csapadékosabb volt. Pest-Buda utcáit 1838. január–februárban többször is hóviharak tették járhatatlanná, a nagy hideg miatt pedig már december közepén erős jégzajlás indult. A Szekszárd melletti borrévi kanyarban 1837. december 22-én „megállt” a Duna, majd ezt követően Pestnél is. Az alacsony vízállásnál a Kopaszi- és Nyúlfutási-zátonyokra ráült a jég, és pár nap alatt olyan jégtorlasz képződött, hogy 1838. január 6-án a víz elöntötte Buda alacsonyabban fekvő utcáit, és csak egy hét múltán tért vissza medrébe. Ekkor öntött ki a Duna először.⁵

Az időközben egyre hidegebb időjárás és az azt kísérő havazás a torlaszokat tovább erősítette, olyannyira, hogy a Csepel-sziget csúcsán kialakult jégtömb hozzáfagyott a mederhez. Vásárhelyi Pál, aki a torlaszt február 29-én felmérte és lerajzolta, aggódva jegyezte meg a fővárosi jéghelyzetet elemző Athenaeumbeli írásában:

„A folyamnak állapotjára való tekintet valóban alapos aggodalmat gerjeszt, hogy a tavaszi olvadással, ha a jégindulás nem kedvező körülmények között megy véghez, még nagyobb áradások fognak bekövetkezni, ha p. o. a felső Dunavidékeken meleg esőzések állnának be, minekelőtte az alsóbb részekben a Duna zaja megindulhatna.”⁶

A riasztó vízemelkedés láttán Pesten és Budán is megelőző intézkedéseket hoztak. Budán, ahol nem voltak védőgátak, elrendelték az alacsonyabban fekvő házak földszintjeinek kiürítését és a szobák aládúcolását, a biztonságos házak tulajdonosait pedig felhívták, fogadják be a kilakoltatottakat.⁷ Pesten be-

⁵ A Jelenkor már január 10-i számában aggódva írja: „Nyolcvanéves aggastyánok sem emlékeznek illy [sic!] iszonyú vízállásra tél közepe felé. A tavasztól rendkívül [sic!] rettegnetni, mert a földön heverő s folyvást hullongó hónak olvadása bizonyosan még magasabbra emelendi folyamainkat, főleg ha az mohón történik...” Dokumentumok az 1838-as pest-budai árvíz történetéből. Szerk.: Kaján Imre. In: Források a vízügy múltjából 5. Sorozatszerk.: Marczell Ferenc. Budapest, Vízgazdálkodási Intézet, 1988. 10. p.

⁶ Uo. – Nem tudjuk, de feltételezzük, hogy Pest-Buda lakói már évszázadok óta ismerték ezt a jelenséget (ti. hogy a víz könnyen kilép medréből, ha a felsőbb vidékek jégzajlása előbb indul meg, mint a városé). Ismereteink nemcsak a középkor árvízvédelmi szokásairól, hanem a 18. századot megelőző (pest-budai) árvizekről is szűkösek. Forrásaink mennyisége oly csekély e téren, hogy az évszázadokon keresztül „átjáróként” használt hajóhíd történetét sem tudjuk megírni.

⁷ „... ezért az alulírott Városkapitányi Hivatal ezennel ismét felszólítja mindazokat, akik a Tabán főutcájában, a Vizivárosban, az Országuton [sic!], Ujlak [sic!] és más mélyen, illetve a Dunához közel fekvő utcában laknak, hogy lakóhelyeiket még idejében ürítsék ki, s minden ingóságokkal az emeletes házakban a felsőbb emeletekre, vagy pedig a város más, az árvízveszélytől megkímélt részeibe költözzenek. (...) Végül pedig a legemberbarátibban ezennel kéretnek azon felül fel nem sorolt városrészek háztulajdonosai, amely városrészek az árvíz

szegesztették a szennyvízcsatornák dunai torkolatait, majd március első napjaiban a védtöltést is megerősítették egy homokból-trágyából vert gáttal. A hevenyészett munkával megerősített töltések és sebtében összetákolts falemezek persze csak rövid ideig álltak ellen a később betörő víznek.

1838. március 5-én a Duna másodszer lépett ki medréből, ezúttal előntötte Rácvárost, a Vízivárost, Országutat, Újlakot és Óbudát. A március 8-áról 9-ére virradó éjszakán a jégtorlasz kicsit elmozdult lefelé, így pár órára megszűnt az áradás. A jég azonban ismét megállt, és a víz március 11-én és 12-én olyan magasra emelkedett, hogy Buda előntött részein már a házak emeleti ablakáig ért, épületek omlottak össze. Pest lakói eközben – bár kijártak a Duna-partra megcsodálni a hatalmas jégtáblákat – éltek megszokott életüket. A lassan, de biztosan emelkedő víz 1838. március 13-án déltájban még mindig fél méterrel az 1775-ös árvízszint alatt volt. A látvány nem lehetett megnyugtató, egy azonban biztos: a bal part lakói nem sejtették, hogy a tragédiát hozó víztömeg ekkor indult meg Pest felé.

Március 5-én az enyhülő idő hatására Bécs fölött elindult a jég, majd ezt követően 7-én Pozsony is jégmentessé vált. A pest-budai tragédia szempontjából meghatározó volt, hogy a Szentendrei-sziget csúcsánál még januárban kialakult és azóta megerősödött jégtorlasz a fentről érkezett úszó jeget és olvadt vizet visszatartotta, hatalmas pusztításokat okozva ezzel a Dunakanyarban és Esztergom vidékén. A felduzzadt víz nyomása március 13-án kimozdította helyéből a jégtorlaszt, és az óriási jégtömeg megindult a főváros felé, előntve közben Vácot és a Szentendrei-sziget falvait. Ettől kezdve rohamosan emelkedett a vízállás Pesten.

Este kilenc óra tájban a német színházban félbeszakadt a játék. A Duna negyedszer is kilépett medréből, átlépte a pesti Belvárost védő gátat, és akadálytalanul nyomult a város szívébe. Az áradás olyan hirtelen történt, hogy a színház emeleti páholyainak nézői közül sokan már nem is tudták elhagyni az épületet, az éjszakát is ott töltötték. A március 13-áról 14-ére virradó éjjel („Schreckensnacht”) elszabadult a pokol: előbb éjfél körül a külvárost északról védő váci gát, majd hajnali öt óra tájban a déli védvonalat képező soroksári gát szakadt át. Most már három oldalról ömlött a feltartóztathatatlan víz a városra. Ferencváros, amely a soroksári gát védelmében a régi pesti Duna-ág medrében épült, percek alatt került víz alá, de hasonlóan meglepte az áradás József- és Terézváros lakóit is. Március 14-én még mindig állt a jég a főváros alatti zátonyoknál. A jégdugó változatlanul nem engedte tovább a lefolyó vizet, ezért az a pesti oldalon a városon keresztül vette útját. A vízállás ugyan nem nőtt, de egyre nagyobb területek kerültek víz alá. A tartós „áztatás” miatt a külvárosok főleg vályogból épült házai elkezdtek bedőlni.

József nádor március 14-én Lónyay Jánost árvízi királyi biztossá nevezte ki, feladatául tűzve ki a szerencsétlenül járt emberek kimentésének megszervezését, elhelyezését és a város élelmiszer-ellátását. Pest és Buda városának a ná-

veszélyének nincsenek kitéve, hogy a város árvíztől fenyegetett lakosai számára a nélkülözhető, vagy különben is üresen álló szálláshelyek átengedésével tevékeny segítséget és támogatást nyújtsanak.” Dokumentumok az 1838-as pest-budai árvíz történetéből... 10. p.

– A budai rendelkezés hatása lemérhető: a Duna jobb partján az árvíz nem követelt emberáldozatot, annak ellenére, hogy jóval nagyobb területeket öntött el a víz, mint várható volt.

dor rögtönítelő jogot adott, hogy megfékezhessek az elhagyott házakban végrehajtott betöréseket. Március 15-én déltájban ismét emelkedni kezdett a Duna vízállása. A helyzetet nehezítette, hogy reggel a Terézvárosban egyesült a Pestet felülről és alulról előntő ár, így már csak a belvárosi, egyre szűkülő „szárazulatokra” tudták kimenteni a hajléktalanokat. A város legmagasabban fekvő területei az Újpiac (a mai Erzsébet tér) és a ferences templom környéke (mai Ferenciek tere) voltak, ezt a két területet nem öntötte el a víz. Több ház azonban itt is összedőlt, mert a gondatlanul bedeszkázott csatornákon áttörő víz betódult a pincékbe, és kimosta az alapot. Estére olyan magasra emelkedett a víz, hogy a Csepel-sziget-csúcsi jégtorlasz két oldalán már körülbelül háromméteres vízszintkülönbség volt. A roppant víznyomás végül kimozdította helyéből a hatalmas jégtorlaszt, és így március 16-án megkezdődött az apadás, majd 18-án visszatért medrébe a Duna a főváros szakaszán. A gyors pesti apadásnak azonban nagy ára volt: a hatalmas jégtömeg a budafoki Duna-ágban újra meg újra elakadt, a víz pedig oldalirányban tört utat magának, előntve Albertfalvát, Tétényt, Érdet, a teljes Csepel-szigetet és a Duna bal parti síkságának mély fekvésű területeit.⁸ A legelsőként beállt borrévi-kanyari jégtorlasz csak március 24-én mozdult el. Az itt visszatartott, Pestről érkező rengeteg víz viszont a Sárközt pusztította el.

A károkról és a városfejlesztési lehetőségekről

Nem bocsátkozva vitába az összedőlt és megrongálódott házak számáról,⁹ elfogadjuk Kaján Imre adatait.¹⁰ Pesten 2281, Buda külvárosaiban 204, Óbudán 397 ház dőlt össze (összesen: 2882). Jelentősen megrongálódott további 1363. A legnagyobb károkat Pest három külvárosa szenvedte el: Terézvárosban az épületek 59, Józsefvárosban 71, Ferencvárosban pedig 83 százaléka pusztult el. Az árvíz 153 ember halálát okozta. Több mint ötvenezer ember vált hajléktalanná, akiknek nemcsak szállást, hanem ételmezt is kellett biztosítani.

A József nádor utasítására folytatott vizsgálat eredményeképpen a házak összedőlését vizsgáló szakértők arra a következtetésre jutottak, hogy kizárólag a városépítkezések tervszerű, tudatos szabályozásával lehet a jövőben elejét venni a hasonló tömegkatasztrófáknak. Az addigi szakszerűtlen, ellenőrizhetetlen építkezések voltak ugyanis a legfőbb előidézői a tragédia bekövetkezésének. A nádor április 2-i rendeletével kötelezte a várost arra, hogy új építési

⁸ A Dunától húsz kilométernyire fekvő Szabadszállást és Fülöpszállást március 18-án éjjel érte el a víz. Az itt lakók védekezni se tudtak, mert – a folyótól távol lévén – nem rendelkeztek csónakokkal.

⁹ A szakirodalomban található adatok közti különbségnek több oka van: 1. különböző adatokkal szolgálnak a korabeli források, 2. a korabeli leírás nem tesz különbséget a március 13-ától 18-ig tartó vészterhes órák alatt, illetve az „áztatás” folytán pár nappal, esetleg hetekkel később összedőlt házak között, 3. a kutató nem az összesített adatokkal dolgozik, hanem „kerületenként” adja össze a házkárok számát.

¹⁰ „Jégszakadás és Duna’ kiáradása”... 14. p.

szabályzatot adjon ki. Az elfogadott, bécsi mintájú szabályzat 44 pontból állt, és elsősorban az építkezések minőségi javítását tűzte ki célul. Szabályozták az épületek magasságát padlótól padlóig mérve (11 láb), a földszint padlójára vonatkozó előírások pedig az 1838. évi árvíz legmagasabb szintje fölé emelést tették kötelezővé. Meghatározták a pince mélységét (13 láb), rendelkeztek a falak vastagságáról és az alkalmazható építőanyagok minőségéről. Megtiltották a vályogfalak alkalmazását, és a tetőzsindelezést is lehetőség szerint kerülni kellett.¹¹

A korabeli iratokból kiderül, hogy a szabályzatot nagyon kevesen tartották be, és az ellenőrzés sem öltött komoly méreteket. Mi lehetett ennek az oka? A katasztrófa után hajléktalanná vált több mint ötvenezer embernek rövid időn belül szállást kellett teremteni. Az ideiglenesen fedelet adó királyi palotát nem lehetett sokáig menhelyként használni. Mivel a katasztrófa oly mértékű volt, hogy teljes utcák tűntek el (mint például a józsefvárosi Stáció [ma: Baross] utca), a tragédia lehetőséget teremtett a középkori városszerkezet megváltoztatására. A szorító idő és a szűk anyagi lehetőségek magyarázzák ennek elmaradását. Az újjáépítést ettől függetlenül végrehajtották, csak a szabályzatot nem tartották be. Pontosabban fogalmazva: nem is lehetett betartani! A korabeli iratokból kiderül, hogy az építőanyagok ára – ellentétben az élelmiszerekével – a katasztrófa bekövetkezése után azonnal többszörösére szökött fel. Az alsóbb rétegek számára megfizethetlenné vált a kő, a téglá és a fa. A fa piaci ára ráadásul szeptembertől tovább emelkedett. Hiába nyitottak meg a katonaság segítségével egy kőbányát, ahonnan olcsón lehetett beszerezni a házépítéshez szükséges anyagot, a lakosságnak csak csekély hányada részesülhetett az előnyökben. Egyedül a vagyonosabbak tudtak megfelelő építőanyagot venni, az árvíz által utolsó rongyaiktól megfosztott szegények a csekély összegű támogatásból nemhogy építőanyagot, még élelmet is alig tudtak vásárolni.¹² Nem volt elegendő számú mesterember és ács, amelynek következtében újra megindult az „egyszerűbb” ember értelmi képességeit nem meghaladó, vályogból való építkezés.

1838-ban 457 építési engedélykérvény érkezett be a Szépítő Bizottnányhoz. Adataink szerint azonban az év végéig 1187 házat építettek fel. Ebből két dologra lehet következtetni: 1. elképzelhető, hogy a tervrajzokkal ellátott építési engedélyek számottevő része nem maradt ránk, 2. a lakosság jelentős része nem kért építési engedélyt: vagy egyszerűen lustaságból, vagy pedig azért, mert felismerte, hogy képtelenség az adott körülmények között a Szépítő Bizottnány előírásainak megfelelni. A szakirodalom kellő mennyiségű bizonyítékot hoz fel, hogy bátran kijelentsük: a Szépítő Bizottnánynak nem volt lehetősége minden építkezést figyelemmel kísérni.

¹¹ A szabályzat részletes ismertetését lásd *A pest-budai árvíz 1838-ban*. Szerk.: Némethy Károly. Budapest, 1938. 267. skk.

¹² L. a Jelenkor vagy a Társalkodó korabeli tavaszi, nyári, őszi számait! Pl. Balla Károly: *Ötlet a pesti építésmód iránt*. In: Társalkodó, 7. (1838. július 11.) 55. sz. 213–215. p.; *Hagyilelkű gondoskodás a pesti házbirtokosokon*. In: Társalkodó, 7. (1838. június 9.) 46. sz. 177–178. p.; Szemere Bertalan: *Pest jövődjéről szépitési tekintetben*. In: Társalkodó, 7. (1838. május 12.) 38. sz. 145–147. p., ill. a Jelenkor 1838. október 20-i száma (333. p.)

Nem értünk egyet azzal a felfogással, hogy az „*árvíz utáni városfejlesztés lett a világvárosi Budapest első alapvetése*”.¹³ A szakirodalomban Némethy Károly (1938) könyve óta számos tanulmány záró formulájaként visszatérő gondolat – véleményünk szerint megalapozatlanul. Tagadhatatlan, hogy az árvíz után „építési láz” fogta el az embereket, és ezáltal nemcsak a romok eltakarításának láttak neki, hanem a vályogházak helyébe új, téglafalú épületek is emelked(het)tek. Az „építési láz” azonban – megítélésünk szerint – természetes jelenségként értelmezendő, hiszen több mint félszáz ezer ember vesztette el Pesten feje fölül a tetőt. Ráadásul 1838-ban és 1839-ban mindössze kétszer (!) annyi házat építettek csak, mint az árvizet megelőző négy évben összesen. Kaján Imre szerint a „*a két év alatt felépített 859 lakóház a város önmagába vetett hitének a megújulása*”, és mint több tanulmány szerző megjegyzi, a romok helyén „új, szebb, modernebb”, a „világváros csíráit magában hordozó főváros” épült. Kétségtelen tény ugyanakkor, hogy a katasztrófa után tízezreknek kellett új otthont építeni, és ezért az újjáépítés sürgős feladata háttérbe szorította a városszerkezet megváltoztatásának tervét. Bizonyítható továbbá, hogy az elöntött kerületek többségében a középkori városszerkezet konzerválódott, sőt, még a vályogházak sem tűntek el véglegesen.¹⁴

Trattner János korabeli leírásából kiderül, hogy az 1800-as évektől kezdve a „*...legtöbben kevés költséggel, nagy épületeket, és minél hamarabb kívánnak felállítva látni, csak hogy rövid idő alatt sok pénzt szedhessenek be értek. Ez azt a következtetést vonja maga után, hogy kevés idő, ipar, és anyag (és ez is nem a legjobb minéműségű) fordítatik rá, a mi természetesen állandóságának árt. Azért a házak alapjai nemigen mélyen ásatnak, legrendetlenebb, és legrosszabb kövekből, és közönségesen csak inasok által rakatnak össze, (...) főképen a közfalak nem elég vastagságúak...*”¹⁵ Amennyiben az árvizet megelőzően, szigorú megkötések nélküli szabályzatok, építési utasítások idején is már így építkeztek Pesten, miért gondoljuk azt, hogy a lakosokat vagyontól megfosztó katasztrófa után, amikor létfontosságú volt az azonnali újjáépítés, kevés a mesterember, méregdrága vagy megfizethetetlen az építőanyag és drákói szigorú az építési szabályzat, nem a könnyebbik utat választották az emberek, és házuk szakszerűtlen, de mielőbbi felhúzására törekedtek?

A Sprenger Pál által szerkesztett *ideiglenes* építési szabályrendelet szerint az 1838. évi árvízszint fölötti falszinteken engedélyezett a vályog alkalmazása, azzal a kikötéssel, hogy ezeket záros határidőn belül ki kell cserélni téglafalra. A későbbiekben ezt a legritkábban alkalmazták. Legalábbis ez derül ki az 1840-es, 1850-es évek építési engedélyeiből. Tudjuk, hogy a későbbi „Pest Belvárosára és a külvárosokra vonatkozó szabályrendelet” figyelme már sok mindenre kiterjedt – így például az épületek nagyságára, a földszinti padló és az egyes lakószintek magasságára, a falak vastagságára, az alkalmazható épí-

¹³ Némethy, 1938. VII. p.

¹⁴ Erre utal az, hogy még az 1890-es [!] népszámlálás idején is Ferencváros házainak mintegy 16 százaléka vályogház volt.

¹⁵ *Források Buda, Pest és Óbuda történetéhez. I. 1686–1873.* Szerk.: Bácskai Vera. In: *Források Budapest múltjából.* Szerk.: Ságvári Ágnes. I. köt. Budapest, 1971. 60. p. (Betűhív idézés.)

tőanyagokra stb. –, de ekkor már késő volt. Elmaradt továbbá a védelmet szolgáló rakpartok kiépítése is.

Az árvíz után számos terv készült egy-egy utca szabályozására, kiegyenesítésére, kiszélesítésére, de a gyakorlati megvalósítás legtöbbször elmaradt. A városfejlesztést távlatban vizsgálva, az adatok alapján arra a paradox következtetésre juthatunk, hogy a reformkorban, amikor központi kérdés volt a főváros fejlesztése – az árvíz okozta pusztításnak köszönhetően is –, nem volt számottevő előrehaladás. Ezzel szemben a neoabszolutizmus, majd a dualizmus korában, amikor a városfejlesztés legfőbb feltétele, a *politikai akarat* hiányzott, Pest-Buda spontán fejlődése volt olyan jelentős, hogy néhány év alatt kiépültek a rakodópartok, megsokszorozódtak az utcák és terek, megtörténtek a kiegyesítések és feltöltések, és a Dunát regulálták.

Budapest történetében két olyan időpontot ismerünk, amikor a város tervszerű újjáépítésére, a városszerkezet tudatos átalakítására alkalom adódott volna. Az egyik dátum 1686, amikor a törökök kiűzése után Pest és Buda egyaránt romokban hevert. A másik lehetőség az 1838. évi árvíz után kínálkozott, de ekkor ismét elmulasztották a nagyszabású újjáépítési tervek és elképzelések megvalósítását. A katasztrófák által előidézett kényszerű állapotot a városfejlesztés terén sem Pest, sem Buda nem tudta előnyére fordítani.

A felhasznált irodalom jegyzéke

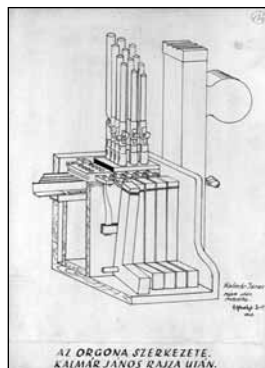
- A pest-budai árvíz 1838-ban.* Szerk.: Némethy Károly. Budapest, 1938.
- Ablonczy Balázs: *Lángok között. Az 1802-es és 1811-es debreceni tűzvész történetéről.* In: *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1995–1996.* Debrecen, 1998. 191–210. p.
- Budapest enciklopédia.* Szerk.: Tóth Endréné. Budapest, Corvina, 1970.
- Dokumentumok az 1838-as pest-budai árvíz történetéből.* Szerk.: Kaján Imre. In: *Források a vízügy múltjából 5.* Sorozatszerk.: Marczell Ferenc. Budapest, Vízgazdálkodási Intézet, 1988.
- Források Buda, Pest és Óbuda történetéhez. I. 1686–1873.* Szerk.: Bácskai Vera. In: *Források Budapest múltjából.* Szerk.: Ságvári Ágnes. I. köt. Budapest, 1971.
- „Jégszakadás és Duna’ kiáradása” Pest-Buda 1838. Kiállítási katalógus.* 1988. március 11. – 1988. október 30. Szerk.: Kaján Imre. Budapest, 1988.

Szentmártoni Szabó Géza

Porából kelt antik orgona

1931-ben találták meg az aquincumi víziorgonát

Az i. sz. III. század közepén tűzvész pusztított Aquincum polgárvárosában, amelynek során a tűzoltóság épülete is leégett, az ott tárolt orgona pedig a pincébe zuhant és a ráomló törmelékek beborították. Ez az orgona 1931 tavaszán került elő az Elektromos Művek áramátalakítójának alapozásakor. A feltárást Nagy Lajos régész (1897–1945) vezette, aki 1934-ben gazdagon illusztrált könyvet jelentetett meg az orgonáról. Ugyanő 1946-ban adott rövid összefoglalót a lelet megtalálásának körülményeiről és annak jelentőségéről. Ekkor, meglepő módon, úgy emlékezett, hogy az ásatás 1931 őszén történt, holott a hazai és a külföldi sajtó tanúsága szerint, a híres lelet májusban került napvilágra! („Napilapjaink tudósításait a külföldi újságok azonnal átvették” – írta Nagy Lajos könyve előszavában.) Az orgona koráról a ráillesztett bronztábla tudósít, hiszen arra az i. sz. 228-ban hivatalban lévő két consul nevét is rávésték. Az évszázadok során a fa- és bőrből készült részek elpusztultak, vagy már a tűzvész alatt elégték, ezért csak a fémrészek, fémből készült díszítések maradtak ránk. Az orgona megtalálása után, Kalmár János (1899–1977) gépészmérnök terve alapján, Geyer József (1887–1953) orgonaművész és Sugár Viktor (1870–1942) orgonatervező és zeneakadémiai professzor irányításával, Angster Emil pécsi orgonagyárában, 1935-ben készült el az első rekonstrukció. Másodjára, 1969-ben, Werner Walcker-Mayer (1923–2000) orgonagyáros rekonstruálta az orgonát Ludwigsburgban. 1996-ban Minárovics János tűzoltóparancsnok új, immár víziorgonát tervezett, amelyet Budavári Attila vezetésével a Pécsi Orgonakészítő Manufaktúra készített el.

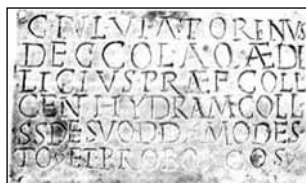
Kalmár János
rekonstrukciója

Az aquincumi víziorgona alkatrészei a megtaláláskor (1931)

Az aquincumi orgona ajándékozási táblájának felirata

G(aius) Iul(ius) Viatorinus
 dec(urio) col(oniae) Aq(uinci) aedi-
 licius praef(ectus) coll(egii)
 cent(onariorum) **hydram** coll(egio)
 s(upra) s(cripto) de suo d(onum) d(edit) Modestus
 et Probo co(n)s(ulibus).

Gaius Iulius Viatorinus, Aquincum colonia rangú város tanácsnoka, egykori aedilis (rendőrparancsnok), a tűzoltóság parancsnoka orgonát a saját pénzéből ajándékozik a fent megnevezett társulatnak Modestus és Probus konzulsága idején (i. sz. 228-ban).

III. századi, aquincumi szarkofág felirata
 (CIL III. Supplementum, 10.501)

Clausa iacet lapide coniunx pia cara Sabina
 Artibus edocta superabat sola maritum.
 Vox ei grata fuit, pulsabat pollice chordas,
 Sed cito rapta silet. Ter denos duxerat annos,
 Heu, male quinque minus, sed plus tres menses habebat,
 Bis septemque dies vixit. Haec ipsa superstes
 Spectata in populo **hydraulii** grata regebat.

Sis felix quicumque leges, te numina seruent,
 Et pia voce cane: Aelia Sabina vale!

T(itus) Ael(ius) Iustus **hydraularius** salariarius leg(ionis) II ad(iutricis)
 coniugi faciendum curavit.

E kő sírba zártan fekszik a kegyes feleség, a kedves Sabina.
 Művészetekben tanult lévén, egyedül ő múlta felül a férjét.
 Kellemes hangja volt, ujjával pengette a húrokat,
 Ám hirtelen meghalván, hallgat. Háromszor tíz évet közelített,
 Jaj, alig ötten kevesebbet, de három hónappal többet elérve,
 Kétszer hét napot is élt. Ő maga megmarad
 Elismertként a nép között, orgonán kedvesen játszott.

Légy boldog, bárki, aki olvasol, téged az istenek őrizzenek,
 És kegyes hangon énekeld: Aelia Sabina, isten veled!

T(itus) Ael(ius) Iustus, a legio II adiutrix (második segédlegio) víziorgonistája és különzsoldosa állíttatta feleségének.

Az aquincumi víziorgona hangja elérhető: <http://www.gallica.co.uk/aquincum/index.htm> (Pécsi Sebestyén (1910–1991) víziorgona, Werner Mária (*1925) ének. Budapest, 1993)

Az Aquincumi Múzeum épülete előtt két ízben került sor antik zenei koncertre, amelyen Fassang László orgonaművész megszólaltatta a rekonstruált aquincumi orgonát. Az est során felhangzottak az antikvitásból ránk maradt dallamtöredékek (Szeizkilosz éneke, delphoi himnusz, Apollo himnusz). Az orgonakoncert kísérő rendezvénye a Musica Historica Együttes fellépése volt.

Az Aquincumi Múzeum

A Budavári Attila által rekonstruált vízorgona a Minárovics János által készített fűjtatószerkezettel (Tűzoltó Múzeum)

A Fekete Tamás (*1931) modellje alapján készült Vízorgona-díszkút (bronz, mészkő, Római úti lakótelep, 1993)
2006 nyarán fémtolvajok anynyira megrongálták, hogy el kellett szállítani a helyéről!

Az ELMŰ 1931-ben épült áramátalakító háza, jelenleg Györgyi Dénes épület, ennek alapozásakor kerültek elő a vízorgona maradványai

Budapest, Budapest, te csodás!

Álom egy városról

Mit szólna hozzá, kedves báró, ha szívnánk egy kis friss levegőt? Ilyenkor éjfél körül a Duna irányából könnyű szél lengedez, s mire ideér, a hegyoldal lombos lankáin és a földszintes házak kőkerítésein megszelídülve már csak szellőként simogatja arcunkat. Most érdemes igazán ez ódon falak közt sétálni, amikor nem veri fel az álmodót a piacozók élénk kurjongatása, csecsebecsések, kovácsok, tejesemberek tarka forgataga, lovak rendre pattogó patája; a nappal szemtelen harsogása, hanem csupán éji neszek lopakodnak lépteink nyomában. Ugye hallja, kedves báró – a csöndet? Mert, ha a csöndet hallja, hallani fogja a körülöttünk ábrándosan libbenő muzsikát is. Ami – bármerre indulunk – követ minket. Az imént léptünk ki a mulatság nyüzsgéséből, fülemben még az utolsó verbunkos makacs melódiája cseng a cigány jajgató trilláival, röppen a kisasszonyok pántlikája, s a csizmasarkak ütemes dobbantása talán most is visszhangzik a grófi palota udvarán éppúgy, mint ebben a szűk utcácskában.

Emlékszik a ritmusra, kedves báró úr? Hogyne emlékezne, hiszen Ön is muzsikus. Hányszor, de hányszor hangzott fel hasonlóan tüzes, talp alá való táncmuzsika az ön házában! Igaz, a pattogó mazúr háromnegyedben az Ön nemzetének érzelmes vidámságát, nyíltságát táncolja, míg a mi verbunkunk büszke, pontozott ritmusai, páros lüktetése mellett a lehajló, sóhajszerű motívumokban ott a magyar búsongás. Népünk keserves múltjáról, a szorongató századok kínjairól szólnak Lavotta húrjai, ugyanúgy, akár e tömzsi ház téglái. De félre a szomorkodással, figyeljük inkább, milyen dallamot súg nekünk az a sarki ház! Nocsak, valcer hangjai klavíron, talán egy hamvas bőrű polgárleány ujjai simogatják a billentyűket? A tegnapi bálra, kedvesének ölelő karjaira gondolhat, ahogy a bécsi muzsika körülveszi, repíti, át az ablakon, a sötét utcákon, vissza a gyertyákkal roskadásig megrakott, mámoros fényben és szerelemben úszó bálteremig? Tudja, kedves báró, az öntudatos magyar polgár itt Budán német nevet visel, német muzsikával örvendezik, de magyar zenében sír, s keblében magyar szív dobog. Furcsa egy nép vagyunk mi, magyarok, tudom, hogy ezt akarja most mondani! Így van, bizony. Némely időkben cudarul kijutott nekünk, egyszerre annyi a szenvedésből, ami több nemzetnek úgy összességében is bőviben elég lenne. De a zenéhez ragaszkodtunk minden időben!

Látja ott azt a tornyot? Hajdan négy kapun lehetett belépni Buda várába, s négy izmos torony őrizte, vigyázta a város lakóit. A tornyokban állomásozó fegyveres őrség mellett kürtösök, trombitások és üstdobosok is tartózkodtak, akik a kapuzárást, kapunyitást, s a ritkább ünnepi eseményeket vagy a veszély közeledtét muzsikával jelezték. Toronyzenészek lenni rang volt. E hivatásos muzsikások zenéltek a templomban is, hiszen a plébániát éppúgy a város tartotta fenn, mint az őrtornyokat. A templomi- és toronyzenészek már több mint száz éve céhet alapítottak maguknak e falak között, hogy a tanulatlan zenészekkel szemben megvédhessék érdekeiket. Az első bejegyzett budai zenész

polgár nevét tudjuk is, méghozzá egy 1708-ban keltezett iratból: ő Csanádi János. Talán épp e toronyban fújhatta lankadatlanul az éjszakai pihenésre fel-szólító kürtszót? De lépünk csak tovább.

Más hangokat is duruzsolnak fülünkbe az öreg falak! Jóval régebben di-cső, nagy királyunk, Mátyás zenészei is megfordultak itt; furulyások, lantosok, tekerősök, énekesek, orgonisták, s valószínűleg ezen a helyen rajzolták serény szerzetesek az európai zenekultúra kincsei között számon tartott, csodás gre-gorián énekeket tartalmazó kódexeket.

A budai várban kapta zenei képzését a brassói születésű Bakfark Bálint is, aki később, mint világ-szerte híres lantjátékos és zeneszerző, a művelt nyugat valamennyi uralkodójának udvarában vendégeskedett. A török tragédia előtti időkben muzsikusok minden fajtája zenélt Budán: hegedűs, hárfás, citerás, cinkes, puzónos, kürtös, trombitás, virtuóz virginál- és orgonajátékos, mindegyikből tán a legjobb. Hogy aztán hazai s külfonból érke-zett kiválóságaink messzibb vigyék művészetüket,

s a gazdag reneszánsz muzsikát egy időre felváltsa a müezzin éneke s a török síp éles hangja. Ez lett hát a sorsa a budai udvarból Brassóba került Greffinger Farkas, elsőrangú orgonistának, és sok más zenésznek is.

Nemhiába mondom, kedves báró, ha ezek a kövek énekelni tudnának, mennyi-mennyi különös dallam zengedezne, ha daloló kedvükben találánák őket!

De a derűs keringő foszlánya újból felhangzott, hallja, barátom? A leány még mindig zongorázik, pedig a petróleumlámpákból lassan kifogy a fényt adó olaj. Forduljunk csak mi is kicsit vissza, a bécsi dallam irányába! Az a méltóságteljesen terpeszkedő szép épület színház, a pest-budai színjátás egyik fellegvára. Az első hivatalos magyar kőszínházi előadás és az első magyar opera: Chudy József *Pikkó herceg és Jutka Perzsi* című darabja bemutatójának színhelye ez, ahol felváltva játszanak magyar és német nyelvű színjátékokat és operákat. Büszkék lehetünk ám zenés előadásainkra! Dittersdorf és Mozart – hogy biztosan ismert neveket említsek – operái ősbemutatójuk után egy-két évre nálunk is feltűntek a Pest-budai Színházban. Színházi muzsikusaink pedig olyan ismert hangszeresek, mint Lavotta János, Csermák Antal vagy Czibulka Alajos.

A magyar nyelven játszó-éneklő színészek hol Pesten, hol Budán szerepel-nek, nem kis feladatot adván ezzel a színházrajongó polgároknak. Gondolná-e, kedves báró úr, hogy ez az ezüst-kékes, békésen elnyúló, éppen szelíd folyó az áradások idején milyen gonosszá tud válni? S ahogy letekint, láthatja a hajóhidat, amelyen még délután keltünk át Pestről – hát ez a híd bizony télen felszedésre ítéltetik, s így a pestiek csak csónakon vagy a befagyott Duna jegén kelhetnek át Budára. Ilyenkor, télvíz idején aztán a budai színházban szépen megfogyatkozik a pesti nézők száma, minthogy a pestiben a budaiaké. Mert-hogy a magyar ember kényelmes, és szívesebben tölti a hideg estéket kályhá-val fűtött, meleg otthonában.

No de most reménytelen tavasz van, kedves báró!

Nem feledhetem elmondani városunk zenei életének dicséretékor azt, hogy Pesten már 1727-ben zeneiskola nyílt, nem sokkal később pedig zeneműbolt. Mára valamennyi jobb módban élő családnál találunk egy kisebb klavírt, asztalzongorát vagy csembalót, amelyen az ifjú hölgyek és tiszteletre méltó édesapjuk szintúgy játszanak. Tehetős házaknál gyakoriak a zeneestélyek, aki megengedheti magának, akár nagy művészeket is vendégül láthat. A legdivatosabb a bécsi muzsika, de amióta külföldi mesterek is felkapták a mi zenénket, tudja, azt a valamikori kanásznótát – táncot idéző feszes verbunkot, már hazai klavírjaink is zengik a csárdást és a verbunkost! Mert volt nekünk egy Bengráf Józsefünk, van Fusz Jánosunk – mindkettő a legkiválóbb komponisták közül való –, s bizony, műveik méltán népszerűek Pest-Buda- s Bécs-szerte.

Akik pedig a német muzsikába olvasztják be nyújtott ritmusainkat? Igen, kedves báró, jól sejti, az osztrák zeneszerző-óriásra, Joseph Haydnra gondolok, ki itt Budán saját maga vezényelte *Teremtés* című oratóriumát, és arra a német komponistára, akiről talán szintén hallott – úgy hívják, hogy Ludwig von Beethoven. Ő is ugyanabban az évben, nem sokkal ezelőtt lépett fel, épp ebben a színházban. És, figyeljen csak, a klavier-szó még mindig hallatszik, bár tompábban, de mintha annak az ifjú bécsinek a dallamát játszaná most – ha jól mondom nevét –, Franz Schubert...

A báróval úgy majdnem száz évvel később találkoztam újra. Nem sokat változott. Igaz, mintha köpcösebb, kopaszabb lett volna. Szokott helyemen szivaroztam a Philadelphiában, amikor szó nélkül leült asztalomhoz. Kérdőn néztem rá, nem értve e meglepő tolakodást, amikor is franciául szólított meg. Ó, hiszen Ön az, kedves barátom! Öltözete, kiejtése alapján rögtön tudtam, Provance földjéről származhat, s talán múkinccsel vagy ékszerkereskedéssel keresheti kenyerét. Első észrevételére, miszerint mekkora fejlődésen ment át fővárosunk, egyetértően kellett bólogatnom. Igen, igen, uram, megjegyzése valóban helytálló. Budapest méltóképp nevezhető világvárosnak napjainkban. Láthatja, hidjaink, villamospályáink épültek, sőt, még egy alagutat is fúrtunk ide, a Várhegy gyomrába!

Hol is hagytuk abba valamikor régen? Persze, persze, jól emlékszik, meséltem egyszer az öreg Haydn által vezényelt *Teremtés* előadásáról, hát képzelje csak, annak a híres koncertnek az emlékét ma egy széles út is őrzi, épp a közelben, ez az Alkotás útja!

Gondolhatja, mennyi minden történt azóta, bizony, mi magyarok nem unatkoztunk! Egy dicső forradalom és elfojtott szabadságharc után azért más hazafiként élni! Ha most gyorsan felhőrpinti habos kávéját, máris belém karolhat, kedves barátom, hogy együtt átszaladhassunk a Lánchídon, s megmutathassam Önnek azon épületeinket, ahol a magyar zene büszkén felhangozhat, mindenhová eljuttatván hírünket a nagyvilágba. Mert ugyebár a zene még mindig fontos Önnek? Sőt, tán abból a fajtából való, aki egy Puccini-opera kitűnő előadásának meghallgatása miatt akár napokig elzötykölődne egy expresszvonat kemény bőrülésein. Jól sejtettem, tudom.

Jöjjön, hisz látnia kell a pesti belvárost. A századforduló neoklasszicista, szecessziós, eklektikus alkotásait, az elegáns bérházakat és banképületeket.

Ha a Lánchídon átkelve, kicsit gyalogolunk a korzón, eljutunk a Belvárosi templomig. Legelőbb ezt kell megnéznie, ugyanis Liszt Ferenc *Esztergomi miséjének* pesti bemutatója ebben, az akkor zsúfolásig megtelt templomban volt! A Kossuth Lajos utcán, majd az Astoriánál bekanyarodva, végigmenve a Deák térig – ne röstellje, ha netán Bécs belvárosában érzi magát! Közismert mondás nálunk: ha egy szép ház, palota felépül Bécsben, Pesten hamarosan megjelenik annak még szebb, és nagyobb mása...

Ha már Liszt Ferencet említettem, e „hírhedett zenésze a világnak” Pest díszpolgáraként, címéhez illően, sokat tett városunkért: anyagi támogatással segítette a rászorultakat a hatalmas dunai árvíz idején, kivette részét a Zeneakadémia megalapításában és felépítésében, kitűnő zongoristákat nevelt, magyarországi kollégái, zenésztársai műveit rendszeresen előadta a világ különböző részein – azt hiszem, azoknak, akik kételkednek az ő magyarságában, csak saját szavait idézhetjük: „sokkal igazabban vagyok magyar, mint ellenfeleim, a magyaroskodók”. Liszt zenéje s virtuóz hangszeres teljesítménye pedig nemzeti kincsünk, s egyben európai egyetemes kincs – egyetért velem, ugye, kedves uram?

Ha kigyönyörködtük magunkat az elegáns bérpaloták során, feltétlen tovább kell haladnunk a Sugár úton, méghozzá az Operaházig. Ez a gyönyörű ékszerdoboz 1884-ben készült el, s Erkel Ferenc fő-zeneigazgató irányításával nyitotta meg kapuit. Erkel a magyar zeneművészet másik nagy csodája. Ő az a hallatlanul sokoldalú, rendkívül nagy tudású és tehetségű karmester, zeneszerző, zongoraművész, tanár és kitartóan szívós szervező, összetartó, alkotó ember, akiből nem sok születik egy évszázadban. Erkel nemcsak az Operaházat vezette, hanem létrehozta Zeneakadémiánkat, s Liszt elnöklete mellett ő is igazgatta ezt az intézményt.

Ha kicsit még megyünk a Sugár úton, túl a Körúton meglátja majd a Zeneakadémia első, eredeti épületét, azt a kecses sarokházat, ahol Liszt lakása, s benne zongorája ma is áll.

A budapesti Zeneakadémia rendkívüli hely lehetett. Képzelteti, ahol Liszt és Erkel mellett még olyan professzorok tanítottak, mint Reményi Ede hegedűművész – Liszt gyakori művészpартnere, a Doppler fivérek – mindketten fuvolások, Popper Dávid gordonkás, Volkmann Róbert zeneszerző, vagy Joachim József hegedűs, Brahms állandó kamarapартnere és műveinek megszólaltatója – valamennyien világnagyságok!

Most pedig forduljunk vissza, menjünk a Körútra, mert ott találjuk az új Zeneakadémiát! Ez a zenepalota tíz éve nyílt meg, a mai igényeknek megfelelő korszerű, tágas tantermekkel, kiváló akusztikájú hangversenytermekkel és olyan tanári gárdával, amely Európa legjobbjából állt össze. Mihalovics Ödön igazgató, Bloch József hegedűművész, Szendy Árpád és Thomán István zongoraművész, Koessler János zeneszerző és kollégáik irányítják ma a felnövekvő zenészgenerációt. S ne felejtsem el Hubay Jenő és Auer Lipót nevét megemlíteni, akik szintén nemzetközi híru hegedűművészek.

Kedves barátom, láthatja, végtelenségig méltathatnám zenész kiválóságainkat! Ha újból a Duna irányába vesszük utunkat, az Opera előtt elhaladtunkkor nem hallgathatom el, hogy dalszínházunk élén 1888 és 1891 között Gustav Mahler állt, s ebben az időben Operaházunkat Közép-Európa legjobbjai közt

tartották számon! Ha visszatérünk a Belvárosba, nekiütközünk a Nemzeti Zenedének, amely ma több száz növendékkel és a Zeneakadémiához hasonlóan kiváló tanárokkal dicsekedhet. Sétánkat zárjuk le, kedves barátom, a korzón, innen még betekintheünk ugyanis a Pesti Vigadó érdekes, keletiesen stilizált épületébe, ahol pezsgő hangversenyéletünk hazai és külföldi nagyjai rendszeresen fellépnek.

Gondolom, elfáradt! Ránk fér egy kis frissítő a Gerbaud-ban, s remélem, a muzsikusok játszanak nekünk valami újat és könnyedet, mondjuk Lehár zenéjéből!

Iwao Iwasaki tokiói menedzserem volt, s már két éve dolgoztunk együtt, amikor ellátogatott Budapestre. Egy japán zenekar európai turnéját szervezte, s én egy nap kötelező budapesti tartózkodást javasoltam neki, mire ő engedett csábításomnak. A meleg, áprilisi délutánon a Duna-parti szállodák egyikének teraszán – ideális találkahely egy Japánból épp hogy Európába pottyant, a kialvatlanságtól és az időátállás kínjaitól szenvedő, félig kábult, öltönyben, nyakkendőben feszengő üzletember, s a ki tudja, hányadik próbáról s több óras gyakorlásból a pesti dugók fáradhatatlan tumultusán átvergődő zongorista számára. A szokásos örömteli kézfogás és az angol-japán nyelvű üdvözlés bevett formái után Iwasaki úr jólesően hátradőlve habos kávét rendelt, s miközben lenyűgözve merengett a szemközti vár egyedülállóan páratlan látványában, nem minden hangsúly nélkül megkérdezte tőlem, vajon hallgathat-e valami új és könnyed Lehár-muzsikát, merthogy a kávéhoz az dukál. Most ismertem csak rá. Mára igencsak megváltozott. Mint ahogy én is. Minden bizonnyal. Jöjjön csak, kedves Iwasaki úr, ez esetben, ha Lehárt szeretne hallani, rögtön beugrunk a Rózsavölgyi Zeneműboltba. És ha sikerül pár lemezt a hónunk alá csapnunk, máris mesélnem kell. Tovább. A szülővárosomról, ahol feleszmélésem óta hallom a zenét. Az utcák kövezetén, a budai hegyek erdőinek suttozásában, a Duna méltóságteljes hullámaiban, a madarak röptében. Kodály és Bartók kéznyomában, Weiner Leó, Dohnányi Ernő kottáiban, későbbi zeneszerzők és előadóművészek nyomdokán. Mesélnem kell szocializmusban megszenvedett évtizedeinkről, az agypusztító eszmékről, s a marxista zenetudomány vívmányairól. De, ha érdeklí, megmutathatom Önnek legújabb hangversenytermünket a Művészetek Palotájában. Vagy a Magyar Rádió szépséges Márványtermét, a Nádor Termet,

Bartók Béla emlékház

a Bartók Béla emlékházat, a pesti Broadway bódító fényeit, vagy... Láthatja, azért még maradt valamink. Bár, ki tudja, meddig? Ha pedig mégis inkább emlékezni szeretne, üljünk vissza előbbi asztalunkhoz a korzón, s figyeljük csak a folyó felett átsuhanó szellő dallamát. Biztos ismerős lesz.

Elek Szilvia

Lászlóffy Csaba
 Márai-val
 a Körutat elnyelő salakban

„Hőkölj meg és nézz vissza a világra”

A kultúra nem érv már, csak tünet.
 Ingerszegény, gyűlölni képtelen
 szívedet nem szanálja/szívja sem
 vámpír, sem programozott örület.
 Lexikon-sor: a polcok dísze csak;
 világvégeére ért minden remény,
 ahol éltél, a papír peremén –
 még hogyha nem is adod meg magad.
 Régóta nincsen semmire nagy ár.
 Míg fél nem transzírozott a halál,
 mint rádiókészülék, recsegye bár,
 de működik az idegvezeték,
 és rád okádja, mielőtt kiég,
 az emberiség lumpenszemléjét.

2005. július 13.

Budapesti (XI. kerületi) óda^I

Tavaszi tócsának néznéd messziről. Valamivel
 nagyobbacska, mély tükreben elér az ég s még
 mi minden. Színültig fűzzel, platánnal, elnyelt
 hangokkal és emlékezéssel. Könnyen meglehet,
 hogy az a sötét és kócos szakállú jövevény is a
 néhai merengései tárgyát keresi tükreben. Nem,
 mégse; feltartott karral állva (lám, kalapja védi
 csak) inkább segítségért fohászkodik a tó jólelkű
 tündereihez. Vagy tán ő maga készül áldását adni
 a mesébe illő tájra a dübörgő (valóságosságát vicso-
 rogva, versengve bizonygató) nagyváros közepén?
Csak víz és égbolt – mondaná a mostoha Magyar-
 ország elátkozottjainak nyöszörgéseit meghalló

¹ Péterfy Gizella (280×380 cm., olaj, fatáblák)

Séta a Clark Ádám téren

„Az Alagúton hűs szél szalad át”

Tébolyból egy szemernyi! – bizarr mondás
(mennyi igaz van benne? semmi? sok?),
midőn minden: test, ország veszni fog;
pihent agyad is kikezdi a rontás,
bár amíg él(sz), még *áldást hintve hat*.
Bűn s betegség – a sejteket faló –
elmúlik, hidd el, mint egy „Vérgolyó”:
akár a Föld, hisz te is fogva vagy,
egy mesterkelt világnak részeként
energiával töltött fel s a fényt
adagolta beléd a halhatatlan
teremtő hit és kételkedő tudás.
Hová szállsz, szellem hópora hívatlan?
A ronda úrből nincs kinek kiálts.

2005. július 13.

MAGYAR KULTÚRA ALAPÍTVÁNY

1014 Budapest, Szentháromság tér 6.

Tel: (36-1) 224-8100 Fax: (36-1) 375-1886

E-mail: mka@mail.datanet.hu Honlap: www.mka.hu

A Magyar Kultúra Alapítvány székháza a Budai Vár szívében, a Mátyás-templom szomszédságában található. Az Alapítvány rendezvényeket szervez a magyar–magyar párbeszéd érdekében.

Alapítványi feladataink pénzügyi forrását vállalkozói munkával termeljük meg. Különböző méretű terméink kongresszusok, konferenciák, fogadások, hangversenyek, előadók, bemutatók méltó helyszínei. Az épület díszes aulájában képzőművészeti és üzleti, szakmai kiállításokat rendezünk.

A kétszintes, tizenhat szobás, Hotel Kulturinnovban a szobákhoz zuhanyzó, telefon, minibár tartozik; vendégeinket svédasztalos reggeli várja. Ha velünk dolgozik, a magyar–magyar kapcsolatokat is támogatja!

Februári közönségrendezvényeinkből

Február 5–12.: Péter Anett és Oszter Alexandra festménykiállítása „In Fantasian Vita – Fantáziában az élet” címmel. Megnyitó ünnepség: február 5. 18 óra

Február 13–március 11.: Németh Lajos festőművész kiállítása

Február 13. 18 óra: Magyar Emlékekért a Világban Egyesület: „gróf Batthyány Lajos emlékezete. Az ifjúság reformkori éveitől a nemzeti hadsereg megeremtetéséig” címmel Dr. Kedves Gyula előadása

Február 13–március 13.: Horváth Levente festőművész „Ösvény” c. kiállítása. Megnyitó ünnepség: február 21. 17 óra

Február 19–március 4.: „New Lives” c. fotókiállítása Kanadai Nagykövetség szervezésében

A belépés díjtalan. Mindenkit szeretettel várunk!

Lukáts János

A platán

Az ostobaság, talán a gonoszság tette, hogy a szerencsétlen fát odaültették a palota hátsó udvarára. Vagy a véletlen művelte mindezt? Nem mintha mentség volna, de a véletlen nagyon különös módon képes elrendezni maga körül a világot vagy a tárgyakat a világban. Talán az lesz a legjobb, ha megállapítjuk: egy madár csőre segített a véletlennek, vagy egy játékos forgószél, amelyik beejtett-belopott egy platánmagvat vagy a szőrös-szúrós gömbök egyikét, amelyet az ember inkább nevez „rossz tapintású vacaknak”, csak a platán rejti bele bizakodóan a sorsát.

Csupa beton, csupa cement borította a földet, az egyenlenségeket aszfalttal simították el. Kezdetben lécek és homokbuckák éktelenítették az udvart. Pedig milyen nemes vonalú volt a palota, hogy uralta lenyűgöző homlokzatával, gótikus ablaksorával, míves lépcsőivel a teret! Milyen játékosan szűrődött be a fény a szeszélyes mintázatú ablakokon és tört meg a kőfonatokon és oszlopnyalábokon! Csak hát egy gótikus ablak fénynyalábjait másképp értékeli a lépcsőn fölsiető ügyfél vagy a leballagó hivatalnok, és másként az udvar sarkában megkapaszkodott platán, akinek az eltévedt sugár az egész világot jelenti. Az eget pedig az a négyszög, amelyik ott fönnszül, amelyik a napot csak nyári deleken mutatja, ahonnan a fény csak ablakok üvegén tükröződve, megtörve és megfakulva hullik le a csöndben növekvő élőlényre.

A platán aztán csak megkapaszkodott a palota-hivatal hátsó udvarán, és növekedett. Mire észrevették, hogy nem gaz, mire rájöttek, hogy nem bozót, már az embereknek térdig ért, a kocsiknak keréig. Kitépni könnyű lett volna még, ezt ő maga is tudta, ezért kapaszkodott, ahogy a gyökerétől csak tellett. Kapaszkodott a beton alá utasított, nyomorult földbe és kövekbe, hajdani növények holt gyökerébe és hajszálereibe. Itta az esők lepergő, a ködök leszivárgó nedvességét, a felmosóvödrök mocskos vizét szűrte éltető itallá, amellyel pedig annyi év alatt annyiszor öntözték körül.

Nem, nem akarta kitépni már senki, túlságosan nehéz munka lett volna. – Majd kipusztul magától! – gondolták. A lovas kocsikat – mert múlt az idő a palota hátsó udvarában is – fölváltották az autók. A hátsó kapun bepöfögtek az egyre nagyobb méretű autócsodák. Azok az orrukat egyszerűen beleütötték a platánba, aztán szidták a platánt, hogy miért áll az autók útjába. Nem állt az útjukba, ő csak állt, ahol addig is, ahol mindig. Ahová a platánok nagy elrendezője rendelte. Ahová befúrta, begyökerezett magát, szívósan, mint egyetlen lehetséges helyre. Egy platánfa nem mehet odébb a helyéről, még ha az a hely a hátsó udvar sarkában van is – ezt egy platánfa tudja, aki pedig nem platánfa, az nehezen ért meg ilyesmit.

Csupasz volt a törzse, száraz fapikkelyek hullottak le róla, kemény és fakó volt az a törzs. Ágai nőttek és leszáradtak, újak nőttek és a platán fölfelé nyújtózott velük. A fény felé, az ég nyomorult négyszöge felé. És az ágak újra leszáradtak, de most már arasznyival följebb, lehullott ágak és leszáradt emlékek hulladékán növekedett a platán.

Benézett (már belátott!) a nagy ház cirádás ablakain, az emberek lépcsőn jártak le és föl. Ők úgy érkeztek el céljukhoz, hogy a függőlegest és a vízszintest okosan váltogatták. A platán sóhajtott, az ő lelkétől idegen volt a lépcső, ő csak egy irányt ismert. Arra nőtt, arra volt egyedül képes nőni: fölfelé.

Aztán belátott már az emeletekre is, ott az emberek nappal sötétben, este világosban jártak-keltek. Változtak a hivatalnokok és változtak az ügyfelek, néha megcserélődtek a szerepek. Változtak a köszöntések és változtak az arcélek. Sokféle világot látott a folyosókon a hátsó udvari platán, sok válságot és tragédiát, már szinte rendszeresnek érezte életében a változást – de hát mit tud minderről egy platán.

Aztán nőttek a karjai, elágazásai, oldalra induló kezdeményezései. De, mintha ismerte volna a világítóudvar téglafalának erejét, a kőoszlopok keménységét, az ágait fölfelé, csakis fölfelé irányította. Már nem látta ott lenn az udvart, már napok-hetek kellettek, amíg a víz, amíg az élet fölért a silány földből, a beton alá tuskolt, fénytelen némaságból. Fölfért a szenny, a nyirok – és szomjoltó nedvességgé változott; fölfért a sötétség – és életadó energiává változott a kemény törzsben, a mindig leszáradó és mindig újrainduló ágakban.

Már besüvöltött a szél, és behullott a hó, a dara. Cibálta, rázta a platán ágait, a szél tördelte le a száradó karokat. – Ezt akartad? – kérdezte magától a platán. – Törjön le, ami letörni való! – válaszolt magának sóhajtozva a fa. Az ég, az a csipkézett szélú négyzet egyre szélesebb lett, egyre kevesebb védelmet nyújtott. – Hová nősz már, ostoba? – sziszegte a bádóg, a cserép, amikor a viharban a platán hozzádörzsölődött ágaival.

A földkupac, amely a lábát körülfogta, már magasra emelte és megrepszttette a betont. – Ez a fa széjjelveti a házat! – sziszegtek a házmesterek, a garázmesterek, a szálláscsinálók. – Megoldjuk! – röhögött az ácslegény, és láncfűrészét a platán törzséhez nyomta, ujját pedig az indítógombra szorította. Aztán elhívták, az egyik irodai íróasztal lába billegett, oda kellett a láncfűrész. Aznap a fa megmenekült. A platánban rémülten formálódott meg a kérdés: – Meddig élhet egy platán? – Aztán még rémületesebben a másik: – Miért él egy platán? – Szétnézett maga körül, a felpuffadt betonon, a félhomályos udvaron kutatott a fürkésző növényi szem.

– Nem azért – fogalmazta meg, kínlódta ki magából a választ –, hogy falak kútjába zárva, hogy botránnykóként tengesse életét, hogy bádogereszek nyelvöltögetései között cibáltassa magát a hisztériás forgószektől! – megkönnyebült, amikor ezt így végiggondolta. Örült, hogy el mert gondolkodni a saját hitvány sorsán, amely végül mégis a tetők fölé segítette. Ahonnan elláthat messze és szembenézhet a nappal, amely eddig olyan fukaran osztotta neki sugarait. Végignézett magán, a fakó törzsön csak görcs volt és leszáradt ágak emlékei, de fön, a tetők fölött, a legújabb ágakon ott kerekedtek azok a szőrös-szúrós gömbök, amelyek... Valamire homályosan emlékezett a platán.

Igen, és a közelmúltban az ágai között fészket rakott egy harkály, az jó, az vigyáz a fákra. Az majd vigyáz a platánra is.

Petőcz András

Budapest, világváros

Kis ország, kis kilátás

Szóval, bevallom, ha én lennék itt a polgármester, akkor én is ezt csinálnám.

És csak akkor érezném jól magam, ha mindenütt ezt csináltam, ha a járdán se lehetne csak úgy sétafikálni, dehogy lehetne!, még csak az kéne, hogy csak úgy sétáljon bárki a járdán az én engedélyem nélkül, fizessen az a nyomorult, ma mindenért fizetni kell, hogy jön valaki ahhoz, hogy csak úgy sétáljon itten, és nem elég, ha sétálgat az a nyomorult, ez nem elég neki, de még nézelődni is akar, *nézdegélni*, ez sok, több, mint amit elviselni lehet, a nézelődésért tényleg fizessen, hadd jöjjön egy kis pénz, létrehozok egy apparátot, pénzbeszedő káeftét, azok beszedik, és akkor vándorol a pénz a kerülethez, jó főnök vagyok, ettől aztán nagyon jól érzem majd magamat.

Ha polgármester lennék, ha, mondjuk, az *első* kerületnek lennék a polgármestere, akkor nem haboznék, ezt csinálnám.

És, persze, személyesen ellenőriznék mindent.

Vennék magamnak álszakállt, al-bajuszt, magamra ölténém ládafiám-ban porosodó parasztgúnyámat, oda-sétálnék a Halászbástya *lépcsőjéhez*, oszt kárörvendve figyelném, hogyan is szurkolja le a naiv turista a kemény 300 magyar forintot azért, hogy kábé három lépcsőfokkal feljebb léphessen, és lepillant hasson székesfővárosunkra. Szél fú, nap süt, lába alatt a nagy magyar Budapest, pillant egyet a pénzéért, megy a turista pénze a zse-

bembe, pontosabban szólva dehogy a zsebembe, ne tesszen szó szerint érteni, az önkormányzat zsebébe, szegény az eklézsia, ez tiszta haszon, minden egyes pillantás 300 forint, persze nem jól működik a rendszer, mert felmegy a turista a Halászbástyára, ezért a pénzért, de azt már nem tudom megakadályozni, hogy *többször* pillantson, lehetetlen, becsületkasszáát kéne nyitni, mindenki őszintén elmondhatná, hányszor pillantott le a mi csodálatos fővárosunkra, ugye, milyen gyönyörű, lehet látni a Parlamentet meg a Bazilikát, pillant egyet-kettőt a turista, többször pillant, nem baj, aztán mikor eleget *lenézett*, akkor lesétál, és érzi, jó volt, az a három lépcsőfok valóban megéri a 300 forintot, ami *péNZ*, valljuk be, van értéke a pillantásának.

Ha polgármester lennék, titokban a Mátyás-templom oldalából figyelném az eseményeket, örömmel szemlélném marcona legényeimet, akik kis, összecukható vászonszéken kecsesen ücsörögnek a lépcső aljában, szedik a pénzt a turistáktól, szedik a kemény magyar forintokat.

Haj, de büszke egy polgármester lehetnék!

Arra gondolnék, hogy az Eiffel-torony tetejére is csak pénzért lehet feljutni, meg az Empire State Building tetejére is, nekünk a Halászbástya jutott, kis ország, kis kilátás, istenem, aztán büszke lennék arra is, hogy sikerült ezt a dolgot megszerveznem, mert nem volt egyszerű, annyi kis apró lépcső vezet fel a Halászbástyára, a tervezők nem gondoltak a pénzbeszedőkre, mindegyikhez odaültetni

egy marcona fiatalembert, apró öszszecsukható vászonszékkal, nem egyszerű dolog, a kíméletlen időjárásról most nem beszélek, no, nem baj, jövőre majd építetek műanyag bódét, milyen jó lesz és milyen szép, valami bilirózsaszín bódéra gondolok, ott a telet is végigcsinálhatják a fiúk, és figyelhetik, hogy botorkálnak a turisták fel három lépcsőfokot, azért, hogy a pénzükért egy jót lenézhessenek.

Csontujjak

Tulajdonképpen a Markovits Iván utcában kéne laknom, valahol a vásárcsarnok épületével szemközt.

Akkor éppen a söröző felett lakhatnék, és akkor az Isolabella is közel lenne, meg a Mediterrán étterem, és akkor esténként azon tölkölnék, hogy hova is menjek sört inni, és akkor tényleg jól érezhetném magam, mert akinek ilyen választásai vannak, annak azért nincsen rossz dolga.

És akkor bámulhatnám az ablakból a Markovits Iván utcát és az Iskola utcát, és sohasem tudnám, hogy éppen mikor vagyok, és hol.

Mert ha nézném, mondjuk, az OTP épületét, akkor úgy sejteném, hogy valamikor a hatvanas években vagyok. Ha nézném a Mediterrán étterem teraszát meg homlokzatát, akkor azt hinném, hogy valamikor a XVIII. század végén vagyok ott, ahol vagyok. Ha a saját erkélyemet nézném, akkor azt gondolnám, hogy valamikor talán a negyvenes években vagyok a XX. században.

És mindezeketől aztán annyira meg lennék zavarodva, hogy megnyugvás-ként mindig a Szent Anna-templomot bámulnám, akár éjjel, akár nappal.

És nem törődnék azzal, hogy minden, az egész Markovits Iván utca eklektikus, hogy összekeveredett min-

den, ami csak van, nem törődnék ilyen-mivel, hogy szemetes és koszos, és hogy valamiért olyan peremvárosi az egész, az egész hangulat, lemennék a lakásomból, így ősz elején, és nézném, hogyan haldoklanak a gesztenyefák, és a sovány és megnyúlt gesztenyefák ágai között a templomra bámulnék.

Ha behunyom az egyik szemem, mondanám akkor, magamban, olyan, mintha a kopasz faágak erezetként hálózna be a templom testét.

És akkor az volna maga a valóság.

És nézem, nézem a faág-erezetet, a csontujjakat, ahogy egy élő, eleven testet körbefolynak.

Batthyány tér, Markovits Iván utca.

Remízben

A villamosokat, hogy ők is laknak valahol, valahogy mindig élőnek gondoltam.

Meg azért is, hogy nyikorognak.

Mintha beszélnének.

Beszélgetnének.

Óbudán, a Vörösvári út végén, ott, ahol a Bécsi út találkozik a Vörösvári úttal, ott van a remíz.

Lakott ott mindenféle villamos.

11-es, 17-es, 18-as, 33-as. Meg mindenféle idegen. Olyanok is, amelyek nem is arrafelé közlekedtek. Nem a mi környékünkön.

Most üres a remíz.

Kezdődik a gyors *visszagyaloglás*. Az időben. És akkor mindez lehetne a hatvanas évek, vagy lehetne filmforgatás, vagy tudom is én, mi, és nézhetnénk, nézegethetnénk régi fotókat is, vagy mi lennénk éppen benne azokban a régi fotókban.

Nyitott peronú villamosokra lehetne ugrálni, akkor, ha ez a hatvanas évek lenne, vagy éppen filmforgatás. Vagy éppen zötykölődni lehetne. És

közben vidámnak lehetne lenni. Mert megyünk be a városba. Egészen bemegyünk a Margit hídig.

Közösséget alkotunk, utazóközönseget.

Az volt a nagy pillanat. Bemenni a városba. Az már maga volt a kaland.

Ha belépsz a remízbe, hosszú villamosokat látsz, hosszú és pihenő villamostesteket. Mindegyik valami alagútfélében várakozik. És egykedvűen néz. Nézi, hogy mit nézel.

Reggel, amikor indult a nap, és vártuk, hogy jöjjön a villamos, az volt az igazán jó, ha a remízből jött ki egy. Ha nem a forgalomból érkezett, hanem velünk indult a napja. Ha együtt kezdhettük a napot a villamossal.

Olyankor felderült a várakozók arca.

Óbuda, Vörösvári út. A régi remízbelen nem állnak villamosok. Csend van.

Peremváros – Budapest

Szóval, most akkor nekem az a jó dolgom lesz, hogy elindulok kocsival a városban, és, mondjuk, megyek kifelé, nem is kifelé megyek, csak éppen Budapesten megyek, megyek a Baross utcán, és utána megyek a Kőbányai úton, és a Kőbányai útról a Kőrösi Csoma út érintésével rátérek a Jászberényi útra, és egyre jobban élvezem, mert akkor már baromi jó dolgom van, ott, a Jászberényi úton, mert egyrészt akkor már biztosan szétmegy az autóm, meg tengelytörést kapok, olyan klassz zötykölődős úton megyek kifele, hogy jön kifele belőlem is a vesekő, az biztos, meg felkavarodik a gyomrom, és akkor már tudom, hogy milyen a préri, csak hogy ez a préri mindenféle betonkerítésekkel van szegélyezve, meg ki-tudja-hova-menő vonatsínekkel, és a betonkerítéseken

mindenféle graffitók, de tényleg, de nem olyasmi ám, hogy akkor „miénk a gyár”, meg hogy „éljen a megbont-hatatlan szovjet–magyar barátság”, meg hogy „munkásököl, vasököl, oda csap, ahova köll”, ilyen graffitók régen voltak, ma már másmilyenek vannak, sokkal színesebbek és izgalmasabbak, mint régen, egészen be vagyok izgulva, ahogy megyek végig a Jászberényi úton a Pesti út felé.

És látszik, de tényleg, hogy ez a város darabjaiban város, és hogy semmi városjellege nincsen, ha úgy nézem, csak lepusztultság van, meg üresség van, de az nagyon.

És közben már mindenféle plakátokat is látok, ahogy kilométereket megyek a Jászberényi úton a Pesti útra, és hirdetik ezek a plakátok, hogy van kire szavazni, és közben azt látom, hogy még utcák sincsenek, csak településfoszlányok, Nagy-Budapest itt van, csak kérdés, hogy hol is van ez a Nagy-Budapest, mert ez nem is a város pereme, ez inkább egy peremváros, egy üres, lélektelen semmi.

És hirtelen, ahogy megyek, melletttem a síneken egy vonat nyikorog tova, egy agyon-festékszórózott vasúti kocsi, és egy szakadt, szakállas hajléktalan néz ki az ablakon, int nekem, mint valami első osztályú utas, kezében műanyag borosüveg, és látom, ahogy az üressé lett műanyag flakát egy dühös mozdulattal messzire hajítja.

Budapest, peremváros.

Konzervdobozok, újságpapírok. Szemét, szemét, mindenütt.

A Nagykörút

Gyönyörű, ahogy fuldoklik az utca!

Most akkor fuldoklom egy sort, betévedek a Nagykörútra, csak tudnám, miért tévedek be, az Erzsébet körúton

próbálok araszolgatni, kétszer két sávban állunk, kikapcsolom a motort, *kikapcs.!*, minnek az a motor, minnek járassam, csütörtök van, fényes délelőtt, szabadúszó író vagyok, ráérek, sok-sok szabadúszó író körülöttem.

Senki nem siet hivatalba, munkahelyre, nincsenek hivatalok, nincsenek munkahelyek, csütörtök van, csütörtököt mondtunk.

Gyűlölöm ezt a várost.

Rohannom kellene valahova, csak nem tudom, hova és miért, de ideges vagyok, mindenki ideges.

Próbálok eljutni a Király utcától a Rákóczi útig, és boldog vagyok, amikor a Dob utcáig jutok, merthogy bő háromnegyed óra alatt sikerült ezt a hallatlan távot learaszolnom.

Izzad a város, rendesen.

Átizzadt ingeket és zakókat látok mindenfelé, a mellettem levő autó vezetőjének gyöngyözik a homloka, szeptember eleje van pedig, és mégis, kora őszi nap, megfulladunk.

Pánikban a város.

Arra gondolok, hogy akkor szerettem ezt a Nagykörutat egyedül, amikor egy januári napon annyi hó esett, hogy nem volt közlekedés, a villamos leállt, az autók leálltak, szánkóval rohangáló és hógolyózó gyerekeket láttam a New York kávéház előtt a Dohány utca sarkánál, ott, ahol valamikor a Híradó mozi állt, ma nem tudom, mi a neve annak a mozinak.

Most akkor a Dob utcától a Dohány utcáig jutok, és boldog vagyok, meglódult a sor, hihetetlen a tempó, lélegzetelállító.

Adjatok egy várostágító tablettát, de gyorsan!

Valaki csináljon ebből a városból valami lakható helyet, mert nem leszünk jóban, mondom magamban, és dühödten lekanyar jobbra, valami mellékutca, ki tudja, hol járok, de ki-

szabadultam a Nagykörútról, nem kell Budapest, nem kell, nem kell, minnek tipródunk itt, hagyjatok végre békén, engem, szomorú városlakót.

Tóth Árpád sétány

Tulajdonképpen ezt szeretem egyedül ebben a városban.

Ezt a sétányt.

Itt még vannak házak, épületek, amelyek mesélnek valamiről, valakikről, itt még vannak erkélyek, balkonok vannak itt, itt még jó lehet lakni.

Itt vannak gesztenyefák, és élnek ezek a fák, és ősszel hullanak a gesztenyék és a falevelek, itt még minden olyan, mintha lenne még szív, sok-sok szív lenne mindenütt, mintha lennének még érzések a világon.

Nyilván Tóth Árpád teszi.

Nyilván ő intézte így, hogy minden ilyen legyen, hogy érdemes legyen kijönni ide, a sétányra, hogy jó legyen innen lenézni a városra, a városomra.

Ilyenkor szeretem Budapestet.

Minden olyan, mintha költészet is lenne a városban, és szépség is lenne, és mintha lennének benne nyugodtan sétáló és boldog emberek, *mintha giccs lenne az egész*, mert a nyugalom és a szépség giccs, semmi más, olyan, mintha volna értelme annak, hogy itt vagyunk, épp ebben a városban.

Tóth Árpádnak mindent elhiszek.

És a sétáló és ráérő városiak között megemelem a kalapom. És a kalapemelésben benne van Szép Ernő is, Krúdy Gyula, kicsit, meg Kosztolányi Dezső, ahogy olyan szomorúan néz és tragikusan. De leginkább Tóth Árpád van ebben a kalapemelésben, hiszen csakis őmiatta teszem, csakis neki emelem a kalapom, azért, hogy tudott nekem egy ilyen sétányt ide

összehozni, hogy még mindig van ez a sétány, és nincs benne gépkocsi, nincsenek benne taxik, buszok és villamosok, és nincsenek benne semmi olyasmik, amik egy mai városra emlékeztetnek, csak napernyővel és lornyonnal sétáló nők vannak benne, meg zsakettes urak, elegáns polgárai városomnak.

Boldog vasárnapok!

Ahogy végigsétálok a Tóth Árpád sétányon, olyan, mintha valami kiadós vasárnapi ebédről sétálnék nyugodtan és elégedetten hazafelé.

A Prielle Kornélia utca

Ebbe az utcába bele lehet szeretni.

Már a neve miatt. Prielle Kornélia. Erotikus, buja kisugárzása van ennek a névnek. Ennek az utcanévnek.

Gyönyörű és izgalmas nő. Kicsit kékharisnya. De nagyon is szabados. Nem veti meg a kalandot. Kacér, vékony, áttetsző csipke rajta mindenütt, a mellén, a köldökénél és lejjebb. Mindenütt! Egy kékharisnya, aki vad és izgalmas akar lenni.

Persze inkább csak okoskodó.

Kevés rondább utca van a Prielle Kornélia utcánál.

Ronda, mert eklektikus. Nem is eklektikus. Ez nem jó szó ide. Inkább amolyan durva. Sötét. Külvárosi.

Egyszerűen nincs kitalálva.

Szegény Prielle Kornélia! Ha tudná! Mennyire nem illik az ő kékharisnyaságához ez az utca.

Mondjuk vegyük a Porsche Hungária elnevezésű képződményt.

Máris hallom az ellenvetéseket. Valahol szükség van az ilyen típusú telepekre, új és használt autókat vásárolni kell, igazán ízlésesen van az egész berendezve, már a körülményekhez képest, ugyebár, mert egyébként

nem ér sokat az egész, tudjuk, pénzben sokat, de látványban, nos, sokkal lelombozóbb, mint, mondjuk, Prielle Kornélia látványa lehetett egykor, valami messzi korban.

És aztán, odébb, a benzinkút a sarkon, persze, ahol autókat árulnak, ott benzinnek is lennie kell, természetes, senki nem tagadja, de egy benzinkút sem igazán szép látvány egy egykori kékharisnya utcájában, mindenesetre leszögezhetjük, hogy szegény Prielle Kornélia nem igazán szép utcát kapott, és főleg, nem igazán hozzá illő utcát kapott a késői utókortól.

Szeccessziós házakat képzelek a Prielle Kornélia utcába, az udvarokon kis szökőkutakkal. Sok növényt képzelek a kertekbe, örökzöldeket mindenhova, sövényeket és formára nyírt bokrokat, és főleg virágot. Hogy tavasszal és nyáron nehéz virágillat lengje be a Prielle Kornélia utcát, és ne benzingőz és olajszag, ahogyan napjainkban.

Több örömet képzeltem volna szegény, egykori kékharisnyámnak, aki valaha álmodni mert egy szebb világról.

Séta Óbudán

A Hunor utcát szeretem.

Legtöbbször a Fehéregyházi útról mentem be a Hunor utcába, már olyankor, ha hazulról, a Zay utcából jöttem.

Általában a Bécsi útról kanyarodtam rá a Fehéregyházi útra, biciklivel, persze amit az anyám egyáltalában nem „csípett”, hogy így mondjam, merthogy ő így mondta, *nem csípem, ha kerékpárral jársz a Bécsi úton, nagyon forgalmas!*, mondta az anyám, és olyankor nem lehetett vele vitatkozni.

Már miért is vitatkozna az ember örökké az anyjával?

Emiatt aztán a Kunigunda utca felől tettem meg néha az utat, *Zay utca, Kunigunda utca és Fehéregyházi út*, aztán *kanyar le* a Hunor utcába, de ezt kevésbé szerettem, mert itt jobban jöttek a kutyák.

Merthogy ez a környék falu volt mindig is, és ma is az.

A Hunor utca és a Kunigunda utca például még aszfaltozva sem volt akkoriban, amikor gyerek voltam.

Ma már, persze, nem földutcák ezek, de akkor! A hatvanas években. Akkor még minden más volt.

A házak viszont megmaradtak.

Családi házak, olyanok, amelyeknek, ha máshol lennének, még értékük is lenne.

Itt semmit sem érnek. Vagy alig valamit.

Mert itt raktárak között él a polgár. Az óbudai polgár. A mi házunkkal szemben például az ÉPFU-garázs volt, ami olyan, hogy hajnalban, ha feldübörögnek a garázsban a teherautók, akkor, nos, akkor az nem valami kellemes ébresztő.

És a Kunigunda utcában is végig telepek, raktárak, mintha az egész város itt akarna *besejzolni*.

De a Hunor utca! Az más.

Igaz, hogy itt is álltak régen a tehervagonok, vitték örölni a gabonát a közeli malomba, jöttek is a galambok csapatostul, szemezgették a búzaszemeket, de ennek az utcának, mégis, hangulata volt.

Ma már eltűntek a sínek.

És megmaradtak, hál' istennek, a házak, kis kertekkel, benne a lakók, akik kibőjtölték az elmúlt évtizedeket, amikor még nem volt gáz, szénnel és fával kellett fűteni, amikor még nyakig ért a sár, ha egy kis eső esett, amikor még ez volt itt a város pereme.

A Hunor utcát nagyon lehetett szeretni.

Itt lakott a legjobb barátom, szoba-konyhás házikóban laktak, budi az udvaron, és faforgáccsal fűtöttek.

És minden nagyon jó volt.

Újpest, Aradi utca

A panelház öröme.

Most akkor felnézel a panelházra, itt, az Aradi utcában, és élvezed a perspektívát.

Merthogy perspektívája van a panelháznak Újpesten.

Persze nemcsak Újpesten.

Öröm az, ahogy az ötödikről nézel le. Büszkén. Majdhogynem elégedetten. Hogy akkor neked van egy távfűtésesed, egy olyan, ahol csak úgy, magától folyik a meleg víz, és ahol naponta hallgathatod az ütve fúró mámoros küzdelmét a betonnal.

Áramszünet idején a legszebb a panelház, különösen belülről.

Olyankor ugyanis a tők sötét esete forog fenn, tapogatózva mész felfelé a lépcsőházban, néha beleütközik egy kedves szembejövő tapogatózóba, kellemesen ismerkedtek. Jó is az.

Közben pedig Berda József költőre gondolsz, lassan, meg-megállva.

Az öreg ágyrajáró! A végére csak-csak lett lakása az öregnek, nem is egy, de egy egész lakótelep. Övé lett az újpesti panelrengeteg.

Ne panaszkodj, pajtás!

Lesz-e valaha is szebb világ, mint éppen itt, az Aradi utcában? Lesznek-e szebbek a *lyányok* valaha is, mint az újpesti panel árnyékában? Ahogy szombat este elindulnak a szomszédos Árpád útra bulizni! Az igen! Abban vannak távlatok!

Amikor esti órában felnézek a panelházra, és látom a fényeket az ab-

lakokban, ahogy sok-sok tízelemben olyan szépen elférünk egymás mellett, akkor mindig hiszem a jövőt. Hogy együtt minden jó lesz! Tudod, arra gondolok, hogy együtt minden sikerülni fog. Nekünk. Újpesti Aradi utcaiaknak.

Aztán, ha piros lifteken repülünk fel, egész a tizedikre, akkor még a technika élménye is a miénk. Milyen jó itt!, mondom a kedves szomszédoknak, és a boldogságtól elcsuklik a hangom. Jó, hogy így, és együtt. Hogy van még értelme a mindennapoknak.

Valamikor azt hitték, hogy a panelház ideiglenes boldogság. Hogy csak ötven évre épül. Mert a szép új világunk majd újabb és újabb csodákat mutat nekünk.

Ma már tudom, az Aradi utcában, Újpesten, ott volt igazán jó. De tényleg. És ennél jobb nem is lehet.

Alulnézet

Egy várost nem középről vagy felülről látunk meg igazán.

De szélről és alulról.

A sikátorokból és a külvárosokból.

A vasúti sínek mellől.

Most akkor ki lehet menni a Gyáli útra, és meg lehet nézni a 13-as villamost. Kimegyek a Gyáli útra, el egészen a lakótelepig, és jól érzem magam, zötykölődöm a 13-as villamoson, meglepetés, hogy 13-as, hogy van ilyen villamos, hogy 13-as, és hogy lehet rajta nyikorogni, hogy lehet rajta hosszú negyedórákig nem csinálni semmit.

A semmivel foglalkozni.

Ha valaki azt mondaná, hogy a Gyáli út önmagában érték, hinnék neki.

Eljutni a József Attila-lakótelepre, az Ecséri útra, illetve az Ecséri út és az Epreserdő út sarkára, a IX. és a X. kerület határára, és a raktárak, laktanyák, kiismerhetetlen telepek melletti lakóépületek között sétálni egyet, ott, ahol a 13-as nyikorog és szerencsétlenkedik, és amolyan igazán külvárosi az egész, nos, ez nem akármilyen élmény.

Pedig ez nem is a város pereme.

A Gyáli útról bekanyar, ha van mersz, persze csak akkor, a Zombori útra, aztán jöhet az Aszódi köz. Ott van a MÁV-munkástelep.

Közel vagyunk a Ferencvárosi pályaudvarhoz. A sínek mellett annyi sok szép mindenféle.

A vasúti sínek! Eldobott üvegek, papírok, újságok, műanyag flakonok különös hangulata mindenütt. Cigarettdoboz, húskonzerv, óvszer és tampon.

A vonatok világa a mindennapok világa.

Aztán a töltés mellett lehajolni egy-egy még használható hulladékért, beváltható üvegért, lehajolni a sínek mellett, miközben fejed felett gördül tovább a vonat! Akkor mindent alulról láthatsz! A vonat kerekeit, a tartóvasakat, a csapágyakat, a nehéz és hatalmas testek hasát láthatod itt, *a város alja ez*, mondd, láthatod, ahogy a nehézkesen tovaördülő vagy éppen robusztusan tovasiető vagonok életben tartják a várost.

Minden lüktet, minden él.

Ahogy él a hulladék is. Nézed, és látod, lába kel az eldobott papírnak ott, alul, a sínek mellett.

Buda, Pest, Budapest...

Sebeők János

Budapest a gazdám

Budapest? Ezzel jöttök, hogy mondjam el, mi nekem Budapest? Gondolkodási időt kérek. Egy, kettő, három, négy. Megvan! Budapest a Sebeők János nevű macska élőhelye. Személytelenül személyes, személyesen személytelen, szeszélyes és olykor szemetes gazdám. Enni ad például, hisz vannak benne boltok, melyekben, igaz, Bambi már nem kapható. Budapest a gazdám. És egy macska tudja, hol kell illedelmesen menni, hogy ne a fal adja a másikat. A térkép adott. Én, kóbor állat, vén csavargó tudom, mihez hol juthatok – a haverság, a hivatás, a romlás és az elegancia helyeit mind ismerem betéve. Gazdám Budapest. Fekete macskaként a szerencse fia vagyok, hogy itt élhetek.

Pesten. Mert Pest az nem – oda – Buda. Buda nekem az ott. Váci úton innen, Dunán túl – és fúj a szél. Mindig Buda felől. Buda nekem a Nyugat. Bécsi út, Wiener-walzer, atlanti ciklonok. Buda: urbánus. Pest: a nép. Buda mintha üdülne, Pest mintha lázadna.

Valaha hidak épültek Pest és Buda között. Az volt a jó.

A híd összeköt. Kérdés, hogy egy ház, egy irodaház, amely elfogja a kilátást Budára, vajon mi? Negatív híd? Merthogy tavaly egy ilyen épült élénk. Tavalyig elég volt kitekinteni az ablakon – és vigyázó szemeim elláthattak Budáig, el egész a Hármashatár-hegyig. Ma nem. Erre mondják, hogy egyszer volt Pesten Buda-látvány.

Valachi Anna

Álombeli átkelés

Mit jelent számomra ez a három szó: Buda, Pest, Budapest? Asztrológiai értelemben ugyanazt, mint Újpest, mely ma Budapest negyedik kerülete – ám amikor az ottani szülőotthonban világra jöttem, még önálló városnak számított. Az efemerida azonban – melyből sorsunk és életfeladataink megismeréséhez a legfontosabb alapadatokat kiolvashatjuk – nem különbözteti meg sem Budát, sem Pestet, sem Újpestet – sőt a főváros egyetlen kerületét sem, amely egykor önálló település volt.

Budapestieknek vallhatjuk magunkat valamennyien, akik a keleti földrajzi hosszúság 19 fok 4 percnyi és az északi szélesség 47 fok 30 percnyi pontján

születtünk. A napóra járása szerint közös születési helyünk koordinátái 1 óra, 16 perc, 16 másodperccel haladják meg a greenwichi időt. Az egyéni horoszkópszámításoknak ez az egyik legfontosabb mutatója.

Csillagtávolságból tekintve kétségünk sem lehet afelől, hogy az idő és a tér nem választja el, inkább összeköti azokat, akik egyazon hosszúsági és szélességi fokon élnek (éltek vagy élni fognak). Földhözragadt hétköznapi szemléletünk azonban ellenkezőképpen láttatja velünk az azonosság és a másosság kérdését: ifjúkorunkban – identitásunk, egyéni sajátosságaink tudatosítása idején – a hasonlóságok helyett a különbségeknek, a másoktól való eltéréseknek tulajdonítunk inkább fontosságot.

Hosszú eszmélkedési folyamat vezet oda, hogy a Pestet és Budát elválasztó – hídjaival azonban összekötő – Dunánál átélhessük az elődökkel az összejtig azonosuló József Attila mindenségélményét. De a képzeletünket tápláló irodalom – a virtuális dimenziót is láthatóvá tevő filmművészet segítségével – gondoskodik arról, hogy előbb-utóbb képesek legyünk úgy szemlélni az életet magunk körül, mintha egy végeláthatatlan világszínházi előadás szereplői és nézői volnánk egy személyben.

Shakespeare Globe Színházának metaforáját hétköznapijainkra kiterjesztve, kézzelfoghatóvá válik az idő: az épületeket, az utcákat és tereket díszletnek látjuk, a tereket benépesítő férfiakat, nőket és gyerekeket pedig szereplőknek, akik, karakterüknek megfelelően, újra meg újra hasonló helyzetekben találják (fel – vagy sem) magukat. A komikus és tragikus elemekben bővelkedő „előadás” (az élet) folyamán aztán – a generációváltás ritmusában – rendre eltűnnek a korábbi szereplők, s helyükben fölbukkannak az újak, majd a náluknál is fiatalabbak, hogy ugyanolyan (vagy másféle) sorsra jussanak, mint elődeik. A kulisszák maradnak (vagy a szemünk előtt azok is átalakulnak), de a színészek csak archetípusaik – és hasonló történeteik, kalandjaik – alapján emlékeztetnek egymásra. Így lakja be az emberiség, szimbolikus módon, „hetediziglen” is ugyanazt a teret, tájat: a kulturális sokféleségében is közösen vállalható várost.

Naponta elvillamosozom az újpesti szülőotthon előtt, ahol én is, húgom is világra jöttünk. Ilyenkor mindig megpróbálom elképzelni, milyenek lehettek ifjú házaspár, boldogságban úszó szüleim, amikor pólyában vagy mózeskosárban először hozták ki bennünket a kapun, s a 12-es villamossal hazaindultak velünk a szomszédos kerületbe, gyermekéveink színhelyére: Rákospalotára. Olyan gyakran gondolok erre a jelenetre, hogy már-már tényleg látni vélem alakjukat abból az időből, amikor még nem ismerhettem őket, s magamon érzem elragadtatott-büszke pillantásukat. Valódi, érzéki élményeimmel vetekednek a képzelt képek: egybeolvadnak, összekeverednek egymással – s így lesz „kés az idő egésze, / mit százezer ős szemléltet velem”.

„Látom, mit ők nem láttak”: gyermekkori városélményeim színes, illatmemóriákat is életre keltő képeit. A végeláthatatlanul hosszú, poros-sáros Bem utca elején a legelső, komfort nélküli otthon udvarát, a kerítés mögött rejtőző házhoz tartozó, titkos édenkertet a roskadozó gyümölcsfákkal és a bódító illatú virágszigetekkel – majd ellenpontozásul a szemközti portát, ahol egészen másféle szagok terjengtek, mert a kendős-sokszoknyás-nagyhangú Molnár néni sertéseket hizlalt, és hagyományörző paraszti létformájával a kertés-családi házaspár-miliónak egymagában falusias jelleget kölcsönzött.

Akkor fedeztem föl, hogy Budapest nemcsak földszintes házakból áll, amikor szüleim elvittek megnézni a háborúban lebombázott Erzsébet hidat, melyet csak 1964-ben építettek újjá. Ettől a belvárosi kirándulástól számítom magasságiszonyomat: szédülten toporogtam az öt-hat emeletes házak tövében – akárcsak jóval később, New York felhőkarcolói alatt –, mindvégig attól rettegvem, hogy rögtön rám dőlnek, összelapítanak a gigantikus építmények... Ugyanekkor rögzülhetett képzeletem mozivásznára egy éveken át visszatérő (mindig pánikszerű ébredéssel végződő) rémálom vizuális forrása is. Rendszeresen arra kényszerültem (természetesen álmomban), hogy egy leszakadt roncs hídon próbálják átkelni a túlsó partra, mert csak így menthetem meg az életemet... Talán nem véletlen, hogy sohasem sikerült az álombeli átkelés Pestről Budára...

A Duna dimbes-dombos jobb partja számomra mindmáig elsősorban kirándulóhely maradt: apám szenvedélyes turistaként minden vasárnap kivezényelte a családot a hegyekbe. Órákig villamosoztunk, míg eljutottunk a Hűvösvölgybe, az úttörővasúthoz – ahol két éven át magam is szolgálatot teljesítettem – vagy a Normafához, valamint a hegytetőkön épített kilátókba. Hiába meresztgettük azonban a szemünket, sohasem láthattunk el rákospalotai házunkig, akkora távolság tátongott Buda legmagasabb pontjai és Pest alacsony építésű külvárosa között.

A magasságtól való félelem újra meg újra rám tört a hegyek között. Egyre közelebb éreztem magamhoz az Alföld-imádó Petőfit, akinek valószínűleg szintén tériszonya lehetett. A budai tájat azóta is csodálom, s noha nem tartom zordnak – sőt, ha már ott vagyok, kimondottan vágyakozom a tartós ottlétre –, „ámde nem szeretem”. Hogy miért? Mert mindig eltévedek a meredek, kanyargó utcákon. A kiismerhetetlen útvonalú buszokra csak úgy merek felülni, ha előre kiszámolom, hány megállónyt kell mennem (de a sofőrök rendre megtréfálnak: nem állnak meg minden állomásnál, úgyhogy kutyagolhatok vissza az ismeretlen terepen).

Közben Budapest maga is állandóan változik: eltűnt a különbség a „város pereme” és centruma között. Hovatovább már minden kerület saját, összetéveszthetetlen központtal büszkélkedhet. Gyakran éppen a hagyományok segítenek az egyéni arculat kialakításában. Ferencváros szellemiségének fontos letéteményese a több mint száz éve a IX. kerületi Gát utcában született József Attila, akinek emlékét akkor is ápolnák a helybeliek, ha a 2005-ös centenáriumi év nem lett volna olyan világraszóló ünnep, hogy még az UNESCO is megemlékezett a huszadik század legnagyobb magyar költőjének rendkívüli teljesítményéről.

Ahogy idősödöm, egyre több élményből válik eleven, bármikor fölidézhető emlékkép – és egyre inkább összekeverednek a csak elképzelt események a valóban átélt jelenetekkel. Úgy tűnik: a kulisszák képesek megidézni, újra életre varázsolni a korábbi történéseket. Elég csak elmenni a Pilvax kávéház mellett, hogy életnagyságban lássam Petőfit, amint népes társaság közepén hadonászva éppen befelé tart az újjáalakított, óriási kokárdákkal díszített étterem ajtaján. Az Írók Boltjába – az egykori Japán Kávéházba – sem tudok úgy belépni, hogy a kirakatablakok mögött ne véljem látni a feketekávéja mellett üldögélő József Attila alakját, amint tűnődve figyeli az Andrassy úti járókelőket, vagy ahogy Nagy Lajos társaságában koncentrált figyelemmel a sakktabla fölé hajol, netán másokkal veri a blattot a márványsz talon... Miatta kedveltem meg

a budai várat is, hiszen a hegyeket addig messze elkerülő József Attila nemcsak a girbegurba budai utcákon csavargott sokat 1928 tavaszán-nyarán szerelme, Vágó Márta kedvéért –, aki a Donáti utcában lakott –, hanem a pilisi erdőkre is szívesen kirándult, feladva korábbi, turisztikaellenes beállítódását, miután az Andrassy út 6. szám alatt, egy aprócska bérelt szobában lakott, távol „az ölbe csaló anyatermészetől”.

A párhuzamos – múlt- és jelenbeli – tapasztalatok kiteljesítik az ember élményvilágát. Kedves költőim, írók közvetítésével Budapest vált számomra az egész világ szimbólumává: mindenné, „ami volt, van” – és talán lesz.

Buda, Pest, Budapest. Egyek vagyunk – és maradunk: az emlékezésben.

György Attila

Nagyapáim fővárosa

Makacsul él mindmáig a Székelyföldön a legenda, miszerint a hajdani jó világban, még a *második magyar világ* idején is, a vonat felérkezett Csíkszeredából Budapestre, még mielőtt kihűlt volna a jó mázas korondi cserépedényben az útravalónak tett töltött káposzta.

Így mesélte ezt nagyanyám is, és ebből mindjárt legalább három dolgot lehet megtudni: hogy nagyapáink egy része bizony gyakorta utazott a nem éppen macskaugrásnyira lévő Budapestre, hogy akadt útravalónak töltött káposzta is akkoriban, és hogy a székely ember *felutazott*, ahogyan az a fővárosba dukál.

Ami a saját nagyapámat illeti, különösen két okból utazott a fővárosba: részint kiterjedt fenyőfaüzlettel foglalkozott, másrészt lelkes híve volt a budapesti széplányoknak és a már akkor is virágzó prostitúciónak.

Két emberöltő után, én, a méltatlan unoka úgyszintén gyakorta utazom Budapestre, de a fenyőfabizniszhez, ó, fájdalom, már régóta semmi közöm.

Kedvem lenne azt írni: nem szeretem Budapestet. De még mindig nem szoktam meg eléggé hazudni, ezért inkább valamiféle ingerült féltéssel és féltékenységgel nézem ezt a várost, amely valami rejtélyes módon, hétszáz kilométerre és egy országhatárral odébb tőlem, mégiscsak az enyém. Néhanapján otthon érzem magam, ha végigmegyek a Szabadság hídon. Ha megmerítkezem a Rudas fürdőben. Otthon vagyok, akárcsak mestereim, Krúdy és Márai a budai kiskocsmákban; és visszavonhatatlanul a főváros íze számban a *négy deci bor* és egy remek kis pörkölt valamelyik kockás abroszos étteremben.

Az is igaz, sosem bírtam ki többet egy hétnél Budapestet. Ilyenkor már elkerget az állandó rohanás, a zsúfoltság, a felszínesség és az a csiricsaré tarkaság, amely a mindennapok múlásával egyre jobban lefedi *e szép, hiú és buta város* természetes báját.

Végző soron Budapesttel csupán egyetlen bajom lehet: túl sok benne a budapesti.

Hogy ebből mennyi a budai és mennyi a pesti, nyilván nem mellékes apróság, de a Székelyföldről nézve bizony nem tesz ilyen kicsinyes megkülönböztéseket az ember.

Holott tehetne is – de most már minek?

A minap reggel belém nyilallt, harminchat évesen először: valahol elveszítettem a fővárost. Nem föltétlenül Budapestet. Saját, belső fővárosomat, a fővárosképet, az ideált, amely megszemélyesítené számomra a haza kézzelfogható földrajzi esszenciáját.

Mert Budapest nekem többé nem fővárosom. Van ebben némi dac, némi csalódottság, némi undor az ottani teljes politikai étellel szemben – lehet benne akármi, a lényeg ugyanaz: Budapest elveszett, kiesett a fővárosok sorából.

Helyén főváros alakú úr maradt. Mi tölthetné be? Ki tölthetné be? Bukarest? Hát azért legyünk komolyak, az a település nekem sose volt fővárosom. Brüsszel? Ezt megmosolyogni sem érdemes.

Ha fővárosom lenne, valahol a Gyimesi-hegyekből, a ködös Csíkszeredából, a pozsonyi várból és Budapest méltóságtejjesebb részéből lenne összegyúrva, valami ilyen helyet szeretnék, ahová felutazik az ember, ahol jólesnek az ott-onról hozott töltött káposzták, és ahol szépek a lányok.

Most, az írás végén pedig már ott moco-rog valahol a gyomrom és a szívem közötti részen a szándék: ideje lenne mégiscsak újra felutazni Budapestre. Valahol vár egy otthonos asztal, egy otthonos ágy.

Fenyőfát nem viszek.

A Cédrus Művészeti Alapítvány (Budapest) nyílt pályázatot hirdet kortárs szépirodalmi alkotások és műfordítások létrehozására. Kész művel vagy alkotói tervvel-ötlettel részt vehetnek rajta mindazok, aki magyar nyelven alkotnak. Az elfogadott alkotói elgondolások megvalósítását és a beküldött művek közzétételét az alapítvány megbízásából a Napkút Kiadó által kiadott Napút folyóirat 2008. évi évfolyamában az alapítvány a létrehozott pályázati alapból ösztönzi.

A pályamunkák beadása (elektronikus vagy gépelt változatban) 2007. november 1-jéig folyamatos.

A folyóirat arculatához illő, megfelelő esztétikai értéket képviselő, nyomtatásban közzé nem tett eredeti alkotásokat várunk. Bemutató levelet és a pályamunkák esetleges megelőző elektronikus közzétételéről tájékoztatást kérünk.

Az alapítvány év végén nívódíjat ad a legjobb munkákra.

Előnyben részesülnek olyan (kb. száz-százhuszezer karakter terjedelmű) vers-és novellaciklusok, elbeszélések, kisregények, drámák, mesék, fordítás-összeállítások, esszék, tanulmányok, kritikák, interjúk, naplók, vallomások, amelyek jellegük szerint külön mellékletbe kívánkoznak. A legjobb ilyen alkotások lehetőség szerint helyet kapnak a folyóirat Káva Téka füzetsorozatában.

A könyvnyi terjedelmű pályamunkákat a Napkút Kiadó bírálja el.

Balázs Géza

A pesti nyelv

„Itt van a város, vagyunk lakói...
Maradunk itt, maradunk itt, maradunk.”
(Bereményi Géza–Cseh Tamás: Budapest)

A budapestiek föltehetően „pestiesen” beszélnek, vagyis színtelenül, szagtalanul, a szegediek számára „mekegve” (sok-sok e-vel), a dunántúliak számára zeneietlenül (mert nem használják a zárt e hangot), az erdélyiek számára „aaa”-zva, vagyis túl sok névelőt használva („a Jancsi a Pistával a Katihoz megy”), azután sokak számára nyökögve (ő hezitációs hangokat hallatva), nyekeregve (a szó végén nyekergő hangokat hallatva), valamint főként énekelve (mondatvégi felkapó hanglejtéssel). Gondolom, sokan így gondolkodnak a pesti nyelvről. Persze senki sem nyelvi állatorvosi ló, nyilván nem beszélnek így, és nyilván így is beszélnek. Megragadható-e egyáltalán a „pesti” nyelv? Úgy, ahogy mondjuk a palócokról, a somogyiakról, vagy éppen a „szögediekről”, esetleg a balassagyarmatiakról beszélünk? Teljesen világos, hogy vannak erősen nyelvjárásias városaink és vannak igen keverték. Budapest pedig maga a magyar olvasztótégely. Akkor tehát van-e „pesti nyelv”? Ezt járom körül a továbbiakban.

Budapestizmusok. Berlinben az ember olyan kedves kis könyveket, be-dekkereket talál az újságospavilonokban, mint az *Így beszél a berlini (egy vidám nyelvkalauz)*, meg *Az új berlini káromkodások*. Jön a külföldi vagy más németföldi turista Berlinbe, s könyvből is élvezi a berlinizmusokat. De más példákat is említhetnénk. Más nagyvárosok nagyobb nyelvészfi figyelemnek örvendtek, mint Pest és Buda, azaz 134 éve már Budapest.

A nyelvtudomány megszerveződésekor sokkal inkább a magyar nyelv jellege, leírhatósága, később múltja és ennek kapcsán területi (vidéki) nyelvjárásai voltak érdekesek. Nem keltette fel senkinek sem az érdeklődését a kicsi Pest és Buda; különösen azért, mert jobbára nem is volt magyar nyelvű. Jókai Mór azt írta, hogy a 18. század elején a pesti utcán inkább lehetett német szót hallani, mint magyart. „Dónauvósz” – kiabálták a Duna-vizet árusítók.

A pesti nyelvről legelőször Bárczi Géza értekezett: máig remek kismonográfiaát szentelt 1932-ben a témának (*A „pesti nyelv”*). Bárczi „pesti nyelv”-nek a nagyvárosokban létrejövő argót (jassznyelvet), illetve az argóból kinövő, már nem titkos, nem csoporthoz kötött alacsonyabb rendű köznyelvet – mai szóval a szlenget – tartotta, vagyis az „alsóbb társadalmi rétegekben” kifejlődő „különleges” nyelvváltozatot. Dolgozata tehát erről az argóból, a titkosságból kinövő, újratermelődő, sokforrású, eleven képzésmódokat gyakorló nagyvárosi nyelvváltozatról szól. Ebből jön például a *gagyi* (arany), a *pimf* (jelentéktelen, semmi ember) csakúgy, mint a *bambim* (a *bimbam* megfordítottja, azaz a templom),

a csingefon (telefon), a *slatyak* (sapka), a *citrompofozó* (utcaseprő), de még a *koporsószőg* (cigaretta) is.

Zolnay Vilmos és Gedényi Mihály (teljes egészében máig kiadatlan) fattyúnyelvi szótára még többet tartalmaz ebből a nyelvvilágból. Egy kisebb válogatás meg is jelent belőle. A budapesti szólások között például ilyenekre akadunk: *Amíg a készlet tart; Annyi baj legyen, csak a villamos menjen; A vérfaqyasztó vizszontlátásra; A zágson tipikus esete; Ezt a lemezt már ismerjük; Itt állok megfürödve; Leesett a húszfilléres; Találkozunk a családi sírboltban.* Hasonló kifejezésekre bukkanhatunk Hernádi Miklós *Közhelyszótárában*, amely értelemszerűen az 1970-es évtized, majd a későbbi kiadások a rákövetkező időszakok közéleti közhelyeit gyűjti össze (nagy valószínűséggel ezeket is tartalmaznánk pestinek, de most nem tesszük).

Bárczi Géza egyik legérdekesebb gondolatébresztő megjegyzése egyébként nem a főszövegben, hanem a 30. oldalon a 2. sz. lapalji jegyzetben található:

„Budapest egyes kerületeinek megvan a maguk tájszólása a jassznyelvben, s ezek között a legjellegzetesebb különbséget (a szókinccsen kívül) éppen a képzők használatában lehet megállapítani. Így a Ferencvárosban (melyre a nagyszámú német köznyelvi szó is jellemző) kedvelt képző az *-ás*, Újpest az *-a* szóvéget, a liget az *-aj*, *-esz* képzőket kedveli. Így állnak elő ilyen változatok, mint *makás* 'rejték' és *stikás* 'csend', *maka* és *stika*, *makaj* és *stikesz*...”

Ez bizony mai szemmel nézve is valóságos városkutatás, városantropológia; az ilyen jelenség városi nyelvjárás a javából – milyen kár, hogy sem Bárczi, sem más nyelvtudós ezt nem folytatta! Persze Bárczi hallatlan érdeme, hogy megadta az indítást a városi népnyelv kutatásához, de valamiért nem követték (hacsak a szlengkutatókat nem soroljuk ebbe a körbe).

A 19. század végén és a 20. század elején még „természetes” volt, hogy a nyelvészet olyan dolgokkal is foglalkozzon, mint pl. a tetoválás vagy éppen a városok nyelve. Egyes városok különösen érdekelték a néprajzi–népnyelvi–szociográfusi (ma már azt mondanánk: külső nyelvészeti) szemléletű kutatókat. Két nagyvárosunk – Szeged és Debrecen – már büszkélkedhet saját szótárral, amely a „nyelvjárását” dolgozza fel. Bálint Sándor megalkotta a „szögedi” nemzettről szóló életművét (szigorúan szögedinek nevezve a szegedieket): szótárt, frazeológiagyűjteményt, városi néprajzot írt. Debrecenben az 1930-as években Csűry Bálint eltervezte a cívis szótárt, amelyet csak napjainkban sikerült megalkotni és megjelentetni (Kálnási Árpád: *Debreceni cívis szótár*. Debrecen, 2005). Bizony nem sokat tudunk nyelvjárásai szempontból a soproni poncichterekről (az elnevezés a babtermesztő jelentésű német Bohnenzüchter szóból ered) vagy a pécsi tükékről... – pedig jó lenne.

Kisebb, falusias jellegű városaink „nyelvéről” természetesen már többet tudunk. Az 1970-es évektől folyamatosan megjelenő városmonográfiák rendszerint tartalmazznak utalást a város „nyelvjárására”. Hogy csak egyetlen példát említsék: Békés város monográfiájában szó van a város nyelvéről...

Budapest nyelve – mint nyelvjárásai kutatások tárgya. Budapest nyelvének kutatása sokáig megmaradt az érdeklődőknek: íróknak, újságíróknak.

1953-ban lett volna nagy lehetőség ilyen városnyelvi kutatásra az akkor létrejött Nagy-Budapesti Néprajzi Munkaközösség keretében; de a munkaközösség a „terv”-ezésen, valamint az új peremkerületek némelyikében helytörténeti gyűjtemények létrehozásán túl nem sokat tett; még kevesebbet publikált. Benkő Loránd ugyan többször szorgalmazta a főváros nyelvének kutatását, G. Varga Györgyit is ő indította el ezen az úton. A nyolcvanas években végül is megszületett a Buszi, a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú; de ez területi rétegzettségre és városi népnyelvi gyűjtésre nem terjedt ki.

Pedig Budapest „nyelve” roppant izgalmas összetételű. A Bárczi által leírt gyökereken túl valóban voltak (vannak?) hagyományos és talán városi nyelvjárások is. Bárczi a belgiumi Liège-ről írja, hogy a város magva felé ékszerűen csatlakozó-kapcsolódó külterületek mindegyike a mögötte húzódó (vallon) területek nyelvjárását tükrözi. Milyen jó lett volna, ha ez a gondolat megindítja a magyar nyelvjáráskutatókat is! Hiszen ez a jelenség – részben máig – „Nagy”-Budapesten (ötvenes évekbeli terminológia) is észrevehető. Az egyes városrészeknek sokkal erősebb a kapcsolata a sugarasan bevezető utak menti településekkel, mint keresztirányban a szomszéd külvárossal. Fótnak Rákospalotával, Csömörnek, Kerepesnek, Kis- és Nagytarcsának (így írjuk, bár a nyelvészek sokszor mondják: helyesen az *Nagytartja!*) Cinkotával, Nagyiccével, Maglódnak Rákoskeresztúrral, Kőbányával, Vecsésnek Pestszentlőrincsel, Dunaharasztnak Soroksárral, Martonvásárnak, Érdnek Nagytétényvel van hagyományos (piaci) kapcsolata.

A csömöri asszonyok napjainkig népviseletben járnak be a sashalmi piacra vagy az Örs vezér téri (bolha)piacra vagy bevásárlóközpontokba, a HÉV-en szlovák–magyar kevert nyelven társalognak; és csodálatos vásári-piaci nyelvi formuláik vannak (a nyolcvanas években hallgatóimmal gyűjtöttünk egy nagy csokrot belőle). A Gödöllői-dombság szlovák falvainak kultúrája tehát Kelet-Pestre (ez persze nagyon modern kifejezés) hatott. Az utóbbi százötven év jelentős magyarországi kelet–középpont migrációjának az eredménye a szatmári, a szabolcsi, a bihari tájszólásoknak a központba kerülése: leginkább a Pest közeli, Pesttel határos településekre (Gyömrő, Vecsés, Dunaharaszti), illetve Pest XVII., XVIII., XIX. és XX. kerületébe. Míg Érdre nagyobb számban költöztek dunántúliak, például a Tolnában mégsem otthonra lelt és már nagyon sokat vándorolt bukovinai székelyek.

Juhász Dezső nyelvész fölhívta a figyelmet arra, hogy a markáns, első „hallásra” feltűnő nyelvjárás, a palóc bizony itt van Budapesten, egészen pontosan: Rákospalotán. Rákospalotát a magyar nyelvjárástudomány számára egyedülállóan különös és nyelvészológiailag nagyon érdekes terepnek tartja. Itt bizony ma is azt mondják az idősebb emberek, hogy *selem, petrezselem, legíny, gyjin (jön), gyinnye, szeretyi*. Rákospalota soktemplomos utcácskáiban barangolva, a templomi éneket hallgatva, a piacra kimenne máig hallható a nyelvjárás.

Nagyon izgalmas lenne a közeli és távoli nyelvjárásoknak a terebélyesedő Budapesten és agglomerációjában (vonzáskörzetében) megtalálni „kistestvéreiket”. Ha lenne fölmérés, talán alátámasztaná tapasztalatainkat, vagyis a főváros szíve felé tartó, egyre szűkülő nyelvjárási „ékeket”. Ez lenne, ha lehet még egyáltalán, a budapesti dialektológia! Bár a város lakossága nagymértékben összekeveredett; eredeti (?) színeit szétválogatni talán már nem is lehetséges.

Lehet-e egyáltalán egy kétmillió nagyvárosnak nyelvjárása? Ha nem lehet, akkor mi van helyette? Van-e egyáltalán pesti nyelv?

Kell lennie. Vidékiek viszonylag hamar megmondják valakiről a beszéd után, hogy budapesti-e. A sok jellemző közül kettő: a pestiek kitörölhetetlenül használják az élelmiszerbolt, -üzlet helyett a *közértet*, a hűtő vagy hűtőszekrény helyett a *frizsidert* (mint egészen sajátos magyar idegen szót).

Budapest nyelve és (aszfalt)folklórja. Talán sikeresebb lenne a mai Pest (ezen ugyebár egész Budapestet értjük, de ez is egy „pestizmus”, azaz egy egyszerű kis aposziopézis – a közlés lényeges elemének elhagyása; egyúttal zeugma: odaértése) városi nyelvi folklórjának gyűjtése. Vannak itt is előzmények. Mondjuk Scherz Ede gyűjteménye a rádió humoráról, Békés István pesti anekdotái, Eröss László könyve a pesti viccről, Háy Ágnes városifolklór-szövegei, a magam első firkagyűjteménye a gödöllői helyiérdekű vasútról. Az egyes részletgyűjtések ellenére sokat mégsem tudunk. Az aszfaltköltészet (aszfalt-humor), a szójátékok (általában a nyelvi játékok), a vicc, az eufemizmusok, a városi történetek/legendák („igaz” történetek, élménytörténetek), a frazeológia (különösen a szólások és a szóláshasonlatok), a névadás (és névtorzítás), a reklámversikék mind egy-egy fejezetei lehetnének ennek a változatos almanachnak. Az egyik „mai” forrás (másodelemzésnek mondja az antropológia) éppen Karinthy Frigyes lehetne; de nyilvánvaló, hogy maga Karinthy is nagyon sokat vett a városi folklórból – amelyre azután jócskán hatott is. S azután ott van Esterházy KMP-je (*Kis magyar pornográfia*), Moldova élőnyelvi adatai, Mándy csodálatos történetei a villamosokról, a mosdókról, a vécékről... Vagy Temesi trilógiájának második és harmadik része: a *Híd* és *Pest* – városi történetekkel is; Konrád *Látogatója* és *Városalapítója*. Mind jönnek a folklórból és tartanak a folklórba. (Például ilyesféle versekre figyelhetnénk föl: „Egy kispesti vendéglőbe / Egy kis pesti vendég ló be.”)

A „pestiesen szólva” ma már közhelyjelölő, tudományosabban: metainformációs marker. Akkor mondjuk, ha olyasmi következik, mint például az elismerést jelentő *nem semmi*. Vannak egyéb budapestizmusok is, például az egészen különös képzésű *nakája* (valakinek a valakije); amely a birtokos jelző ragjának és a rá kötelezően következő névelőnek a kapcsolata: -NAK + A = NAKA. (Pl. az apának a bátyja – továbbgondolható: sógor-koma, nagybácsi, urambátyám; talán nem is véletlen, hogy éppen ilyen agyafúrt nyelvtani formával nevezi meg a pesti nyelv – illetve egy konkrétabb példával: Gipsz Jakab -: a miniszternek a nakája.) Mi van ennek az egészen ritka nyelvtani alakzatnak a mélyén? Magyar eufémia? Ki nem mondás? Irónia? Szarkazmus? Mindez együtt?

És a *haspárt*? Milyen sajátos társadalomszemlélet rejlik ennek a sajátosan magyar – s vélhetően budapesti – szóalkotásnak a mélyén!

Nyitott kérdések. Természetesen a mai városi, városi nyelvi kutatások táplálkozhatnak a nyelvjáráskutatás módszereiből, de alapvetően szociolingvisztikai, antropológiai kutatások. Az ilyen kutatások általában egy város nyelvéről nem mondanak semmit, hanem egyes városi rétegek, csoportok vagy területi egységek (talán éppen egy háztömb) lakóinak a nyelvéről mondhatnának el valamit. Ilyesfajta kutatásokat azonban Budapesten még nem végeztek.

Tehát mindaz, amit az imént fölvezeltünk, csak kósza gondolat, elképzelés. Budapest nyelvéről aligha mondhatunk általánosságban valamit. Adataink vannak, de indokolatlan ezeknek a kiterjesztése a város egészére.

A néprajzosok egyébként végeznek városi néprajzi kutatásokat. Talán ezeket érdemes lenne összekapcsolni városi nyelvi kutatással is.

A városantropológia, a városnyelvi kutatás a magyar nyelv etnolingvisztikájának mélyebb megértéséhez vezethet. De még az út elején járunk.

Azt mondják, Berlin légkörének, folklórjának és nyelvének hangulata van. Egészen biztos vagyok benne, hogy Budapest is rendelkezik ilyennel. Itt élek, egy vagyok a város folklórával, nyelvével. Alkotója és használója is egyben. Talán a túlzott közelség nem engedi a kellő rálátást. Sejthető, föltételezhető a gazdagsága, elevensége. Sok salakot is termel; amely néha elfödi a látást, harragra gerjeszt, de nem mondhatjuk, hogy szemétre vele, mert valójában maga az „élő poézis”.

Az írásban említett irodalom:

- Balázs Géza, 1983. *Firkálások a gödöllői HÉV-en*. Budapest. Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok
- Balázs Géza, 1997. *The Story of Hungarian. A Guide to the Language*. Corvina, Budapest
- Balázs Géza, 2000. *A városi néprajz és a folklór. Az antropológiai nyelvészeti kutatása a városban. 11–19*. In: *Nép-nyelv-társadalom. Végh József emlékezetére. A Berzsenyi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai IV*. Szerk.: Szabó Géza, Molnár Zoltán. Szombathely, 2000.
- Bárczi Géza, 1932. *A „pesti nyelv”*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai*, 29. sz.
- Békés István, 1966. *Legújabb magyar anekdotakincs*. Gondolat, Budapest
- Benkő Loránd, 1990. *Az élő nyelv területisége és szociolingvisztikája. 9–22*. In: II. Dialektológiai Szimpózium. Szerk.: Szabó Géza. Szombathely
- Das neue Berliner Schimpwörterbuch*, 1988. Haude & Spener, Berlin
- Eróss László, 1982. *A pesti vicc*. Gondolat, Budapest
- Franke, Wilhelm, 1957, 1975, 1990. *So red't der Berliner. Ein lustiger Sprachführer*. Arani, Berlin
- Grétsy László, 1974. *Anyanyelvünk játékai*. Gondolat, Budapest (Második, bővített kiadás: 1998.)
- Hamvas Béla, 1992. *Patmosz. I. Életünk Könyvek*, Szombathely
- Háy Ágnes, 1980. *Hülye, aki elolvassa*. Mozgó Világ, 6.
- Hernádi Miklós, 1985. *Közhelyszótár*. Második, bővített kiadás. Gondolat, Budapest
- Juhász Dezső, 1992. *Felhívás egy palóc témára. 12–14*. In: *Nép-Nyelv. Tanulmányok Fülöp Lajos 60. születésnapjára*. Szerk.: Balázs Géza és Selmeczi Kovács Attila. Néprajzi Múzeum, Budapest
- Kálnási Árpád: *Debreceni civis szótár*. Debrecen, 2005
- Scherz Ede, 1931. *A rádió humora*. A szerző kiadása, Budapest
- G. Varga Györgyi, 1968. *Alakváltozatok a budapesti köznyelvben*. Akadémiai, Budapest
- Zolnay Vilmos–Gedényi Mihály, 1996. *A régi Budapest a fattyúnyelvben*. Fekete Sas Kiadó, Budapest

Háy János

A gyerek

(Részlet a regényből)

Mi van? – kérdezték a gyereket a kocsmában, mert bár legtöbbször otthon a verandán ült és ivott, megtörtént, hogy a kocsmát is használta, főleg olyan alkalmakkor, mikor előző este a felesége valamit mondott az ő ottani elfoglaltságáról,

és tegnap mondott. Arra, igaz, nem emlékezett, hogy mit, csak hogy bántó volt és érzéketlen, hogy az ő felesége nem érzi, ami vele van, hogy milyen nehéz annak a feladatnak megfelelnie, amivel a tudományos pálya elmaradása és az igazgatóság jár, s nem mellette áll, hanem önmaga mellett, vagy az anyja mellett, akit eleve utált, legalábbis ekkor már utált a gyerek, mert megváltozott vele a házasságot követően, amikor rájött, hogy ebben a gyerekben tényleg nincs benne az a perspektíva, amit hinni vél, és nem lesz belőle valami nagyobb beosztású ember például a minisztériumban, mint hallotta, hogy a gyerek nagybátyja is valami ilyesmi. Jó, azután, hogy többet megtudott ez az asszony a gyerek családjáról, hisz voltak ünnepek, amikor ott volt, búcsú például, arról a rokonról is kiderült, hogy harminc éve van ugyanazon a szinten. Persze azzal indokolja, hogy itt csak a szakma számít, nem kell neki elköteleznie magát politikai irányban, holott csak a saját tehetségtelenségéről van szó, mert ki az, aki ilyen elvi alapon hagyja

magát szerencsétlennek lenni, meg a családját szegénységben. Ha meg tényleg így van, s különben lenne adottsága arra, hogy előrébb kerüljön másfélszeres fizetéssel, de nem teszi, akkor is egy marha. A gyerekről is látta a lány anyja, mi-

kor végignyávofta az összes vasárnap ebédet, így mesélte a szomszédban az asszony, hogy végignyávofta, ezt a lekicsinylő szót használta a gyerek beszédmódjára, hogy a szomszédok már ebből is lássák, mennyire semmibe veszi, hogy neki ez a felelősség mekkora nagy, a leves alatt és a hús alatt, s néha még a süteményt sem tudta úgy megenni, hogy ne panaszkodott volna. Mekkora? – kérdezett vissza néha az asszony, s a gyerek akkor szélesre nyitotta a szemét és mélyen nézett az asztalon túlra, mintha valami lenne oda elrejtve a levegőbe. Óriási – mondta, a gyerek feleségének az anyja el sem tudja képzelni, hogy mekkora, mert egy nagyobb bevásárlószatyornál nehezebbet még nem vitt, pedig ez egy zsák búzánál is nehezebb, mintha egy betonkeverő dőlt volna rá a testére.

A gyerekben nincs perspektíva – látta ezt a lány anyja, és innéttől fogva nem szerette a gyereket. Meg lehet pontosan nevezni azt a határt, ahonét nem, addig se igen, de attól fogva egyáltalán nem. A végső dőfést az

adta, mikor a barátnője elhívta, hogy menjen el velük a használtautó-piacra, mert az ő férjének az a mániája, hogy vegyen magának egy béemvét, olyasmit, mint a gyerekek is van. Mert a gyerekek volt egy béemvéje, vagyis hogy Skodája volt először, a faterjától maradt rá, de egy baleset során a Skoda szinte teljesen megsemmisült, nem is lehetett érteni, hogy a gyerek hogyan úszta meg, de vannak ilyen csodák, alig egy kis gerinchúzdással meg horzsolásokkal, s a bajt okozó lendróveres, hogy ne legyen bíróság, mert akkor ugrik a jogsi, részegen semmibe vett jobbkéz-szabályt elég nehéz megúszni, mondta a gyerekek, hogy vesz neki helyette egy másik kocsit, és ez lett a béemvé. Épp olyat akart venni a lány anyja barátnőjének a férje, s a feleség csak azért akart menni, nehogy átbasszák a fejét, mert olyan hülye különben, azt hiszi, ért az autókhoz, pedig semmi, az árus már messziről látja rajta, hogy ez az, akit meg lehet szívadni, és kellő időben azt mondja, hogy egy százassal olcsóbban csak magának, mert magáról látom, hogy nagyon értékeli, és jó kezekben lesz s a többi. És akkor a hülye férj simán megvesz dupla áron egy lopott kocsit, és oda akkor minden, mert fél évig sem tudják használni, mikor egy igazoltatásnál megnézik az alvázszámot, és hiába volt sósavval kimaratva, simán kiderítik, hogy mi a dörgés, és rögtön elveszik. Ők meg ott állnak, az egész család, ráadásul a férje még a szomszédból is elhívott valakit, hogy megy a Balcsira, és jöjjön, mert marha jó ez a kocsit, és vesznek matricát a pályára és kettőhússzal fognak menni.

Tulajdonképpen, ha nincs ez a kettőhúsz, akkor nem történik meg az eset, mert pont ez tűnt föl a rendőröknek, ahogy állnak ott, éppen szervezik,

hogy beugranak Siófokra csajokhoz, lóg a fülükön a mobiltelefon, és száznyolcvanig fel sem tűnik nekik, hogy valaki gyorsan megy, de a kettőhúsz, az igen. Mondja az egyik rendőrfickó a másiknak, nézd már, hát leszakad a pofám, hogy azzal a szar kasznival hogy teper... Persze csak pár kilométert tudott a gép ezzel a sebességgel menni, utána vissza kellett venni a lendületből, mert tényleg szétesett volna, úgyhogy az út nagyobbik részén pont százharminccal mentek, ami szabályos volt, csak itt, ahol a rendőrök álltak, tepertek kettőhússzal, így aztán nem volt nehéz beérni őket.

Hova siet, bassza meg – mondta az egyik, mikor beérték és kiállították a forgalomból, nem mentem gyorsan, mondta a férfi, csak százharminccal. Most, mondja a rendőr, de az előbb kettő fölött, hát van róla mérés meg fénykép. Na, a faszi akkor beismerte és mondta, hogy fizet érte, csak ne legyen komolyabb, meg is állapotok voltak volna, mikor aztán a rendőr, addig baszakodott a forgalmival, meg az alvázal, meg az adatokkal, és beszólt a központba, hogy nézzenek már utána. Bazmeg, ez egy lopott kocsit – kiállította el magát, ez bazmeg, el van lopva, rajta van a listán. Én nem, én nem loptam – hebegett a férfi, vettem az autópiacra, itt van az adásvételi. Jól átbaszták magát, mondta a rendőr, de hát meggyünk a Balatonra, itt van a sógor is a szomszédból, hát ne csinálja már és neki még egy tízese van erre a dologra, mire a rendőr, már nem lehet semmit, az a helyzet, hogy a központban is tudják, hogy itt van az autó, úgyhogy sítire vágnák, hogyha most elengedné. Akkor hogy menjünk Siófokra? – kérdezte a férfi. Hát ezzel a kocsival nem, mondta a rendőr, mert ezt most mi lefoglaljuk. És akkor kiszállítják őket, a pokrócokkal meg

a rántott hússal együtt, és ott állnak majd az emhetes leállósávjában az egész család meg a szomszéd. Hát ezt nem akarta a barátnő, ezért kísérte el a férjét, és hívta a barátnőt is, a gyerek feleségének anyját, hogy segítsen.

Ez a segítség azonban sem a feleség, sem a barátnő részéről nem volt eredményes. A végén épp az történt, ami miatt elkísérték, hogy az emhetesen ott ültek a pokrócokon és ették a rántott húst, hogy most mi a faszt csináljanak. De ez csak később történt, most ugye még meg sem volt az autó. Szóval elmentek a piacra, és akkor látta a lánynak az anyja, hogy egy pont olyan kocsi, mint a gyereké, háromszáznyolcvanezerért kapható. A kurva istenit – mondta az asszony. Mire a férfi, hogy mi van, Marikám – valami ilyesmit, ha éppen Marikának hívták volna az asszonyt, ahogyan hívhatták is volna, mert ez már túl volt a juliskás, mariskás időkön, de még előtte az erikás, edinásnak, és pláne előtte a biankásnak és nikisnek. Persze lehetett volna például Kati vagy Erzsi is, ami bármikor lehet egy ember, meg éppen Marika is, de nem az volt, és azon kívül is lehetett volna valami egészen különleges neve is, amiről a jó isten sem tudja, hogy honnét szerezték be a szülők, például volt a faluban egy Paula, aki nem a Mézga családdal egy időben, hanem a gyerek anyjával egy időben, vagyis messze a televíziózás előtti korban született. Szóval ezt az asszonyt akárhogy is hívhatták, valahogy ez volt a legszörnyűbb a névadásban, ez a bárki lehet bármi. Egyáltalán nem úgy van, mint a tárgyaknál, amik éppen azok, például fűrészes vagy asztal, amik. Az embereknél ez teljes mértékben a szülői, ezernyi szempontból befolyásolt akarattól, és rettenetes, elég csak a ruházkodásra nézni, hát hogy öltöznek általában, figyelembe sem veszik a

testalkatot s a személyiséget, összevissza a legelképezhetőbb holmikát képesek magukra öltetni, a legszörnyűbb színösszeállítás, hogy néha már azért fohászodik az ember, hogy vezessenek be egyenruhát, mint Kínában és az egyházi iskolákban, egy ilyen, ezernyi érdektől befolyásolt és önmagában is rettenetes ízléstől függött az emberek neve, de ez a férfit nem érdekelte, mert ő pontosan tudta és gyerekkora óta megszokta, hisz majdnem egyidősek voltak, ennek az asszonynak a nevét, és azon a néven szólott hozzá.

Ennyibe kerül? – kérdezte az asszony. Ennyibe – mondta a férfi. Már-mint hogy ennyi az ára? – kérdezte újra az asszony hitetlenkedve. Ennyi, sőt ezen még rajta van a kereskedői jutalék is. Ez volt az utolsó csepp a pohárba, mármint nem a kereskedői jutalék, hanem az összeg alacsony volta. Az asszony akkor végérvényesen megutálta a gyereket, akinek egy szar kocsija van, olyan, amit pár százezerért meg lehet venni, és hiába béemvé, a béemvéből is vannak szarok, mint például az ő vejének a kocsija. S hogy ő, mármint az asszony ezt az autót értékesebbnek hitte hosszú ideig, s emiatt többre becsülte a gyereket, csak erősebbé tette benne a gyűlöletet, amit a lánya férje iránt érzett.

A gyerek úgy érezte, hogy az ő felesége emellett a rohadék asszony mellett áll ahelyett, hogy mellette, a férje mellett állna, s ez biztosan tegnap is kiderült, minimum ez kiderült, mert ez, ugye, mindig kiderül, bár nem tudta visszaidézni pontosan az eseményeket, hogy megint a pénz volt-e, amiből ő nem bír többet, adva van a fizetés az igazgatói járulékkal együtt, vagy a mosogatás, amit eleve utált, esetleg a műanyag kanna, ami falként emelkedett az asztalon épp a homloka előtt, szemmagasságban,

hogy néha azon át nézte csak a lányt, vagy mindez együtt. Ezért jött most ide a kocsmába, és mondta a fickónak, aki kérdezte, hogy az van, hogy otthon is szar, meg az iskolában is, kivagyok már a sok hülye picásától, vagy menstruálnak, vagy meg nem. Mindig van velük valami. Nem jó annak lenni, aki vagyok. Minek? Igazgatónak. Az előző igazgatónak jó volt, hogy ő igazgató. Mert ő az akart lenni – mondta a gyerek, én meg nem az. Meg más is van. Micsoda? – kérdezték. Meghalt az egyik legjobb haverom – mondta a gyerek, délelőtt hívta a suliban egy haverja Pestről, és ő mesélte, hogy hallotta-e, hogy meghalt az a srác a fősuliról, aki rajzos volt, marha tehetséges, a legtehetségesebb, biztosan emlékszik rá a gyerek. A gyereknek csak nehezen ugrott be, hogy kiról van szó, aha, szóval meghalt. Igen, mondta a telefonáló, már egy éve. Kurva sokat ivott, az volt, hogy elment otthonról a felesége, és akkor még pálinkát is rá a szokásos borra, és mire az asszony hazaért, a fickónak már vége volt, vagyis élt még a mentőben, de felesleges volt a fuvar. Hozhatták vissza másnap. Bazmeg – mondta a gyerek az irodában és kinyitotta a páncélt, amit annak idején az igazgató is, és elővette onnét a repi konyakot, töltött és ivott, talán többször is, a haverja halála épp arra hívta fel a figyelmét, ami a haverja halálának az oka, és ivott. Az az ő haverja volt és most már nincsen, úgy érezte, mintha ő maga szenvedte volna el ezt az eseményt, érezte, hogy hasogat a gyomra, és szétreped és bevérzi az egész belsejét, az összes belső szervet, s végül ezek a szervek belefulladnak a vérbe.

Amikor ezt végigfuttatta, a legjobb haverom volt – mondta magában, s hogy hiába volt tehetséges, vagy éppen az volt, hogy az volt, és nem

kellett Pesten, mehetett abba az isten háta mögötti faluba, de nem bírta ott, és elkezdett nagyon inni, mert mi mást tehetett volna. Szóval a halál közvetlen oka az ital, de az ital közvetlen oka a falu, a faluba költözés közvetlen oka pedig Budapest, ahol nem fogadták be, mert nem akarták, hogy valaki olyan is ott éljen, aki jobb náluk, jobb az összes budapesti festőnél, akik megállapodtak már régen abban, hogy senki nem árulja el, hogy a másik milyen nagyon szar festő, s akkor a másik sem fogja elárulni. Budapesten csak szar festők vannak, a jókat, amilyen például a gyereknek ez a haverja volt, nem engedik maguk közé. Így, ezzel az alattomos módszerrel ölik meg ezeket a tehetséges festőket, mert nekik sincs azbesztből a szervezetük, főleg, ha számításba vesszük, hogy milyen minőségű italokhoz jutnak hozzá abból az ócska, félállásos tanári fizetésből. Szóval csak idő kérdése, és kinyúlnak.

A kurva anyjukat, mondta a gyerek a kocsmában, hogy így elbántak a budapesti festők az ő haverjával. Így? – kérdezték a többiek. Így, bazmeg, az asszony meg végignézhette ezt a halált, pedig neki is volt agydagánata. Mije? – kérdezte az egyik ember, agydagánata volt – mondta a gyerek, az nem lehet, bazmeg, meg még azt ne mondd, hogy volt két gyerek, és azok meg bekerültek az intézetbe, mert ilyen nem történik, még Afrikában sincs, ahol mindenki écces. Pedig pont így volt, mondta a gyerek, hogy volt neki két gyereke, és az asszony is meghalt azóta, és hová kerülhettek volna máshová, mint Főtra a gyermekotthonba, és azt aztán tudni lehet, hogy milyen jövő vár rájuk. Olyan gecik, annyira utálják a tehetséges embereket, hogy még a családjukat is kiirtják.

A gyerek elmondta ezt a történetet, és a kocsmában mondták utána, hogy a gyerekekkel nagy baj van, mert olyanokat mond, hogy azt már csak az tudja kitalálni, akinek valami baja van, a fejükre mutattak: ott belül. Holott ez a történet majdnem szó szerint igaz volt, csak annyiban nem, hogy a gyereket nem a festők űzték vidékre, hanem egy tartozás elől menekült, amit még fiatalon szedett össze, és görgetett, s a korábbi heroinfogyasztásával volt kapcsolatban, s talán az igazsághoz hozzátartozik, hogy a két gyermek nem Főtra került, hanem a halott anya testvérehez, aki úgy nevelte őket, mint a saját gyermekeit. Semmit nem sajnált tőlük, hisz sajátja nem lehetett, nagyon rendesen, úgyhogy rettent csodálkozott, amikor először az egyik ment el tizennyolc évesen, ahogyan annak idején a gyerek öngyilkos nagybátyjának a gyerekei, vagy annak az asszonynak a gyereke, aki egyedül nevelte fel, apa nélkül, szó szerint vállalva a nélkülözést és boldogtalanságot, s mondta neki, hogy te nem vagy az anyánk, aztán, amikor ez lehetséges volt, a másik is lelépett, s ő ott maradt anyagilag és érzelmi-
leg teljesen kifosztva. De mért épp ez történt volna? Nem hihető, hogy ennyi emberrel ugyanaz történt, hogy a hálátlan gyermekei teszik boldogtalaná. Pedig a véletlenszerűség, ami jellemzi az emberi sorsokat, éppen úgy magában hordozza, hogy mindenki-
vel ugyanaz történik, mint azt, hogy teljesen más. Akár a kockadobásnál, ha háromszor hatost dob az ember, akkor sincs biztosíték arra, hogy negyedszer nem hatos lesz, hanem egy egészen más szám, például négyes, hogy az imént említett nővér sorsa, mivel már másik két alkalommal is hasonló sorsot ismerhettünk meg másképp, a fentebbiekkel el-

lentétesen alakul. A gyerekek valóban elmennek tizennyolc évesen, de nem azért, mert gyűlölik a pótanyát, hanem mert az egyetlen egy megszűnt városban van, ahová bejárni nem tudhatnak, kollégisták lesznek, majd a diplomát követően a lány is és a fiú is jól jövedelmező állásba kerülnek, a lány az ingatlanüzletbe asszimilálódik, mert az ebben az időben viszonylag szabad terep volt még, a fiú pedig egy gazdasági tanácsadó cégnél helyezkedik el, ahol több tucat közgazdász sertepertél, és minden különösebb felelőség nélkül oszt tanácsokat súlyos milliókért s juttat a honorárium kifizetését követően csődbe cégeket. A két testvér felnőttként is megtartotta a jó viszonyt, egymáshoz közel vásároltak házat az agglomerációban, na jó, nem az agglomeráció központjaiban, pl. Budaörsön vagy Budakeszin, hanem a peremvidéken, Zsámbékon, s a pótanyát, akit mindvégig szerettek, és hálásak voltak neki azért, hogy nem állami gondozásba kerültek, borítékolva így az életük szétzúllását, felköltöztették magukhoz, helyesebben a lányhoz, mert ott volt egy kicsike ház is az udvarban a nagy ház mellett, s a néni, mert akkorra már ez a nővér tényleg néni lett, ott éldegélt és vigyázott az unokákra, helyesebben a pótunokákra, s a gyerekek nagyon szerették, mert ő is szerette a gyerekeket. Mesélt nekik az ufókról, mert amióta látott egy ilyen műsort a tévében, örökösen az ufókról álmodott, s mondta, hogy mekkora hülyeség ezeket nem azonosítható tárgynak nevezni, amikor pontosan lehet tudni, hogy ezek az angyalok, persze csak kevesen látják őket, mert milyen világban élünk. Milyenben? – kérdezték a gyerekek. Gyalázatosan, mondta a néni, holott az ő élete számára ez a világ pont a jóságos arcát mutatta.

Ám az igazsághoz hozzátartozik, hogy a kocka nem a négyest mutatta.

Kurva szar – gondolta a gyerek hazafelé menet, hogy meghalt a legjobb haverja, s amikor a lány megkérdezte, hogy mi van, akkor is azt mondta, hogy kurva szar, hogy meghalt a legjobb haverom, mire az asszony mondta, hogy erről a haverodról nem is hallottam még, nem gondoltam volna, hogy ez neked a legjobb haverod volt, s hogy azok, akikről úgy tudtam eddig, hogy a legjobb haverjaid, akkor azok micsodák. A gyerek nem szólt semmit, utálta az asszonyt, hogy ennyire nem volt benne érzés, és más haverjai felemlegetésével tovább fokozza az ő fájdalmát, s még e fokozott fájdalom láttán sem sajnálja őt azért, mert a legjobb haverjával így elbánt az élet.

Van valami vacsorára? – kérdezte. A konyhában – mondta az asszony. Akkor a gyerek kiment, hogy megegye. Paprikás csirke volt, nem is tudta eldönteni, hogy azt a felesége főzte vagy az anyja hozta, mert az anyja hozni szokott, hogy ne kelljen az asszonynak mindig főznie. Hidegen ette, lábából. Hideg vacsorát kell ennem, mondta magában, hogy itt még a meleg étel is hideg, a hideg meg be van fagyasztva, nevetett, de csak belül, mert a logika továbbvitte a gondolatot, de aztán hamarosan visszalendült a hideg meleg vacsora érzetébe, ami fájdalmas volt, legalábbis mindent elkövetett, hogy fájdalmas legyen. A nagyüvegből uborkát halászott elő, az uborkalétől csordult meg az arcán a paprikás szaft, mert különben nem, csak ott fénylett volna egy helyben, az arcbőr sem tudta annyira átmelegíteni, hogy folyós legyen, de ahogy az uborkát harapta, kifreccsent oldalra a lé és azzal együtt kezdett el folyni

a szaft, csak akkor törölte le, amikor elérte az ajka alját. A kézfejjével. Aztán előkotorta a műanyag kannát, a kiskanál mellé volt csúsztatva, és újra felépítette szemmagasságban a falat, poharat tett le, koppant, ahogy ivott, a pohár széle maszatos lett a szájától. A lány kijött a konyhába, s azt akarta mondani, hogy megmelegíti, vagy hogy mért eszed hidegen, de végül nem mondta, nem akarta, hogy a gyerek azt mondja, most már mindegy, jóllaktam, vagy hogy nem volt, ki megmelegítse, amikor épp hozzáfogtam, ilyen a sorsom, úgyhogy az asszony, rettegve attól, hogy a kedvessége a legdurvább szavakat fogja a gyerekből kifakasztani, inkább azt mondta, hogy mért kell még most is inni, holnap az iskola, meg épp elég volt az, ami a kocsmában. Inni kell, mondta erre a gyerek, mert szomjas vagyok erre a hideg szarra, meg nem akarom elbaszni a gyomromat – így beszélt, mert ivott, s akkor sok szó megváltozik a nyelvén. – Az alkohol meg olyan, hogy rendben tartja a gyomrot. S akkor újra eszébe jutott a legjobb haverja, aki meghalt egy éve, hogy az ő gyomrával hogy elbánt az alkohol, de az nem az alkohol volt, helyesbített a gondolatain, mert az alkohol már csak következmény volt, és neki nem azért kellett innia, mert a gyomrát elbaszta a megmelegedett zsíros szar, hanem mert a lelke volt szétbaszva, és ahhoz kellett annyira sok ital, hogy az rendbe jöjjön. Az az igazi tét, a lélek redbehozatala, az nagyobb, mint a gyomoré. S a léleknek, a gyerek haverjának a lelkének nem volt semmi elég. Végül a gyomor meg nem bírta, vagy megbeszélte a lélekkel, hogy figyelj, nincs más megoldás, itt ülhet ez a test még évekig, tarthatja fogságban ezt a lelket, de minnek. A lélek is érdekelt volt a kiszabadulásban, mert ez egy alapvető vágy

a lélekben, hogy örökösen meg akar szabadulni a testétől, ami korlátok közé szorítja. Test nélkül szárnyalhatna, bejárhatná a világ minden szegletét, de így, testtel együtt, szinte mozgás-képtelen, a kocsmáig elvánszorognia kibírhatatlan fáradtság. Jó – mondta a lélek a gyomornak, akkor most én annyi alkoholt igénylek, amennyivel ki tudjuk lyukasztani a faladat, s pont akkor, amikor nincs a közelben senki, az agydaganatos lány elmegy gimnáziumi osztálytalálkozóra, nincs túl nagy kedve, de hát lehet, hogy ez az utolsó, ha nem tudják megműteni, márpedig nem tudják, ezt mondta az orvos, és a sugár sem használ, ezt még nem tudta, hogy nem, csak később derült ki, hogy felesleges volt a haját kihullatni és annyi rossz napot okoznia magának élete utolsó szakaszában. Szóval akkor, mikor ez a feleség elmegy otthonról, s a gyerekeket meg beadja a testvéréhez, hogy a férfi nyugodtan ellegyen. Szóval akkor. Persze, hogy ki hozta a döntést, a test-e vagy a lélek, nem lehet tudni, az biztos, hogy ez a Pestről menekült festő épp akkor ivott ilyen mennyiséget, amikor nem volt a közelben segítség.

A lány kiment a konyhából, mert nem akarta folytatni, nincs az az ember már abban az állapotban, hogy értelme lenne valamiről meggyőzni, a szeme, mint az ablak, üres, csak a gyűlölet szikrázik benne, amit a lány iránt s rajta keresztül feltehetőleg az egész világ iránt érzett. Bement a szobába, a rossz nevű gyerek ott volt a franciaágy mellett a kiságyban, és lefeküdt. Amikor a férfi bejött a konyhából, már majdnem aludt, de hallotta, hogy elkezd, az igazgatóság, hogy igazgató vagyok, az az oka mindennek. A nő örült, hogy most nem ő van soron, hogy ő az oka mindennek. Hagyd abba – mondta akkor, kicsit a félálomból

kiszólva, halkan. – Nekem fontosabb a te egészséged, mint az, hogy most te vagy az igazgató. Nekem fontosabb, hogy te boldog legyél, egy boldogtalan emberrel mit is kezdenék.

A gyereknek nagyon jólesett ez a biztatás, hogy a felesége most mellette áll abban a döntésében, amit tulajdonképpen már meghozott, hogy az első adandó alkalommal felmond, csak az adandósághoz az is kell, hogy a felesége mellette legyen, s most mellette van. Nem tudta, hogy ez egy általános női tulajdonság, hogy a feleség örökösen a férj bukását akarja elősegíteni, hogy aztán a bukott embert megtapossa, hogy diadalt ülhesen a megtiport ember fölött, hogy íme, azt hitted, lesz belőled valami, hogy mocskos testeddel belakod a világot, hogy szennyes akaratoddal meghódítod a földet, de nem vagy képes semmire, nem lehet belőled semmi, ha én nem akarom, csak egy félredobott felmosóröngy. A nők ösztönös pusztítási vágyáról ekkor még semmit nem tudott a gyerek, és most örült, hogy érti őt az asszony, s odahúzódott mellé, és hazudozott, de nem tudta, hogy mindaz, amit mond, hazugság. Hazudozott, hogy akkor majd minden más lesz, igaz, persze minden más lett, de nem olyan értelemben, mint ahogyan itt elgondolta. A lány orrába vágott a szájban bomladozó alkohol és hús szaga, mintha belelógatta volna a fejét a mosogatótálba, hogy az orra majdnem a vízhez ért. Késő van már – mondta a lány, hogy fáradt, s próbálta az orrát kiszabadítani a szagból, de nem sikerült, a gyerek annyira fújtatott, hogy nem volt hová menekülni. Először az orr szokott bele a szagba, mikor észlelte, hogy nincs más választása, aztán a test többi része is elfogadta az elkövetkező percek, a gyerek akaratát.

II. díj

SZALAI ATTILA

III. díj

Útbaigazítás
WEISZ BÉLA

CSÁTH ATTILA

Különdíj

LÉPFAFT PÁL

<p><i>Dluhopolszky László.</i></p> <p>ERRE TESSÉK!</p> 	 <p>Balatonra</p>	 <p>csigalépcső felé</p>
 <p>matrózkocsmá</p>	 <p>zsáktutca</p>	 <p>első segély</p>
 <p>sötétkamra</p>	 <p>röntgen</p>	 <p>szellemvasút</p>

DLUHOPOLSZKY LÁSZLÓ

Szabádon választott kategória

JELEN
SZKY

I. díj

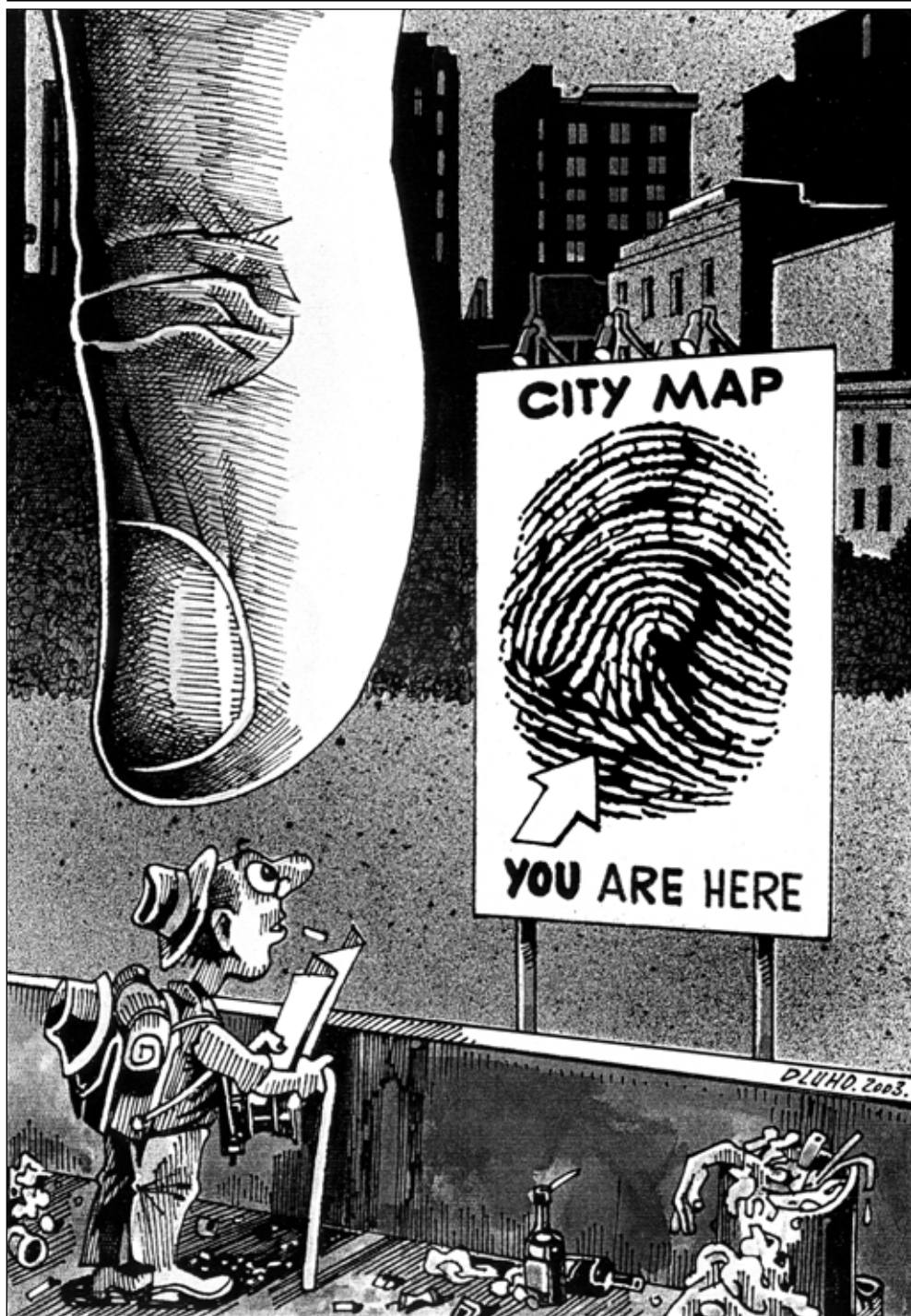
JELENSZKY LÁSZLÓ

Diós

III. díj

Evolúció
DIÓS MAGDA

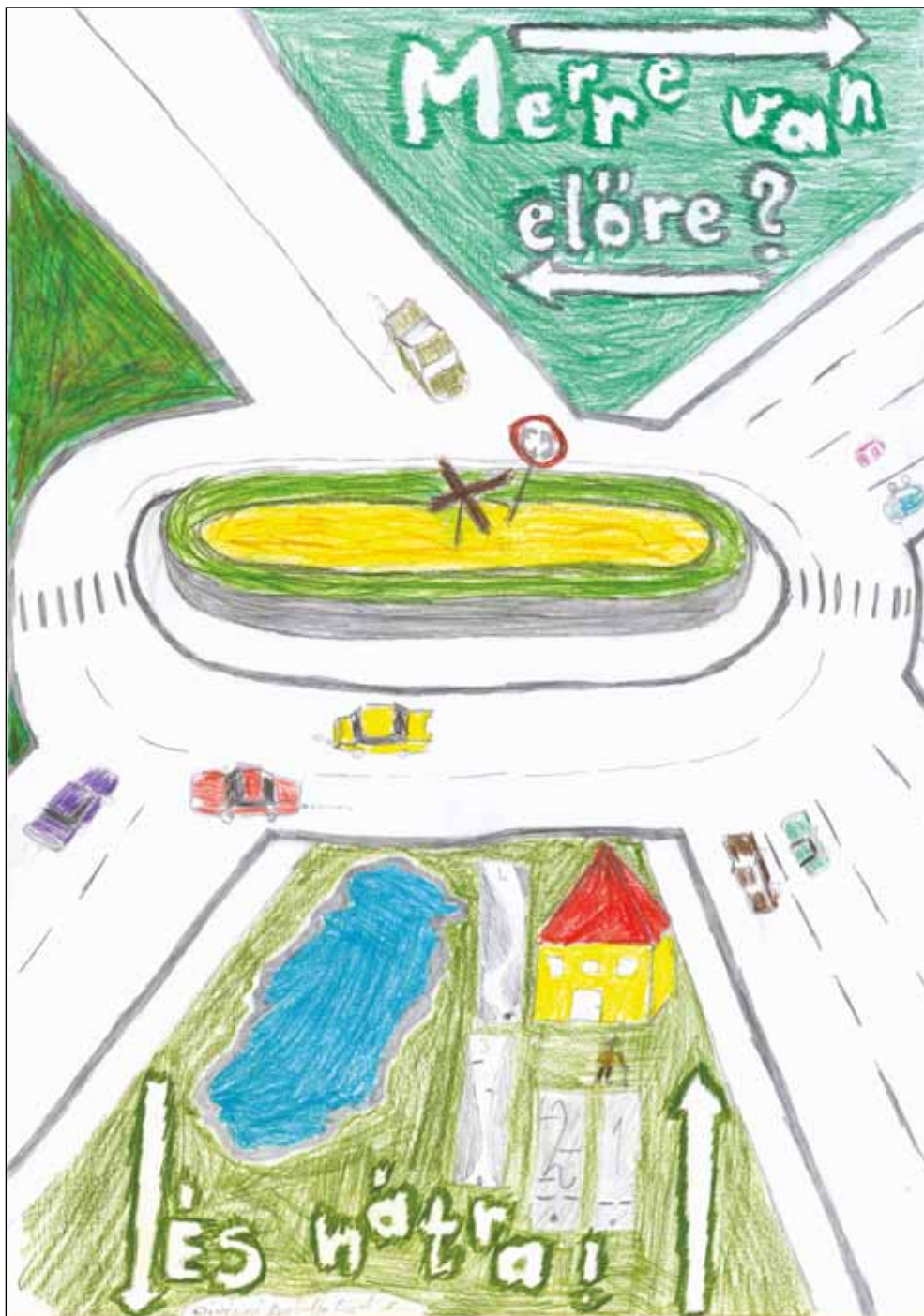

Városi térkép
DLUHOPOLSZKY LÁSZLÓ

Diák alkotók

DOMINIK HEGYES
(16 ÉVES, MEZŐGAZDASÁGI KÖZÉPISKOLA)

DÉVÉNYI-GYÖRFFY ELŐD

(4. OSZT. TANULÓ, BAÁR-MADAS REFORMÁTUS GIMNÁZIUM ÉS ÁLT. ISK.)

Mélységek

Gáll Ádám új művei

Az ezredfordulót követő években született, a mintegy ötéves alkotóperiódust átfogó Gáll Ádám-művek megközelítéséhez néhány fogalom kiemelésére és magyarázatára van szükség.

Az első és talán legfontosabb, Gáll Ádám művészetét determináló fogalom az enyészet – amely az elmúlás, a pusztulás, a természet törvényei szerinti, fokozatos, lassú megsemmisülés jelentésköreinek hordozója és kifejezője. Valahol a folyamatok középtáján járhatunk: a dolgok már felbomlottak, kezdik elveszteni eredeti formájukat, néhány részlet még felismerhető, de a történések már visszafordíthatatlanok, új, ismeretlen minőségek jelennek meg. Az egyetlen, halvány reményünk az lehet, hogy a pusztulás még nem végeztetett be, hiszen akkor nem maradna, nem lenne semmi martalékunk. Még vannak valaminő rekvizitumaink, s habár tragikusak és romszerűek, még élők, jelenvalók az emlékképeink. Meg hivatkozhatunk a dolgokra.

A másik fontos, e műegyüttest karakteresen jellemző fogalom-jelenségkör a derengés, az előszüremlés: amely halvány, homályos megjelenést, előbukkanást, feltűnést, bizonyos finom homályba burkolózást, megfoghatatlanságot jelent. A feketékből előszüremkedő fehérek fantasztikus érzékenységre, a belső fények kigyulladására, az átható sugárzásra, a szürkésegeket elöntő, majd a szürkésegekben elmerülő fényekre, a tompaságokra hivatkozhatunk, a dolgok eruptív kirobbanását, gyors kibomlását, teljes kibontakozását megakadályozó jelenvaló, de rejtett gátakra emlékeztethetünk. Valahol a mélyben azonban még feszültségek pulzálnak. És az enyészet, a derengés, az előszüremlés sejtésszerűségeibe burkolózó művek eme most felvonultatott kollekcója kapcsán nem kerülhető meg maga a kép- vagy táblakép-fogalom sem, amely eredetileg fatáblára rögzített festményt vagy vászonra festett függőképét jelölt. A műformák felbomlásának és átalakulásának, az új és új kifejezések térhódításának, a különböző médiumok alkalmazásának és művészetté, műnemmé, műformává, műfajjá avatásának korszakában Gáll Ádám megtartotta a tradicionális formátumot és méretet: szabályos, általában fekvő vagy álló téglalap alakú, függőlegesen a falfelület elé helyezett, a képi történéseknek a képsíkon teret adó képalkotó módszere tulajdonképpen az évezredek múltú klasszikus képalkotás tradíciójának továbbvivője. Mindennek ellenére művei radikálisan szakítanak a megfestett kép hagyományával: kompozíciói az ábrázolás, a megjelenítés és kifejezés metódusát elvetve egy új szférát nyitnak meg előttünk: a megtestesítés, az átszellemítés tartományát. A képsík anyagságokban s ezáltal valóságosságokban tobzódó, épített vagy inkább megmintázott képtereppé változtatása, a plasztikai hatások kibontakoztatása az anyaghasználatból, illetve az anyagmegmunkálásból eredeztethető: a vászonra ecsettel felvitt festék helyett Gáll Ádám anyagszerű anyagokból építi fel, illetve a felépítettből rombolja le kompozícióit: műveinek materiája a vakolt perlit – a habosított kópor –, az örölt papír masszájából öntött és ragasztott pép, a föld és

a homok, valamint a vízben oldódó pigmentek. A képet alkotó, megtestesítő anyagok rétegekként simulnak egymásra, hogy aztán a megbontások, a vésések, a karcolások, a koptatások révén tárják fel enyészet-lényegüket.

Az 1990-es évek szabályos, meg figuratív motívumokat hordozó Gáll Ádám-kompozícióinak fényében radikális lépésként, hatalmas változásként minősíthető ez az új, anyagszerűségeiből eredeztethető plasztikai képpalkotó módszer, amely pontosan beilleszthető a XX. század utolsó harmadában kibomló, a hagyományos képereteket megtartó, de azokat egyszersmind megújító neoavantgárd művészeti folyamatokba, s amelynek magyarországi áramlata is jelentősnek és erőteljesnek ítélnélhető: gondoljunk csak Paizs László és Záborszky Gábor, Tölg-Molnár Zoltán és Kovács László, Dréher János, Birkás István, Újházi Péter munkáira.

Az elvontságokat és a falmotívumok valóságosságait egyszerre hordozó Gáll Ádám-művek formailag az absztrakt expresszionizmus, a tasizmus és a gesztusfestészet jegyeivel felruházottak: képdomborművei viharzó érzelmekkel és indulatokkal áthatottak, a megfoghatatlanul egymásba olvadó, sejtésszerűen egymásból keletkező, kavargó foltok kolorisztikus együttjátszására alapoztak. A kavargó foltok, a kolorisztikus hatások kifejezéseket azonban csak nagy fenntartásokkal alkalmazhatjuk Gáll Ádám művészetét jellemezvén: a színek ugyanis a szürkék térhódítása elől egyre inkább visszaszorulnak alkotásaiban. A szürkék, a fehérek és a feketék sem bomlanak ki a maguk teljességében: csak rendkívül visszafogottan, lefojtottan, lappangón vannak jelen. A kolorisztikus lefojtottságok nemcsak önértékeik révén, hanem a képfelület roncsolásai, felbontottságai, töredezettségei, valóságos fény-árnyék viszonyai és hatásai által is életre keltettek. A karcolások és a horzsolások, a kráterek, a sebek tudatosságok és véletlenszerűségek hordozói: a bátortalan nyomhagyások és a természetszerű szétporladások: a hiábalóságok tanúbizonyosságai. A mintha valamifajta forma-emlékekké kristályosuló, motívumoknak nevezhető foltok, a sávok, a repedések, a rajzolatok és az egyszer volt struktúra-romok sohasem tárják fel lényegüket, eredetüket és értelmüket: minden csak sejtésszerűen merül fel, mindent átítat a bizonytalanság, mindent ingataggá tesz a kíméletlenül pergő idő hullámaiban való elsüllyedés veszélye. Mintha egyszer-egyszer felszínre bukkanna valami masszív szerkezet, mintha kikristályosodna egy-egy biztos fogódzót felkínáló jel, de aztán inkább minden elmerül az enyészet uralmában. Ez a homályba veszés, ez a tompaság, ez a dolgok pontos körvonalait és lényegét elmosó jelleg, ez a könyörtelen megfosztottság-állapot, ez a meghatározhatatlanság a Gáll Ádám alkotta munkák végtelen szomorúságokkal, szorongásokkal és feszültségekkel telített atmoszférájának és tartalmi köreinek, a kompozíciókat uraló életérzéseinek éltetője.

Az enyészetet, a hanyatlást, az elmúlást tükröztető, de az enyészet, a hanyatlás, az elmúlás felett úrrá válni vágyó szándékokat élesítő műveket szemlélve és átélve létünk és helyzetünk hallatlanul pontos, tragikus mélységeket feltáró, transzcendens szépségeket is csillogtató képi-plasztikai lenyomataival szembe-sülhetünk. Itt állunk hát e kevés reménnyel kecsegtető művek körében, ebben a reménytelenségéggé foszlott őszben, és mást aligha tehetünk.

Sigri Mitra Gaiini

SZOMORÚ VASÁRnap

szomorú vasárnap
elvitted
barátom
messzi
tengerekre
hangját sem hallok már
a tenger büntet
engem
ő messzi magányban
a szigeten maradtam
szomorú vasárnap
tenger az otthona
a halak talán hallják
suttogását
vágyfűtötte csendes álmát
szerelmem barátom
mindennapom
miért hagytál
engem el
az óceán
partján
életem egyetlenem
ma szomorú a vasárnap
mert hajóra szálltál
elhagytál
és habár holnap
hétfő már
számodra szerelmem
minden nap
vasárnap

Posta Ákos István fordítása

Sigri Mitra Gaiini (1975. december 15.) feröeri színész- és költő. Apai ágon iráni, anyai ágon feröeri származású, Norvégiában született. Londonban és Ebeltoftban (Dánia) színművészetet, Koppenhágában filozófiát tanult. Eddig három verseskötete jelent meg. Elnyerte a „Mentanarvirðislan M. A. Jacobsens” kulturális díjat, a Feröer-szigetek legmagasabb kulturális elismerését. Verseit általában feröeriül írja.

Regina Katinaite-Lumpickienė
Elveszett szülőföld

Szeretteim
arcát domboruló
sír homokja fedte be

Hús vizével
szomjút oltó kutam
kővel dobálták tele

Hozomány

hozom az ifjúságom:
nagy telt fürtű
vadmeggy

morzsányit a világból
az Úr vele
ad meg

Szülőlevél

Szerelmes soraid
mellett
a borítékban jött
szülőlevél
tenyérvonásaidat
augusztusi hegyek
árnyait
őrzi
s a délies éjben
őrülten zengő
tücskök hegedűjét

Stig Claesson

A tavasz új előjelei

A pacsirtának már trilláznia kellene az égbolton, de nem trillázik. Úgy néz ki, hogy arról a vidékről, ahol én lakom, eltűnt a pacsirta. A barázdabillegető viszont akkor érkezett, mint szokott, április elején.

Egy régi közmondás szerint háromszor hull hó a pacsirtára, mielőtt kitavasodik. A barázdabillegető átvette a pacsirtától a tavaszhiρνök állást, úgyhogy most már rá kell háromszor hónak hullnia.

Tavaszt akarunk.

Hogy korán akarunk tavaszt, abban nincs semmi különös. De még az igazi tavasznál is korábban akarunk egy a barázdabillegetőnél biztosabb jelet a tavaszra. Három rövid, körülbelül félórás hóesés, amely eláztathatja vagy fehéren belepheti a pacsirtát, az ilyen jel volt.

Rájöttem, hogy a modern földművelés zavarta meg és úzte el a pacsirtát. A sarjádó búzatáblákat legelők váltották fel, amelyeken birkák legelnek. Ez így nem jó a pacsirtának.

A búzat valószínűleg nagy méretekben kell termesztetni, és a nagyméretű földművelésnek h́ija van errefelé. Állítólag a birkák sem kifizetődők, mint megtudtam, de a régi legelők így pihennek.

A tavasz új előjele az, hogy három fagyos éjszaka után kell lekaparni az autók szélvédőit, mielőtt kitavasodik. De nekem nincs autóm.

A tavasz személyes előjele számomra az, hogy áprilisban háromszor akarok elutazni Párizsba anélkül, hogy útnak indulnék. A pacsirta nélküli április megzavarta ezt a vágyakozást, s nagyon úgy tűnik, hogy a modern földművelés egyik áldozata vagyok. Ha itthon maradok, ősszel nem élvezhetem az okkersárga búzatáblákat sem, amelyeket az ősz előjeleinek tekintek. Tehát mind a tavasz, mind az ősz egy-egy biztos előjelétől fosztattam meg.

Mindenesetre megvan a remény egy szép májusi nyárelőre és egy gyönyörű júniusra. Főzök magamnak egy csésze kávé, majd bekapcsolom a rádiót, és hát kit hallok, ha nem egy barmot, aki azt énekl, hogy *A nyár olyan rövid, az eső csak esik.*

Kikapcsolt rádió mellett döntöm magamba a kávé, amit sajnos nem csinálhatok megfelelő erősségűre és ízűre. Gyéren havazni kezd, s megsajnálom a hópolyheket, mert nincs pacsirtájuk, akire hullhatnának. Még a földművelésügyi minisztert is megsajnálom.

Könnyezem.

Stig Claesson, svéd író, festő- és rajzművész, 1928-ban született Stockholmban. Egyetemi tanulmányait 1947 és 1952 között a stockholmi Szabad Művészetek Akadémiája hallgatójaként végezte. 1974-től az Uppsalai Egyetem bölcsész díszdoktora, számos irodalmi díj nyertese. Több mint félszáz könyv fűződik nevéhez (magyarul kettő jelent meg), melyeket gyakran saját maga illusztrál. Az itt szereplő írása a 2005-ben megjelent gyűjteményes kötetéből származik.

Nyina Obrezkova

A mi északunkon a tél,
 Akár a várandós asszony –
 Kilenc hónapon át
 Szitkozódik,
 Siránkozik és haragos...
 Valamikor majd
 Levelek születnek,
 Előbújik fű és virág.
 Az északi tél –
 A terhes nő várakozása,
 Hogy megszüljön tavasz-gyermekét...

Szemed színű
 Ruhát varrok magamnak...
 Felveszem,
 És keress meg az égen...
 Vagy a vízen, a hullámok közt,
 Tégy be lassan a csónakodba...
 Talán búzavirágok közt alszom el,
 Csak el ne űzd az álmom.
 Szeretett szemek színű
 Ruhát varrok –
 Találj rám, s mellettem el ne menj.

Sírtam a ház mögött, egymagamban...
 Mikor viszont vele voltam –
 Hangosan nevettem...
 Majd a szemébe nézve
 Észrevettem, hogy
 Tekintetét elfordítja...
 A mellkasomban
 Kukacként kóválygott a fájdalom...
 Ám a nevetés elfedte
 A sírás hangjait.
 Elváltunk,
 De én tudtam –
 Mi együtt maradunk,
 Ő pedig egyedül...

Tillinger Gábor fordításai

Nyina Obrezkova (1965) komi költőnő. 1984-től 1989-ig komi filológiát hallgatott a Sziktivkári Egyetemen, majd a Komi Folklórszínház dramaturgjaként dolgozott. 1999-től az Art nevű komi kulturális folyóirat egyik szerkesztője. Verseket 1984 óta ír; első önálló kötete 2000-ben jelent meg.

A fordítások komi-zürjén nyelvből készültek.

Rafit Min

Olykor

az álom ott ér véget,
ahol a szavak üres hüvelyként sorvadnak el,
s a színes festmény fakó vászonként lóg
a csengő dallamok fagyott csendjében.

Az ekkor ébredő érzelem nem fér meg bennem.
Innen felismerem Inmar¹ nevét
és az állandó idő félénk bolondozását,
szavakat keresek a neki szóló fohászhoz.

Viktor Sibanov

Tè vertél át engem,
Vagy én téged, ki tudja.
Kijózanodtam – öledben fekszem.
Epezöld rajtad a ruha.

Ajkad csak mosolyog
(Azaz minden oké):
– Kialudtad magad?
– Uborka van még?

Piros, kék és sárga –
A ruhásszekrény tárva:
Az órán, a karnison
A tisztaság szaga.

Fölpillantok: felettem
Fehér köd barangol,
Száll, akár egy füst-csík.
Ki repül ilyenkor?

¹ Sátán

Ilyen a szerelem:
 Éjfélkor felkelsz és
 Üresen bámulsz ki a szabadba,
 Gőzöd sincs, mihez kezdj.
 A csapból forró vizet töltesz.
 Talán padlót kéne mosni?.. Vagy ruhát?..
 Semmi sem kell.
 Visszaöntöd az egészet.

Sándorfi Veronika fordításai

Rafit Min udmurt költő művészi pályáját az etnofuturizmus jegyében az 1980-as évek végén, 1990-es évek közepén kezdte. Az etnofuturizmus a kortárs finnugor irodalomban, főként Észtországból és Udmurtiából népszerű irodalmi irányzat, amely a népi-nemzeti hagyományokat keresztezi a posztmodern szerkesztésmóddal és szövegfelfogással. Verseskötete 1995-ben jelent meg Izsevszkben.

Viktor Sibánov udmurt etnofuturista költő, író, kritikus és irodalmár. 1991 óta foglalkozik a kortárs udmurt irodalommal és alkot főként lírai műveket. 1993-ban az orosz, 1996-ban a finnugor, majd 2001-ben az udmurt Írószövetség is tagjává választotta.

Dragan Velikić

Liszt Ferenc téri fák

(Regényrészlet)

S Rudi is utazott, a földalatti labirintusában, a város szélén vakond módjára bújt elő a föld alól, beszipantotta a fagyos januári levegőt, beleszagolt a téli tájba. Rosszul aludt, az éj közepén felébredt, és azután órákon át nem tudott elaludni. Egyetemista korában vizsgák előtt arra használta az álmatlanságát, hogy feltette magának a kérdéseket. Elhatalmasodó pánikban, mert semmi sem jutott az eszébe. Csak reggelfelé aludt el. Most, ahogyan éjszaka kiszállt a szeméből az álom, a körúti villamosok csattogására fülelt, és tépelődött, hol is van valójában. Életének egyharmada elszállt fölötte, és ő még mindig nem tud mit kezdeni magával. Csak az álmatlankodás bugyraiban szembesült vele, hogy a sodródásnak adja át magát, ahányszor csak határozott döntést kellene hoznia.

A megvilágosodás pillanatai voltak ezek: a legjelentéktelenebb gondolat, amely egy-egy, lüktető tudata kihalszta semleges képből bontakozik ki, káprázatos magasságokba ragadta, a fogalmak gleccsercsendjébe. Egyetlenegy szó, amit magyarul mondott ki magában, egész szerb versszaknak lett hívószava, mely acélos erőt sugárzik, metsző és bonthatatlan. Megerősítve benne a gyanút, hogy a világokat úgy kell feltárni, minden alkotó megismétli a kozmikus ősrobbanást. A káosz ama fényes órája ez, amely nélkül nincs törmelék, nincs hamu, nincsenek eltemetett Tróják és Pompejik, oly óra, amely az odisszea után jön el. Bábel tornya lángokban. És fokozódott benne az ellenállás a hagyomány ellen, hogy elhagyott szentélyben primátus primátust ér. Ő nem szeretne kétes klasszikusok tején megélni, örök időkre szóló strófákat írni, meghajolni a világ előtt. Elkerülné a katarzis futószőnyegét. A zárójelenet csendje a korona az egészen. Lefújni a port a vámpírkönyvekről, szélnek ereszteni a szimmetriával elhülyített kereskedősegédek és álmatag háziasszonyok, diákok és bakák által hajtogatott patetikus mondatok parádéját.

Még egy villamos, az éjszaka zajos hernyója halad el Rudi ablaka alatt az Oktogon felé. Mióta három nappal ezelőtt elhagyta a Liszt Ferenc téri lakást, Rudi sehogy sem tud szabadulni Sonja búcsúszavaitól.

Borongós januári délután, kávéillat, a nagy cserépkályha melege, az ágy, amelyből kikeltek, az éjjeliszekrényeken mindenfelé tányérok, poharak, hamutartók és a még el nem használt idő hosszú fehér fonala, a vákuum, amelyet a következő nap tölt majd fel lehetével. És Sonja ott lesz a szenvedélyek és a mesélés órái alatt megteremtődött hétköznapiakban. Jelenlétével a múlt minden zugát betölti. Mert, mindennél inkább, Sonja volt a tanúság, hogy jó úton jár. És hogy jó úton járt akkor is, amikor a magány pusztáin tévelygett, s hiába igyekezett kideríteni, miféle alkalmatlanság átka ül rajta. Annak felismerése kínozza, hogy legszebb éveiben jár, és szeretetlenségben tékozolja el őket. Innen a bábáskodás az ablakok alatt, innen a megmámorosodás a nyüzsgéstől. Az elodázott élet élője, ő, oknak és okozatnak kifinomult rendszerét hozta létre, amely hitelesítheti kiválasztottságát, minden közbülső választásnak a stratégiai elgondolás dicsfényét kölcsönözve. Semmi sincs véletlenül, minden veszteség egy történet záloga, a Magasságosnak valami szándéka van vele, amikor körben járásra kárhoztatja. És ezen az úton sok a kísértés, a megtorpanás, az élvezetekkel és napi sikerekkel, belátással és konspirációval betöltött élet elfogadása. Ámde nem engedheti meg magának, hogy foglyává váljék egy mesécskének, amely elnyeli. A vidékies kényelem, a vigasságokkal és a mézeskalács szív színeivel megszépített hétköznapiak. Miközben vastag dunnák alatt lélegeznek a testek, amelyek egyszer majd, megvénülvén, benyújtják a számlát saját gyengeségeikért és tévedéseikért, fiataláguk megoldatlan rébuszain rágódnak, ki-ki a maga bánatadagja, az elhibázott életek szükségszerű desszertje fölé hajolva. Ők azok, akik rövidebb utat kerestek, a könnyedség magabiztos és sikeres kiválasztottjai, akik tiszteletben tartják a dolgok rendjét és mindent a megfelelő időben tesznek.

S a Liszt Ferenc téren ezúttal is része lett a teljesség érzésében, amit először Irenával élt meg, a félsszel együtt, hogy a természetes megoldás nehézkedése legyőzi. Nem lesz többé egyedül. Szándékai szem előtt lesznek. Felveszi a határidők betartásának jármát, és a másik jelenléte elnyomja hajlamát mindenféle teljesítés elodázására. Mert az elképzelt élet, amely szakadatlanul tart,

megfosztódik a vágytól, megszelídíti a szeretett lény közelsége. Talán csak a tétovaságára használta alibinek, de Rudi úgy hitte, nagyon fontos, hogy hosszan elhúzódjon a jégtábla láthatáron kívül eső részén való tartózkodása, mert ha egyszer előjön és megmutatkozik a világ előtt, megkezdődik a visszaszámlálás a karrierhez, a hosszú magány alatt a lélekben felhalmozódott szubsztancia elhasználása. A fiatalság tele a legfontosabb évada egy íróembernek. Ebben kívül van azokon a koordinátákon, amelyek elődeihez képest meghatároznák, a mitológia hősi korszakának igazi szabadságát éli.

„Most pedig elindulunk, ki-ki a maga útján”

Rudi épp Budapesten szakított színészi álmaival. E városban kószálva felfedezte magában az írói képességet. Tulajdonosa volt a történeteknek, amelyek körülötte zajlottak. Az írás nem is egyéb, mint megrezdülés másokban. Utána bámult egy gyors léptű fiatal nőnek, amint elnyeli egy krisztinavárosi négyemeletes ház bejárata, vagy egy úriasan öltözött középkorú férfinak, aki furcsa módon körbekémelel, mielőtt taxiba szállna egy hotel előtt a Tabánban, és e perctől fogva részeivé váltak Rudi korlátlan emlékezetének. Egyszer majd, ki tudja, milyen helyzetben, előbukkannak, hogy testet öltson bennük egy elképzelt figura. Vagy ennél is többet nyújtva egy egész megsejtett kaland épüljön köréjük, amely valóságosan csupán Rudi képzeletében létezik. De ez még semmit sem von le valóságosságából. A teljes idegműködés hozta létre, az érzékelésben önálló lélek totális felajzottsága.

Fejből tudta Danijel monológjainak egyes passzusait, hangosan szavalta őket, miközben lakásában az Ikea kerek székében ülve kerengett. Elég volt hozzá, hogy csak egy méterrel arrább menjen, s képmását a tükörben visszontlátva az egész felmondott szöveg másféle képi aláfestést kapjon, mintha az ablak mellett olvasná, a szemközti falakra meredve. És ezen túlmenően, Danijel szövegét módosította, belevitte az e városban folyó élete elemeit. Az a méternyi oldalazás, amit az ikeás mozgó szék tett lehetővé, lényegesen megváltoztatja az elbeszélő látószögét. Száz kilométerekkel távolabbra lendíti északkeletre, messze a tengerparti településtől, ahol Danijel felcseperedett.

Marija Lehotkaj legépelet emlékiratait a kazettákkal együtt Rudi átadta a híres színésznő rokonának, úgyhogy csak az emlékezete őrizte meg belőle mondatokat. Azon a reggelen jegyezte fel őket, fél nappal azután, hogy hazatért a Liszt térről. Cseppet sem véletlenül folyamodott épp e szavakhoz, amikor az átalvatlan éjszaka után az Erzsébet körúton felidézte magában Sonjának az elválásukkor az ítélethirdetés nyomatékával tett közlését. Miközben megszállottan rekonstruálta Marija Lehotkaj szövegét, azt a részt, amelyre memoárjaiban vissza-visszatért – hogy a művész sohasem áll vesztesre, mert az élete kívül van minden kategórián, ami az egész normális világra érvényes, hiszen az anyag, amellyel ő dolgozik, elpusztíthatatlan; hogy a művész legjobban a romok között érzi magát; hogy a lélek tiszta állapotai eleve holt víz a hajózáshoz, és hogy neki hamarabb eleme a vihar, mint a bonazza –, Rudi egész idő alatt egymásba folytatta a hatalmas lakások belterét, beszélgetőtársa háta mögött egyszer a Liszt Ferenc téri fák csupasz ágai mutatkoztak. A zeneszerző hatalmas marka a

széttáruló csontos ujjakkal úgy ágaskodott az el nem használt napok billentyűzete felett, mint valami őskori szárnyas szörnyeteg.

S akkor egy erőteljes akkord. Most elindulunk, ki-ki a maga útján, mondja Sonja. Tenyerét végigsimította Rudi arcán. E mozdulattal vetett véget háromnapos szeánszuknak. Mint rossz diák, aki nem tudja a választ, állt Rudi az előszobában, és hallgatott. Egyszeriben az egész otthonos színpadkép egyetlen mondattal semmivé lett. A színtér üres. Hó termette csend, az éjszaka fekete szövete. Mutatóujja hegyét Sonja végighúzta Rudi száraz ajkain, és csókot lehelt rá. Égett a torka. A sok kávéból, konyaktól, cigarettától.

Egyáltalán mit tudok a női lélekről, kérdezte magától Rudi, miközben a felvonó fülkéje nyöszörögve siklott alá az épület belsejében. Időközben a liftet ugyanis megjavították. Ez a tény ok volt egy kis fellelegzésre. Most a legfontosabb felejtani. Banális részletek útközbeni regisztrálása az igazi gyógyír. Borogatásként kell használni őket. Teli tüdővel beszívni a jéghideg levegőt, megállni az utcai lámpa alatt és visszanézni. Mintha egész hónap telt volna el. Hányszor rendezte át e három nap alatt a múltat az új történetek súlya alatt, és hányszor futotta be a holnapi nap territóriumát abban a meggyőződésben, hogy csak tőle függ Sonja jelenlétének kiterjedése. Miközben ölelte, orrlíkában érezte teste szagát, ismerős lett minden mozdulata és nyála íze, egész idő alatt érezte, hogy úrrá lesz rajta egy lény, akinek a múltját eltakarja a nyelv, melyhez még csak korlátozottan tud hozzáférközni, s e múlt ott terjeng az utcákon, amelyekről csak halvány képzetek vannak – hiszen nemcsak hogy liftek elromolnak, egész háztömböket toldoznak vagy törölnek el –, és bármennyire vágyott rá, hogy birtokolja ezt a testet, hogy egybeszövődjön történeteivel és lélegzetvételeivel, Rudiban ott lüktetett az eretnek gondolat, hogy várni kellene. Egy időre ki kellene vonnia magát. Ráismert a szorongásra, amely az utolsó hónapokban Irena mellett vett erőt rajta. Olyan kapcsolatot szeretett volna, amely egyszerre szárazföld és óceán. Kikötő és tengerjáró. Rév és cirkálás.

Milyen naiv és hülye! Autista, aki képtelen más természetű embert elképzelni, mint ő maga. Agyafúrtan meg szeretné őrizni a magányt, de közben mégse legyen egyedül. Minden leendő kapcsolatába beütné a szavatosság korlátozott dátumát és így megtartaná a választás szabadságát. Mintha csak ő mozogna az idő spirálisán, miközben mások megmerevedett szerepben rostokolnak, beleolvadnak a félmányékos háttérbe. Sonjának is mindvégig voltak hátsó gondolatai, amelyek nem vegyültek bele a színpadi eseményekbe. Miközben ajkát a nyakára, a mellére tapasztotta, családi történetekkel traktálta, mosolyokat küldözött neki, ki tudja, milyen előadás játszódott benne. Amiről ő soha semmit meg nem tudhat. A szekrények, mondta félhangosan. És a folyosón, amely a vidéki színház raktárába vezetett, a hatalmas szekrények jelentek meg előtte. Ajtajaikon cédu-lák az előadások címével. Hányszor böngészte végig kisgyerekként az évadot, lassú léptekkel összerakosgatva a repertoárt. Vállfára akasztva ráismert egy-egy jelmezre a már látott előadásból. A naftalin, az izzadság és a por fanyar keveréke alkotta az elszállt idő illatát. Emlékezett a szavakra, a hanglegjtésre, a mozdulatokra. Mindez átrendeződött benne, folyamatok játszódtak le, kételkedni kezdett a hivatalos verziókban. A felnőttek világa rosszul begyakorolt előadásként tárult fel, amelyben egyre-másra hasadások mutatkoznak. Egyik ellentmondás a másik után. Az erőltetett használatból a múlt is elrongyolódik, mint a jelmezek.

Most pedig elindulunk, ki-ki a maga útján. Ezt mondta Sonja. A nagyapjától örökölte talán a szokást, hogy úgy váltogatja az életeket, mint más a hotelszobákat? Noha kijelentette, hogy nem szeret csámborogni, mert az ősei elhasználtak minden utazást, Sonja nem olyan, egyedülálló nő, aki testi hibája okán kitartóan várja az alkalmat. Lépteinek enyhe ritmuszavara egyedivé és ellenállhatatlanná teszi. Ezért oly elengedett az ágyban, a szemérmertlenség ugyanúgy veleszületett, mint a bicegése. Milyen kevés kellett ahhoz Rudinak, hogy zavaros szemében feltűnjön a behavazott, meredek utca a Krisztinavárosban, amely lányok és legények borgőzös hangjától visszhangzik. Kótyagosan, feldobódva a főtca felé tartanak. Sonja is ott van közöttük. A fiú, akivel az éjszakát töltötte, búcsúzóul megcsókolja. A lány taxiba ül. Budára az orwelli év első napja köszönt. A császárok ideje. Hogyhogy te onnan is hiányoztál, Rudi? Mindenhol hiányoztál. Vagy ez a te különlegességed fedezete? A kisvárosi neveltetés bélyege. Egy varrónő és egy fővárosi lap tudósítója szerelmi történetének átka.

A Liszt téren töltött napok külön előadásként kerülnek a szekrénybe. És ha soha többé nem is kerülnek másorra, a hozzá tartozó jelmezek és kellékek nem keverednek el teljesen abban a környezetben, ahol a lejátszott többi előadás maradványai kallódnak. Örökre megmarad az a januári epizód bekövetkezésének viharos gyorsasága miatt, jelenetei meseszerűsége folytán, megőrzi a borostyán, amibe szereplői belekövesültek. Pompeji leletek. Üres szarkofágok.

A kulcskattanással pont került a történetre. Nem várt ilyen gyors véget. A fülébe hasító éles hang összekeveredett az épület belsejében alászálló lift nyöszörgésével. A mennyei magasságokból lefelé tartott, a város kráterébe. Epizód – pontosan ez a szó futott át az agyában, amikor három napnak előtte Sonjával a lépcsőn felkapaszkodtak a lakásába. Megijedt az elintézettségtől, a kimért útvonalaktól, amelyeket bejárva valakinek a tervét kell beteljesítenie; súlyával és sötétjével ránehezedett a szcénára, és bármennyire át is hatotta a Sonjával töltött minden percét a szenvedély, érezte, hogy ebben a történetben nem ő a főszereplő. Saját magának csak epizodista. Érzett valami betegeset a szoba levegőjében, akár a fűtetlen könyvtárszobában járt, akár a hálószobában fekvé a gázláng sustorgását hallgatta a kályhában. Rémek lakták azt a bútorokkal és tárgyakkal telezsúfolt hatalmas térséget. Történetek üledékei közt élte Sonja egy magányos nő komor életét. Anyja ottléte még jobban erősítette a testi hibás szépség különlegességét. Így gondolta Rudi. Egyszerre szerette és sajnálkozott rajta. Olyan változatot dédelgetett, amely szerint csakis ő szabja majd meg jelenléte mértékét a nő életében. Révben volt és a nyílt tengeren hajózott az istenek kegyeltjeként. Minden valaha végignézett előadás, összes olvasmányélménye elrendeződött benne. Először ismert magára uraságként. Homérosz volt és Odüsszeusz.

Nem került-e a Singer varrógép túje veszélyes közelségbe a történet szélével? „Limbus”, kiáltott fel mindig az anyja, ha nagyon közel találta húzni a szövet szegélyét. Éles fémhang a szerkezet holt terében. Megszerette a szót, mielőtt tisztába jött volna összes jelentésével. Anyja számára ez csak a perem, a szegély, a szegés volt ruhadarabokon, jelmezeken. A vajdasági kisváros szárazulatán túl az ismeretlenség óceánja húzódott.

Amikor Sonja házából kilépett a téli éjszakába, olyan volt a Liszt tér Rudi szemében, mint egy újévi üdvözlőláp: falak világító ablakokkal, csupasz fák,

utcai lámpák és az éjszakában őrszemként virrasztó emlékmű körvonalai. A Ze-neakadémia épületéhez érve visszafordult és tekintetével még egyszer átfogta az egész teret. Minden következő lépés kívülről lesz ennek az idillikus térségnek, amelyről azt hitte, hogy több egy pihenőnél, maga a folytonosság, a szárazföld, ahol a hosszú hajóút véget ér. Furcsa mód nem élt benne fájdalom. Az majd később jön. Itt, az utcán most belesüppedt a külső világba, tükörképe vele ment a kirakatüvegekben, pillantást váltott a szembejövővel. A Király utca sarkán megkereste az Eklektika café sárga neonfényét, eszébe jutott a suszter és fiatal felesége. Latyakot taposott, amely helyenként újra fagyott. A körúton erős szél fúj. Felhajtotta a gallérját és fülébe húzta a sapkáját. Villamos érkezett. Feladta a gyaloglást és futásnak eredt az állomás felé. A félig üres kocsiban senki nem beszélgetett. És ami még különösebb volt, mindegyik utas egyedül utazott. Azok is hallgattak, akik egymás mellett ültek, mindegyik belemélyedt a saját utazásába, valahol távol a körüttől. Egy fiatal, bundás nő, háttal a menetiránynak, futólag Rudin pihentette meg a tekintetét, és rámosolygott. Vizsonozta mosolyát. A Blaha Lujza téren leszállt. A házfalakon és a tetőkön a reklámtáblák kísérteties fényben úsztak az alacsony ég alatt, amely új havazást előlegezett.

Üres, színtelen napok vonzóódása

Kószált a pesti utcákon elveszetten, eszébe ötlött, hogy felhívja Edinát, elmegy a Kerepesi úti ismerőséhez, ellátogat rokonához, Marijetához és a férjéhez, éjszaka elmegy, és valamelyik sötét józsefvárosi utcán felszed egy prostituáltat. Vagy beül a Liszt Ferenc téren a kávézóba, szemben az épülettel, amelyben Sonja lakik, és ott várja, hogy megjelenjen. Megint erőt vettek rajta a homályos balsejtelmek, amelyekben az ifjúsága telt el.

Vagy térjen vissza a szülővárosába? Semmiképpen, hallotta anyja hangját a telefonkagylóban. Csak napok kérdése, és bombázni fognak bennünket. Egyáltalán követed te, ami itt történik? Írnak erről a magyar újságok? Rudi elmormolt valamit a foga között. Minden, ami a külvilágban történik, olyannyira mellékes, fény- és hangeffektusok, szűrők, amelyek milliányi kis mindenséget kitakarnak, miközben azok üstökösbeességgel felfénylenek és nyomban elvesznek az éj sötétjében.

Üresen és színtelenül vonzóódtak a napok. Hullott a hó. A körúton éjszaka villamosok jártak. Felriadt álmából. És Sonjára gondolt.

Bognár Antal fordítása

Dragan Velikić 1953-ban született, Belgrádban, filológusi diplomát szerzett. A délszláv konfliktus idején hosszabb-rövidebb ideig Budapesten, Bécsben, Münchenben, Brémában és Berlinben élt, 2005 júniusától a Szerb Köztársaság bécsi nagykövete. Műveit tucatnyi európai nyelvre lefordították. Magyarul három olvasható közülük. Új könyvének megjelenése 2007-ben várható, az Orosz ablak című regény részben Budapesten játszódik.

Tandori Dezső

Egy Jékely-válogatás során

Viszonylagos a költő öregsége!
 Ötven voltam, mikor a rendszerváltás...
 Vagy közelgett már. S ezt hittem: ily végre
 ily sok élet-időt meg nem csinált más.

Rádás minden. S nem, mert büszke voltam,
 csak nyolcévesen akartam, hogy író...
 Tizennyolccal több iskoladíj-bíró,
 N. N. Á., Lengyel Balázs bírálókkal.

Fordítások: Musil, Goethe, a litván
 nép első eposza, és Heine, Kafka,
 Salinger... éltem így, nem is gyanítván,
 hogy időbecsülésem jaj, mi gyatra.

Nem az, hogy Rilke jött még, lényegi,
 és Doderer és Parzival, mesélők,
 de hogy még hányan másfelet megélők,
 velem, évtizedet. S most Jékely,

verseit válogatom, ó, egek, mi
 rövid kort hagytatok neki, a hetvent
 épp hogy közelítette... mint én itt lent,
 azt érzem, vagyok szinte még gyereknyi,

holott mit élt ő, férfi-életet,
 s én is megannyi igyekezetet...

Nemes Nagy Ágnes

Nemes Nagy vállán ki volt a madár,
 mi volt, tölgyfa, de őserdőbeli,
 és az ifjúság tarkán visszajárt,
 nem pihent el, holtan kísérteni.

Trisztánként csattogott vizes csuha,
 jött a veréb, sosem reppent tova.

Lengyel Balázs is meséli, nevelt
verebet, gólyát. Lakásunk lakóját
hányszor hívták így: Szpéró, Kicsi Telt,
Samu, Pipike, Éli, Zordon Kárpát,

Csucusu, Icsi, voltak vagy negyvenen,
most egy sánta kis veréb van velem,

velünk. Kétnaposan hullt ki. Nevelték
a szív géniuszai, B. Anna s férje,
és most vele – Potyival – mintha élne
mind, aki a porban por sem rég.

Potyí – vagy Tündér Józsi, feleségem
most nevezte el éppen,
mert olyan, mint a látó álmodás,
és mint a kis hímveréb-vadulás.

Ne legyen tőle már szabadulás!

W. S. Mester sírja körül a szél

Hogy szél-e? Vagy valami sztélé széle? Emlék-kő levegő?
S még ez jön elő, belőle:

Lassan csak el is felejttem,
mit tudom én, a mit.
Kellene akkor kifejeznem
rá a részleteit?
Virágnak? Mit a magvak
a színes légből végül kirágnak?

Saját sírom körül a szél
még csak a semmit rágja.
Magáé, mestereké csak virágja,
nekem meg kell itt elégednem
a jelenléttel, jeltelenebb-
ben.

De nem, nem.
Ugyan meg nem csaltalak,
eljövendő nincs-alak,
te, olyan TD,
aki se kezdeté már, se végé.

Voltam W. S. – – – nem lehettem! – eléggé.

Major a csillagok között

Búcsú Lázár Ervintől

Lázár Ervin (1936–2006)

Dömdödöm... mondta Lázár Ervin egyik mesehősével, ami annyit jelent, hogy szeretlek. Ezt mondta, és most, hogy itt hagyta ezt a földi világot, úgy képzelem el őt, mint egy hatalmas, bajszos, jószágos óriást, aki fölébe hajol a tolnai tájnak, dömdödöm! – ismétli szelíd hangon, kezét a vidék fölé terjeszti, amit éltében szeretetével irodalommal varázsolt. S ily módon halhatatlanná. A valaha volt pusztát, a rácpácegresi szántókat, dombokat, dűlőutakat, cselédházakat, a csiraistállót és a gyerekkor minden zegét-zugát. Lázár Ervin égi érintésére most felneszelnek a pusztai férfiak, és asszonyok, gyerekek futnak elő meztélláb a porban

a lórédomb felől, megelevenedik minden, ami volt. Idegen vándorok térnek be a Nagysaroknál, parancsoló katonák érkeznek, bujdosók után kutatnak nagy hangú fegyveresek, titokzatos kujtorgó kér szállást az istállóban, kinek vére hajnalra szüntelen hull, hogy patakozva elöntse a világot, és holtakat kelt életre egy messziről jött ember...

Milyen nagy a föld, és milyen kicsi tér is elegendő volt ahhoz, hogy az író felfedezhesse az élet minden csodáját, minden fájdmát, örömét, emberi nagyságát. Lázár Ervinnek az Isten termékeny teret adott a mindenség megélésére. Lenyűgöző mesélő, elbeszélő, megjelenítő képességével a dunántúli major világból szárnyalt fel, s lett az újkori magyar irodalom egyik legjelesebbje. Mennyire szerette megmutatni írásaiban a tolnai nyelv szépségét, s mint valami mágus, szavakat varázsolt elő a múltból, büszkén röptetve fel az immár csaknem elfeledett paraszti szerszámok, tárgyak megnevezéseit. Azt írta: kocsikenyőcs, s nem kenőcs, és tudni kellett, hogy arra a sárgás-vöröses kulimászra gondolt, amit egy lapos fadarabbal a szekér kerekének tengelyére meg a rúd forgójára kentek a kocsisok. De le is írta pontosan a művelet minden részletét, a sasóka, vagyis a szárnyas kerékszeg kiütésétől kezdve, a kocsilócs leemelésén át a tengely – vagy ahogy náluk mondták, a tengő – bezsírzásáig. Költészet ez, a munkaeszközök iránti tisztelet költészete, Ervin tudta, hogy meg kell őrizni mindent, amivel az ember veszködött a létért. Mennyi szeretettel tudta bemutatni még a traktort is, a pusztába érkezett Hoffhert (Hoffher–Schranz–Clayton–Shuttlewort), aminek kezelője reggelte szűrőlángot lövellő lámpával melegítette be a vas-körtét, ami a motor orra alatt ágaskodott elő! Megírta, hogy Belgiumban vagy hol látott egy kézműves múzeumot, a régi mesterségek eszközeit állították ki, s fáj-

lalta, hogy nálunk nincs ilyen. Csakhogy ő megmentette novelláiban, amit meg kellett menteni a feledés elől. Arany János-i szerelemmel ápolta a nyelvünket, s költött – leginkább a meséiben – neveket, kifejezéseket.

Néhányszor meglátogattam a kórházban. A nyáron még erejénél volt, ha erősen megviselte is az operáció. De aztán fokozatosan gyengült, s amikor már mostanában láttam, féltem, hogy nem lesz gyógyulása.

Egyszer már megijesztett. Brüsszelbe utaztunk kettesben. Amikor meghívták az írói találkozóra, azt mondta a hivatalnak, csak akkor hajlandó kimenni, ha én is megyek. Én ugyanígy, őt választottam útitársnak. Három nap volt az egész. Vacak, esős, hideg idő járt. Talán a cudar szél betegítette meg, gondoltam, amikor hirtelen rosszul éreztem, panaszkodott. Kiverte a veríték, a mellkasát fájlalta. Aztán láttam, másról van szó, a szív tájékán érezte a döfködő fájást. Nem sok örömről volt az útból, Ervin hazavágyott, fogadkozott, hogy nem utazik soha többé, nem való ez már neki... Meglepett a kedvetlensége, hiszen mindig jó társaság volt, nem unatkozott mellette sem a barátok, sem a nők...

Itthon kiderült, hogy műtétre van szükség, elhasználódta a szívbillentyűi, kettő helyébe műanyagot kell beültetni.

Talán akkor kezdődött. Óvatos lett, lassan járt, noha nem vetette meg azután sem a bort meg a cigarettát, de biztonságból mobiltelefont vitt magával az utcára, ha sétára indult.

Sétált öregesen. Kedélytelenül.

Pedig szépen tetéződött a pálya. Könyvei új és új kiadásokat értek meg, némelyiket idegen nyelvre fordították, díjakat kapott, s aztán a legszebb elismerések egyikét is, a Prima primissima fődíjat. Májusban sorozatos ünneplésekkel ülhette meg a hetvenedik születésnapját. Könyvet jelentetett meg tiszteletére Szunyoghy András a barátok írásaival, rajzaival.

Zavartan, de úgy tetszett, boldogan fogadta az ünnepléseket. Ám csakhamar kórházra várt rá, azt mondták: rutinműtétre.

Összegyűjtött novellái születésnapjára jelentek meg, újból kirakatba került a *Csillagmajor*, de egy függelékkal, egy új ciklussal. Ebben írt Lázár a ruhásszekény alján talált dobozról, melyből fényképnegatívok kerültek a kezébe, üveglemezre vett családi pillanatok. S ahogy forgatta őket, ősök elevenedtek meg, mint valami előhívóban, anya és apa és nagymama és mások, és megszólaltak régi hangokon, történetföredékek hallatszottak a fekete üveglapokról. Utak és házak tűntek föl, lucernaföld és füzes, fécánkakas burrogott, ugartyúk füttyjele hasított az estébe, és ő ment gyerekként, boldogan, apja erős kezét fogva, fölfedezni az életet.

Fölfedezte, s most ránk hagyta.

Egy óriás, aki valaha a falusi iskolából hazafelé ballagó kisfiú útját állta, hogy az alig bírt továbbmenni, míg csak bátorságot nem nyert, s átlépdelt hatalmas testén, át az ingén, a mellényén, kabátja hajtókáján Rácpácegres felé, hogy elérjen a Nagysarokig meg a Kissarokig, ahol végre az apja karjába futhatott – egy óriás néz fentről a tájra Lázár Ervin tekintetével, átölelve pusztát, embereket, múltat ebben a szép ívű, klasszikus értékű életműben.

„...ahol ketten vagy hárman összegyűlnek az én nevemben...”

Nagy Gáspár halálhírére

Nagy Gáspár (1949–2007)

Tán nem is a lényéből áradó szeretetet – hisz az oly öntudatlanul hatott, mint a be-
lélegzett tiszta levegő –, hanem páratlan
figyelmét csodáltam inkább. Egy „senki”
voltam, amikor megismerkedtünk, 1981
elején, másodéves bölcsész, szál publi-
káció nélkül természetesen, ő – s ez fia-
talon soknak számít! – majd kilenc évvel
idősebb, ismert költő már, de soha többé
nem kellett bemutatkoznom neki. Azon-
nal megjegyzett. Tudom, másokat is,
tekintet nélkül címre, rangra, vagy élet-
korra akár, néha úgy éreztem, minden,
a figyelmére érdemesnek tartott, bárhol

élő magyar s – térségbeli – nem magyar emberrel kapcsolatban áll. Mindegy
volt, hogy gyermekeiről, falujabeliekről, erdélyi vagy amerikai ismerőseiről be-
szélt, vagy éppen magas méltóságra jutott barátait emlegette föl, szemében a
derűnek s a sosem révedező, sosem érzelmes – sokszor a humoron is átszótt
– szeretetnek mindig ugyanaz a fénye villant meg félreismerhetetlenül. Éterien
varázslatos, ha kellett, keményen határozott, a figyelmet magára hívó ember
volt, de sosem teátrális, mélyen hívő, de sosem ájtatos, poétikusan játékos, de
sosem a valóságtól elrugaszkodott.

Bármiről esett szó, egyetértettünk többnyire, de – 1956 s „környéke” mellett
– leginkább a sportról, különösen a fociról beszélgettünk, éreztük tán, hogy
a (férfi)lélek az ilyesfajta szócsere-től képes ma már csak szárnyalni igazán, a
politika – a majdnem mindent átszövő politika – bemocskol, s inkább földre
ránt (hogy manapság a foci is tisztátalan, jól tudtuk persze, de azt is, hogy a
játék, az Istentől való JÁTÉK, az soha). Gazsi ez az Istentől való tisztaság volt
köztünk, ezt védte, ezt szórta szét, s ezért adta életét. Újabb kori históriánk
kegyelmi pillanatát, a forradalmat – mindenestől, erkölcsi-szakraális sorsával s
parancsával együtt! – ezért nem a szaktörténészek, hanem ő értette itt Magyar-
országon a legmélyebben talán, ezért emelt szót érte félelem nélkül már a bűn-
részes hallgatás idején, s tudom, hogy földi életét e nemzetragasztó csodának
az 1989 után való újabb elárulása, cinikus széjjel hazudása rövidítette meg.

Kilenc napja már, hogy Nagy Gazsi, e vigasznak jött tünemény ott áll Te-
remtője előtt. Utolsó munkahelye, a Katolikus Rádió honlapját olvasgatom egy-
re, s semmi kétségem, hogy a reá emlékező sorok fölött az ő lelke rezeg mind-
untalan. Ács Margit és Bertha Zoltán, Pécsi Györgyi és Görömbei András, Mezey
Katalin és Gróh Gáspár, aztán Szabó András, a versmondó, a hit s a költészet

összhangjának avatott értője, Rónay László s a leánya korabeli Hanti Krisztina vesznek búcsút tőle többek között. Mindenki mást s máshogy ír, s mégis mindenki ugyanazt valamiképp. Hiába, legyen hívó vagy kételkedő az ember, Isten szándéka – s végzése – mindig érettünk való. Mert hinnünk kell: hogy végtelen szeretetéről tegyen tanúságot, ezért küldte őt a legnagyobb szükség idején nekünk, s hogy e most halhatatlanná lett példa erőterében nézzünk egymás szemébe újra – mert ma meg erre van a legnagyobb szükség Magyarországon! –, ezért szólította el. Tudjuk, Isten fiának szenvednie kell, hogy a megváltás valósággá legyen, s lám, az üzenet hibátlan pontossággal ért céljához megint. Mi, itt maradottak, Erdélyben, Budakeszin, Debrecenben, Budapesten és Nagykanizsán, a megrendültség sorait olvasva vagy körmölve egymás alá, vagy szemben a koporsóval, ott, a szülőföldön, Nagytilaj és Bérbaltavár között, e tovatűnni látszó jószág szívet súroló döbbenetében s ama sugárzó tisztaság nevében lettünk-lehetünk eggyé újra, s ráeszmélünk-ráeszmélhetünk talán: Nagy Gáspár így, búcsúzóban is azért él tovább, amiért küldetett.

N. Pál József

Oláh András

végzetszerű október

(Nagy Gáspárnak)

esőfüggöny mögé rejtett délutánok
 a levendula-illatú őszben
 – valami hiányzik belőle...
 utcára űzött éhező kutyák morgása
 ajtó mögötti tér homálya kísér
 szirénák sikoltoznak
 visszhangoznak a kimondatlanul hagyott nevek
 a téren lovas rendőrök masíroznak
 – posztmodern színdarab díszletei –
 csukott szemmel megyünk haza
 nem tudunk illendően viselkedni
 simogatjuk az omló falakat
 bent dolgoznak az integrált áramkörök
 ellenszegülés nincs
 – magunkra hagytak a könnyeinkkel...

noteszlapok

szorosan véve egy mintavétel részesei
 vagyunk mindannyian:
 Isten legújabb kérdőívéhez
 szolgáltatunk adatokat
 – csak azt nem tudjuk még
 vajon merre billentjük majd az átlagot

titkon tán mindannyian belátjuk
 hogy nincsenek olyan messze egymástól
 a kudarcok és az álmok

sok mindent tudunk már
 – elvérezni leginkább...

igaz emberré akkor leszünk
 ha majd a mások kudarca is fáj

hajnali 3-kor fölélbredek
 hogy hülyeségeket
 firkáljak egy papírlapra
 – lehet hogy ez a *küldetés?*

a szavak a némaságba simulnak
 fáradtan ölelsz
 – magányosak vagyunk

nem tudom magára hagyni
 magányunkat

tele vagyunk
 megfejthetetlen szándékkal
 – akár a születés kezdete előtt

a test befejeződik:
 maradunk névtelen senkik
 (a legnagyobb baj
 ha ismeretlen maradsz magadnak is)

Árva Ferenc Ödön
kassák lerázása

I.

nem lehet úgy tenni megromlás nélkül mintha jó lenne az ember keserve
 keresve nézelődik aki rájött

(...)

tarzan volt még vicces a negyvenes években mikor sérója se lobogott liánozás köz-
 ben és öltönyben állt oda zuhanyozni
 kiülünk a tópresszóban fapadokra teát iszom négy cukorral ecsi citromozza korsó
 sörét régi hangulatok jönnek elő pingpongozás közben és néhány filmadaptáció is
 szóba került

III.

mikor gazdag lesz öcsém lovat vesz ajándékba adynak hívom majd és úgy fog sza-
 ladni mint a gyors vonat
 de mit számít a tehetség ha nincsen nyereség megkukorékolja a falut a kakas haj-
 nalidőben és összehúzza magát hidegben a bőr
 (várom már nagyon várom hogy itt legyen az ideje korán van még hozzá ugorj bele
 fickó ne félj mi történhet dikk)

V.

Eddie-vel detroitba megyünk megbeszélni mi legyen a jövőbeni alapokkal a német
 negyedben virslit zabálunk és sörral puhítjuk az út fájdalmait
 Katrina mosdatja rossz fiait drótkéfével súrolja a kis piszkokat de ezentúl figyelni
 fognak szavára
 Mostanra porhanyóssá érett poloskákat szed ki jóska zakója zsebéből és kifizia rán-
 cigálja olajfoltos ujját szerencsés fickó ez a jóska
 Oly picát markolok melynek húsa számban omlik kocsonyásan remeg mozdulata-
 imtól és elpilled ha végeztünk
*Micsoda ország micsoda emberek számlát adnak a szarásról az italunk meg PEPSI ki
 tudja ezt elviselni*

VII.

Mondhassák hogy plafonra dobtuk a palacsintát de nem láttátok mert a konyhaajtó csukva volt nehogy bemenjen a szag
 Mondják hogy nem úgy volt nem tehetünk róla az a ronda palacsinta tündi én se tudtam máshogy tenni különben ki ne akarna téged megmaszni ugyan ne mond hogy utálsz
 Kifáradt a fájdalom bajom bánatom ugyan döme beszélsz itt hülyeségeket de *minden a mi boldogságunkért és teljesebbé válásunkért teremtődik.*
 Lázam hol lobog hol fulladok gyere közelebb titkot mutatok a paplan alól egyre fogyok régen van és reggelente kocogok

IX.

Átizzadott ágyamon kifulladt paplan pléd gyűrődött össze hogy magamhoz térek kisimítom őket
 (Ágyvégen meditálok párnának dőlten viszonylagos csend van de nem számít egy piac közepén kéne ülnöm csúcsidőben)
 Orsíról álmodtam az éjjel és az erzsíról orsinak örültem de ismét külön utakra kellett lépnünk erzsinek mondtam mikor mennem kellett ha elhagyja azt a-t akkor dughatunk
 (Lementem és láttam sokan nem bírták és most engem is közéjük vitt az élet hogy próbára tegyen)
 Felriaszt a fájdalom kimegyek kizavarom de beugrik az ablakon mint dínó a kőkor-szaki eb szerencsére kisebb lett

XI.

Jót aludtam kirázom a felesleget kabátomból hidegvízzel öntöm nyakon magamat és visszagondolok orsira erzsire
 Továbbítom az üzenetet hogy minden oké itt vagyunk ne félj kisfiú kislány ne fél-jetek
 Kenyeret vágok teát forralok übermensch tomi szerint ha ők csinálják az nem olyan mintha mások csinálnák ugyan azt
 Lengén lépek ki az erkélyre alsógatya fed és néhány szőrszál kótyagosan lötyög bögrémben a bio tea és szemközt kata ablaka csukva
 Ó kata ó kata a nap oly szépen süt de mi haszna eszem iszom leadom salakom sápadt anyagom de ugyan mi haszna

XIV.

Árpás szemem viszket és fáj ennek ellenére hallgatok gézára tudja mit beszél csak ne köpd le máskor a fürdőző öregasszonyt
 Hó rocinante hó mögöttünk már semmi rossz megbékéltünk vele ha nem is egészen de tudjuk valamennyire kezelni

Almába szögeket verek mert véremlen a vas kevés és vigyáznom kell hétvégén
nehogy összeegyek mindenfélét
Percekig lihegek mire felérek az ötödikre az a kurva lift beleharapok az almába
mint egyszerű vidéki okosságba

XVI.

Ó lali betyár vastag könyvet írtál de még így se fértél bele kilógnak tömpe ujjaid
kilóg kórházi pizsamád
Telítődtem teli köptem lamentált hallal a wc-t azok elúsztak de gyomromban előtte
leikráztak
Gyertek közelemben oly nagy távolság ami köztünk repedt mint kata ablaka és a mi
erkélyünk között láthatjuk egymást hébe-hóba de egymás közelébe nem megyünk
És most minden nap ajándék teázunk az erkélyen még titkolom hogy tavasszal
odébb állok még minden nap ajándék kata néz ki szemben az ő erkélyükön

XVII.

Gyaloglással egyszer vecsésig jutottunk három óra se kellett hozzá kőbányáról ecsi
boros kólát hozott útszéli szomjunkra ferink jól itta és fejre se állt mint nem rég
nagyon
Dehogyanem hagyjuk magunkat vinni felelősség elől messzire a visszaút vonattal
negyed óra mindössze
Nincsen kinek mesélni kalandunkról sötétben érünk haza az otthoniak réges-rég
alszanak

XIX.

Mustrálom a nővérekéket csinosabbját válogatom szombat óta fickósodom
Fáj a gyomrom rohadtul valamelyik bogó nagyon haragszik az előbb voltam kint
de csak egy sorozat szelíd flátusz hagyta el vért zokogó beleim
Gulácsi kendője alatt őrszi a csendet egy homályos szobában illatok és sejtelmeket
fest Naconxypan-ba visz le minket hol látunk és tudunk
Lali húzózkodott az elején végül rábírtuk csak eljött útközben mesélte hogy Balázs
Klári agyonlőtte magát és éreztük nem lehet már leszállnunk

XXII.

A középkorú szomorú nő megkínál magából csúszik de erősen tartom tomporát
Egy légy folyvást fejét veri az ablakba ó bárcsak kiszabadulhatna

Pogány Anikó
Berninek

Sörözni mentünk hárman
egy pénteki sabbat után
Feri veled és velem
Te Ferivel és velem
én veled és Ferivel
a Guinnessbe.

tested a széken
lelked egy lépéssel hátrább
óvatos nyitottsággal figyel

szemedben
tudásvágy
és múló fájdalom fátyola

Kati szeretetének zavart mosolya.
Estéről estére
összebújva faggattátok az írásokat
szünni nem akaró ostrommal

a kapuk egy időre fel-felnyíltak
és Te befogadásra találtál.

A közösség kísért.
A papír a falon
nemcsak a tied.
Rólunk is szól.

szemedben
élet

sóhaj és vágyakozás
a „talán” illékony ígérete
kövekként peregnek ujjaid közül
dobókockák.

megpördíted és útra kel
száll kontinensen át
bukfencezve hasítja a levegőt

az óceán partján sarkára hull
visszabilen
megáll.

Nézd –
mindhárom hatost mutat.

Ágas Lehel

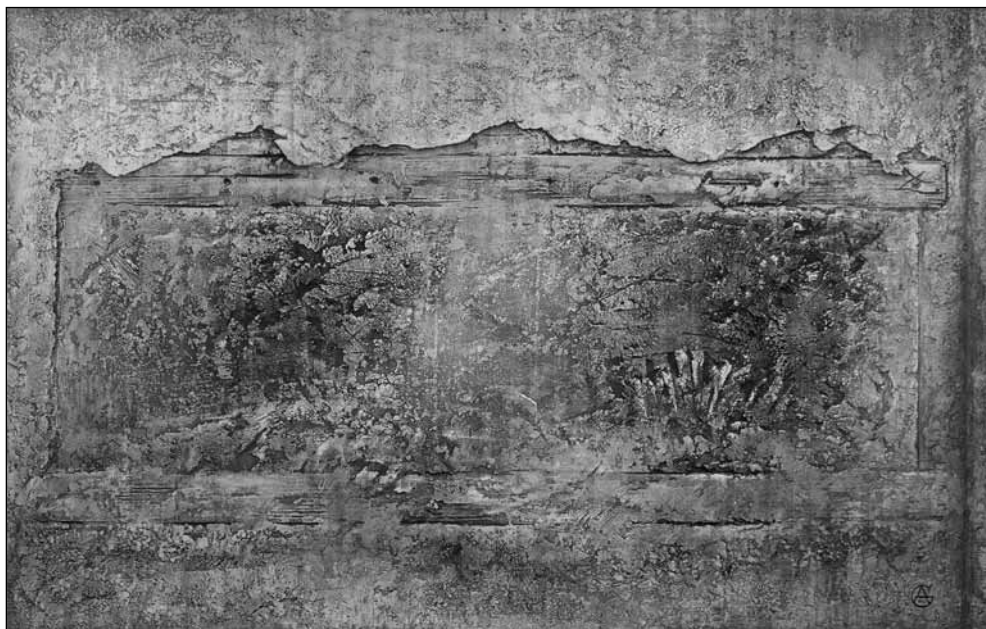
Pazar éj

Még süt az égen a Nap,
de nem úgy,
amiként sugaras szerető
szava, láza vigyáz.
A Hold sem azé, aki old,
nem az éj
utasát beborítani kész,
puha fény-takaró.

Szépre cseréli ruhám a világ,
de nem árt a csalás.
Nem adom
magamat, nem a könnyfacsaró,
kusza éjben a szám.
Őrzöm a szó tavaszát,
korokat terelő igazát,
de nem ők,
mai Nap s mai Hold hunyorog
pazar éjemen át.

Már kiadó ez a táj,
remegő,
korom árnyu madár szeme
villan az ablak előtt.
Fojtva a szívbe a vágy,
a madár
feketén közelíti az
inda karú szeretőt.

Szentre cseréli ruhám a halál,
de nem árt a csalás.
Nem adom
magamat, nem a könnyfacsaró,
kusza éjben a szám.
Őrzöm a táj tavaszát,
a szemérmes bontakozást,
de nem ő,
nem a büszke madár kavarog
pazar éjemen át.

RELIKTUM

Talán révület

Írok, ha túlról,
 ha „valaki”, „valami”
 úgyszólván: „átremeg”,
 ha bolond köd nyomja mellkasom,
 s villámütöten szomszédból
 kedvesem átlibeg:
 „szívedre mit vettél
 megint, bogaram?”
 Írok, hogy érthesd,
 ha érteni vágyod, s lehet:
 ilyenkor vagyok: nem én,
 ki itt rogyok, (s nem ragyog),
 ilyenkor valami „átzokog”:
 merő szerelemlucskok.

Záródnék – dadogom –,
 de tiszta révület.

Magam, téged,
 óvnék mindenedet,
 hisz tudod,
 óvni leginkább alkatom
 (nem lesz irgalom,
 ha ekként folytatom),
 de épp Tőle?
 ki ilyenkor,
 bár mindig is,
 túlon-túl:

én vagyok...?!
 Ki buzogó szerelmét
 szüntelen ontja
 – most épp reád –
 vélem tartva

(bogozd, ha akard!),
 jóllehet „túl sok” ez
 ide,
 e készületlen korba.
 Nekem kellene,
 mint óceánt cseppekben,
 adagoltatnom.

Hja,
 aligha érkezik pajkos
 hajlamom!
 „Hamiskodsz, édesem!
 Vagy már hiába hordozom
 szemtelen
 csínom s mosolyom?”
 – replikáz kedvesem.

Van,
 ki zárkózik előlem,
 épp mikor telítve
 hozzá érkezem,
 mely szándékot követem
 – nem tudom.
 Vélek csak ennyit:
burok-bontogatók.
 Koporsóba,
 néma hal-halálba ha botlom,
 harci fúgaként,
 szárny nélkül röptet
 bőszült Sejtelmesem,
 ki épp érted s értetek,
 (e szót „épp” érted-e?!)
 e vajúdó kort fűelve
 űz (úgy hiszi, símogat),
 néha dühöng miattam,
 mert alkuvásra képtelen:
 „ez már aztán tényleg nem
 reménytelen!”
 A Jó-ból, ki eljövend,
 aztán, persze,
 csócsálhat újfent
 ezer évekig
 nép és elme.

Gyöngyként
 látás rejtekén,
 őrzi még titkát,
 mi nem jel,
 hang se kép:
 magja bár
 mindeneknek.
 Őrizkedvén táplál
 némely kor-szagú eszelőst,
 ki ráér,
 ki annak utána,
 hogy vétett s vétetett,
 más szent „ráérők” előtt
 – röpké alkalom,
 kölcsönzött hely, idő –
 fel is tárja tán,
 mi végre e furcsa hatalom

A Cédus Művészeti Alapítvány irodalmi pályázatának eredménye

Nagy visszhangja volt a Cédus Művészeti Alapítvány pályázati kiírásának kortárs szépirodalmi alkotások és műfordítások létrehozására: kész művel vagy alkotói tervvel-ötlettel közel kettőszázan jelentkeztek. A legjobbnak ítélt verseket, novellákat, drámákat, regényrészleteket és műfordításokat a Napút folyóirat közléseiben 2007. évi számaiban, alkalmasint pedig Káva Téka mellékletében (legközelebb már a következő két – humor, illetve dráma témájú – számban), és az év végén nívódíjat ítél oda. A kiadásra érdemesnek talált könyvkéziratokkal a Napkút Kiadó foglalkozik.

Verset közöl a Napút 2007-ben az alábbi Cédus-pályázatos szerzőktől: Balázs K. Attila, Balázs Sándor, Barcza Katalin, Cseh Katalin, Csík Mónika, Dimény Árpád, Dudás Petra, Fűri Mária, Jakab Lilla, Koppány Péter, Korpa Tamás, Kovács László, Krékits Kata, Pogány Anikó, Rónai Balázs Zoltán, Rusz Sándor, Sárközy László, Simó Éva, Sonkoly Tímea, Takács István Krisztián, Varga Borbála.

Kisprózával került be a mércét megütő alkotások szűkebb körébe Balogh Ildikó, Barna Boglárka, Barnaki Gábor, Burns Katalin, Dudás Szabolcs, Hegedűs Katalin, Horváth Ágnes, Horváth Rea (egy írását olasz számunkban már közöltük is), Jánosi András, Karcagi Magyar Margit, Kornéli Bea, Merényi Krisztián, Mészáros Attila, Mórítz Mátyás, Nagy Ella Bernadett, Noth Zsuzsanna, Prágai Noémi, Sógör Zsolt, Turi Tímea, Varga Tünde, Vig Balázs, Zimányi Magdolna, Zsirai László.

Részletet választunk ki közlésre (a szerzővel egyeztetve) Deák Zsuzsanna, Hámori Orsolya, Hörömpő Gergely, Kerekes Tamás, Lacza Éva, Merczel Erzsébet, Ollmann Anasztázia, Sipos Gyula, Tasi Katalin terjedelmesebb írásaiból.

Mellékletnyi terjedelmű anyagával füzetsorozatunk idei darabjai közt is számításba vehető Demeter Ferenc, Kolozsi Kata, Péhl Gabriella, Sándor Zoltán beküldött írása.

Dráma műfajában Gajdos Csaba és Patik Csaba kísérletét tartjuk közölhetőnek.

A **műfordítással** pályázók közül a folyóirat igényt tart Appl Mária, Arató János, Árvay Zsófia (vers), Fülöp József, Juhász Erzsébet, Madaras Takács Réka, Mészely József, Réfi János (vers) és az Árvay Zsófia–Bozsó Ágnes–Ubornyák Katalin fordítóhármassal közreműködésére a Cédus-pályázati Napút-közlésekben 2007-ben.

Könyvkézirattal pályázók munkái között hat olyat találtunk – Basa Viktor (vers), Czene Zsolt, Horváth Gábor, Kaiser Attila László, Szilágyi Ferenc, Varga Imre, Zsombor Tamás kézirata –, amelyeknek útját a kiadáshoz szponzorkereséssel egyengetni érdemesnek véljük. A folyóirat ezekből csak ízelítő közlésére vállalkozhat Mustra rovatában.

Több szerző jelentkezett ígéretes, de kiforratlan próbálkozással, nekik névre szóló véleményt küldünk.

Németh Péter Mikola

47 HiDat!

„Hetedhét Ipolyon innen és túl...”(2.)

*A csonka híd áll mozdulatlan,
két ország között idegen.
Kitárt karokkal ég és föld közt,
mint a holt Krisztus mereven.*

(Illyés Gyula)

„Aranyhíd köztem és köztetek...” A keresztény Európába ojtott felvilágosult klasszikus görög szellem még mindig képes lehet áthidalni az emberek, nemzetek között meglévő, olykor fényévnyninek tűnő távolságokat, olyan élethelyzeteket teremtve, amelyben a HiDaK metaforikusan és valóságosan is összeköthetnek partokat és lelkeket. Mert a Híd lehet fa- vagy fémszerkezetű, de lehet a jó szándék építménye is, egy olyan emberi gesztusé, amelyben nem az egymás elleni gyűlölet, hanem sokkal inkább az egymás iránti szeretet nyilvánul meg. Mi az Ipoly-táji hazában ez utóbbi mellett tettünk hitet.

(mykwla)

Az Ipol/Ipoly/Ipel'/Eipel, mint napjainkban tudni véljük: Trianon után (1920. 06. 04.), majd az első és második bécsi döntés (1938. 11. 02–1940. 08. 30.) és a párizsi békeszerződés (1947. 02. 10.) óta a nagyhatalmak kreálta „európai béke” hatására változott „mesebeli” folyóvá. Zavarossá és hajózhatóvá. Talán a Kolowrath hajósai és az utókor elemzői se gondolhatták komolyan, hogy a ma már szinte ismeretlen nevű politikusról elnevezett, Duna–Ipoly-torkolatig felvontatott uszály látképe, grafikája történelmet formáló, avagy deformáló tényezővé válhat. Márpedig a XX. század viharában úgy történt, hogy azzá vált. És, azóta is, egy zavarosan hajózható határfolyóban halászgatni, horgászgatni a legkritikább esetben sem veszélytelen. Hogyan is lehetne az, ha a kellőképpen felkavart történelmi mélyből időnként olyan tárgyak, „tények” is az eresztékre akadnak, amelyek a felszínre emelve, a változó politikai nyomáskülönbségek hatására felhasadnak, felrobbannak, kamikazeként működnek.

Ennek a vélt vagy valós ok és okozati összefüggésnek esett áldozatául az Ipoly folyó is, melynek bizonyos szakaszait, első lépésben „csak” határvizekké rajzolták át a térképeken azok az ismeretlen, ám „gondos kezek”, amelyeknek a mindenkori hatalmak kiszolgálóiként érdekükben állt kényük-kedvük szerint összekaszabolni, majd feldarabolni a kultúrájában évszázadokon át szerves egységben lélegző nemzettestet. Így Szobtól, azaz a Duna–Ipoly-torkolattól a Palóc Pompejig, vagyis Ipolytárnóc Európa-díjas tájvédelmi körzetéig, egy több helyen is megszakított, vakbélnyúlványhoz hasonló, hosszan elnyúló határsáv képződött. Mindezek következményeként a természetes átjáróiktól, a fa-, a beton- és vashídjaiktól is megfosztották az Ipoly-völgyében élőket, demarkációs vonalakat képezve ezzel családok, rokonok, barátok között.

S végezetül, ami talán a legtragikusabb, hogy a XX. század második felében a csehszlovákiai Hulinova terv nagyobb része megvalósulhatott. Folyószabályozás címén a forrásvidékektől, azaz a Vepor-hegységtől a szobi Duna–Ipoly-torkolatig betonkolosszusokkal, gátakkal, működésképtelen hallépcsőkkel „tarkított” csatornává alakították az egész folyómedret. Ami, ma már belátható, olyan gyógyíthatatlan környezeti sebet, károkat okozott, többek között a vízhozam, a vízállás drasztikus csökkenésével, hogy a szabályozás bizonyos növény- és állatfajok teljes pusztulásához vezetett.

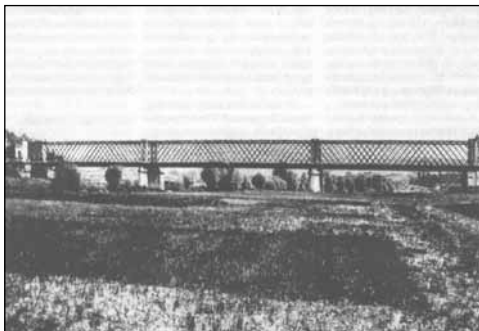
Ezek tehát az elmúlt nyolcvanhat esztendő visszafordíthatatlan és megmászhatatlan történelmi tényei. De mi a tágabb értelemben vett realitás?

Mi a mindennapi valóság?

Az Ipoly-mente kultúrkörben élők talán sejtjeikben érzik, hogy túl a tényeken a realitások arról vallanak, hogy *az Ipoly a nemzet történelmi és kulturális tudatában jóval többet jelent, mint egyszerűen csak határfolyót, vízgyűjtő területet, csatornát. Az IPOLY-TÁJI HAZA a magyar nép természeti és történelmi kerete, melyben az Ipoly az a folyó, amely a Kárpát-medencében a főütőérrel, a Dunával köti össze az itt élő népeket. Ezen az archaikus, etnikai sajátosságokkal megáldott tájon palócok, kisalföldi vonásokat őrző magyarok, zsidók, cigányok; szlovák és német, kis számban ruszin és lengyel ajkúak élnek együtt évszázadok óta szokásaikban, eszméikben, kultúrájukban egységet alkotva.*

Épp ezért jelentheti a harmadik évezredben az Ipoly a szabad szellem szabad áramlásának jelképét, lehetőségét, a Szlovákiához tartozó magyar nemzeti kisebbség kötődését az anyaországhoz, a nemzeti elzárkózás elvetését, még akkor is, ha az a baljóslatú 2004. december 5-i magyar állampolgárságról szóló népszavazás, amely évtizedekre vethet gátat a nemzet határokon átívelő újraegyesítésének, másról beszél. És jelenti a hazához való őszinte ragaszkodást, a nemzeti értékek és a szűkebb pátria, az IPOLY-TÁJI HAZA megbecsülését.

De az Ipoly az első és második világháborút követő békeszerződések óta jelent valami mást is. *Veszteséget. Önkényt. Igaztalanságot.* Nincs a történelemnek még egy olyan békeszerződése, amely a határmódosítások esetén ne az etnikai, földrajzi tényezőket vette volna alapul, ellentétben a trianonival, ahol a közlekedési infrastruktúra nyomvonala szabta meg a határt. Ez a módszer speciálisan trianoni „vívmány”. Így kerülhetett az Ipoly völgye Szobtól Drégelypalánkig közlekedési, majd kulturális holtterbe. A természetes határ ugyanis csak Szobtól északra, majd

A SZOBI HEGESZVAS HÍD LÁTKÉPE
(1859–1900)

A RÉGI IPOLYSÁGI HÍD,
HÁTTÉRBE A VÁROS TEMPLOMÁVAL

keletre, a Tésa és Hont közötti térségig érvényesül. Az Ipoly-környéktől délre letér a határ a folyó fővonaláról, s egy hosszú szakaszon szlovákiai hídfőt alkot. Tudnivaló, hogy a túloldal ezzel a „császármetszéssel” jutott a *Párkány–Csata–Ipolyság* vonalán fontos vasúti előnyökhöz. Ettől keletre ismét a folyó a határ, Ipolytarnócig. Mindezzel együtt a Duna, Ipoly, valamint a Pozsony–Nyitra–Léva–Ipolyság vonal által határolt terület valójában ma is a legnagyobb kiterjedésű és népségsű, szinte hermetikusan elzárt magyar nyelvterület.

Az Ipolyon a közúti átkelés, napjainkban, már csak négy helyen lehetséges: a Letkés >< Salka határátkelőnél, Parassapuszta >< Ipolyság / Sahy, valamint Balassagyarmat és Ipolytarnóc térségében.

A valamikori egységes Ipoly menti kultúrkörben a Szob–Ipolytarnóc közötti 169,7 km-es szakaszon összesen 47 híd, illetve átkelőhely kötötte össze a folyó

RÉGI GYALOGOS HÍD BALASSAGYARMATON (KÉPESLAP, KB. 1910)

bal és jobb partját. A korabeli hídsűrűség 4 folyamkilométerben állapítható meg. A mostani ezzel szemben cc. 56 fkm. Ez, a jelenleg működő határátkelőket vizsgálva azt jelenti, hogy például Balassagyarmat és Ipolytarnóc között a hidak hiánya miatt, 45 km-es kerülővel érhető el a túlsó part. Így az Ipoly völgye legnagyobb része mindkét oldalon közlekedési és egyúttal kulturális vákuumba került. Ezt a légüres, infrastruktúrájában tudatosan elsoványított területet kívánatos minél előbb, az európai uniós magyar–szlovák

közös tagság lehetőségeit hasznosítva, sürgetően orvosolni. Első lépésben a hálózati vizsgálatokat végző szakemberek ajánlása szerint, 8 közúti híd újraépítésével lehetne leghatékonyabban felszámolni a létező közlekedési nehézségeket. Az IPOLY EURORÉGIÓ Határon Átnyúló Együttműködés 2004. évi állásfoglalásában, többek között a FŐMTERV hálózati vizsgálata alapján megadott fontossági sorrend figyelembevételével, a következő indokokkal tett javaslatot a hidak újjáépítésére:

(1.) **Ipolydamásd >< Helemba/Chl’aba** között a 2000-es árvíz miatt megsemmisített, majd a Magyar Állami Kincstár mint tulajdonos által lebontott katonai híd nyomvonalán kívánatos majd áthaladnia az új híd felépítésével a nemzetközi bicikliútvonalnak. S a ’90-es évek óta újra élő közös ünnepeket, köztük a damásdi és helembai farsangi maskurázás népi hagyományának megőrzését is az új átkelő biztosíthatja.

A kivitelezési és engedélyezési tervek már többször is elkészültek, információink szerint a megvalósítás összege, mintegy 330 millió Ft is az építők rendelkezésére állt, a hídépítés azonban a Duna Ipoly Nemzeti Park és a térségben működő zöld szervezetek vétója okán mégsem kezdődhetett el, arra való hivatkozással, hogy itt bizonyos ritka állat-, béka- és madárfajok életterének veszélyeztetettsége forog kockán, ami nem teszi lehetővé a hídépítést. Van is ebben igazság, s persze abban is, hogy a Duna–Ipoly-zugnak nem igazán tenne jót a zsúfolt, nagyforgalmi közlekedés. Így az az ésszerű kompromisszum látszik körvonalazódni, hogy egy kisebb áteresztő képességű hidacska megépítése a reális.

- (2.) **Vámosmikola > < Ipolypásztó/Pastovce** vagy, ahogy a helybéliek szorgalmazták **Vámosmikola > < Ipolybél/Bielovce** közötti híd újjáépítését tartják mihamarabb fontosnak.

Vámosmikola és Ipolypásztó lakosai, főként a reformátusok – a mikolaiak egyházközsége pásztói filiájaként, leányegyházaként működött – a legnehezebb történelmi időkben is viszonylag szoros kapcsolatban éltek egymás között.

Az ún. pásztói út rossz állapotú nyomvonala, ami időközben egy darabon megszakadt, s amit egy ártéri híd folytat, ma is létezik. Ha a régi híd helyén épül az új, akkor a pásztói oldalon is ártéri hidat kell majd állítani.

A pásztói háromirányú útelágazás ésszerűsíti továbbá ezt a választást.

A kivitelezés költségkalkulációja magas töltés esetén: 530 millió Ft.

Alacsony töltés esetén: 432 millió Ft.

Az **Ipolybél/Bielovce > < Vámosmikola** közötti híd első lépésben történő felépítése mellett szólhat az a tény, hogy a két szemközt lévő faluban, mindkét oldalon léteznek és járhatóak a hídhoz felvezető utak. Ez lényeges költségcsökkentő tényező. Így a kivitelezés cc. 300 millió Ft-ba kerülhet majd.

- (3.) **Viskovce nad Ipl'om/Ipolyvisknél** a híd szlovák oldalon épségben megmaradt. A magyarországi oldalon Tésa község felől egy, a hídhoz felvezető útszakasz megépítésére van szükség, ami viszonylag kis beruházással és gyorsan megvalósítható.

A kivitelezés költségkalkulációja: 48 millió Ft.

- (4.) **Drégelyalánk > < Ipolyhídvég / Ipel'ské Predmostie**

Magyarországi oldalon a hídhoz felvezető út 150 méterrel a vízfolyás előtt megszakad. Ez azt jelenti, hogy a hídhoz felvezető út megépítése, továbbá egy töltés kiépítése, valamint egy ártéri híd megépítése szükséges. A szlovákiai oldalon az átkelő közvetlenül a falu közelében épülne meg. Így a költség minimálisra, az árkalkuláció szerint: 703 millió Ft-ra csökkenthető.

- (5.) **Kóvár/Koláre > < Újkóvár**

Hídfőmaradvány nincs, mindössze a 22-es út kanyarulatában maradt meg egy darabka töltéscsonk. Új út és új töltés megépítése javasolt az új híd működéséhez. A kivitelezési árkalkuláció: 500 millió Ft.

- (6.) **Órhalom > < Ipolyvarbó/Vrbovka**

Magyarországi oldalon kb. 1 km-en az aszfaltos út és a töltés is megmaradt. A széles ártér okán elegendő az alacsony töltés, az meglehetősen csökkenti majd a kivitelezés költségvetését, ami 410 millió Ft-ra tehető.

- (7.) **Pöstyénpuszta > < Pető/Pet'ov**

A magyarországi parthoz közel fekszik a település. A szlovákiai parton kb. 1 km aszfaltos út vezet az Ipoly-hídhöz, s azon egy ártéri híd is található. Az építés költsége alacsony töltés esetén: 570 millió Ft-ra, magas töltés esetén: 900 millió Ft-ra tervezhető.

ÓRHALMI ÁRTÉRI HÍD (2002)

PÖSTYÉNPUSZTAI ÜRES HÍDFŐ
(2000)

MULYADI HÍD RONCSAI (2000)

(8.) **Rárósmulyad/Mul'a > < Nógrád-szakál**

A magyar oldalon a hídfő megépítése elkerülhetetlen, egy ún. felhajtó úttal együttesen. A szlovákiai oldalon jelenleg a település úthálózatának megjavítása elégséges a használatbavételhez.

A kivitelezés költsége alacsony töltés esetén: 300 millió Ft-ra tervezhető.

Összegezve tehát, a 8 híd felépítésének költsége, beleértve az infrastrukturális beruházásokat: utakat, ártéri hidakat, töltéseket, összesen 3,4 milliárd forintot, vagy 500 millió koronát, vagy 14 M eurót tenne ki. Vagyis, Magyarország a maga 25 százalékával (3,5 M euró), a Szlovák Köztársaság 25 százalékkal (3,5 M euró) és az Európai Unió a maga 50 százalékával (7 M euró) venne részt a beruházásban a 2004-es árfolyam szerint, ha ugyanaz a konstrukció

érvényesülne, mint a Mária Valéria Híd újjáépítésénél.

A folyó Pest megyei szakaszán az ipolydamásdi, a Nógrád megyei szakaszán a pöstyénpusztai és a ráróspusztai hídtervek tudomásunk szerint már régen elkészültek, az építési engedélyek is megvannak, INTERREG III/A pályázati támogatással a pénzforrás is megszerezhető, mégsem történt 2006-ig lényeges előrelépés az újjáépítésben. A szlovák fél arra való hivatkozással, hogy az Ipoly-hidak ügyére 2006-ban 40 millió korona költségvetési forrás áll a rendelkezésükre, nem kívánt élni az INTERREG III/A pályázati lehetőségével, így azonban az önálló magyar pályázat nem nyert támogatást. Mégis, vajon mi lehet a késlekedés oka? Többen politikai szándékot sejtene a visszatartások hátterében. Mások egész egyszerűen arra hivatkoznak, hogy a késlekedés egyik oka az, hogy hiába ülészik időről időre a Határon Átnyúló Együttműködést Szolgáló magyar-szlovák Kormányközi Vegyes Bizottság, s tesz ajánlásokat a hidak építését szorgalmazva, mindaddig, amíg Szlovákiában például nem módosítják az úttörvényt – legutóbb 2006 decemberében tettek rá kísérletet –, a hidakhoz vezető utak ugyanis nem számítanak országos közútnak Szlovákiában. Így érdemben aligha remélhető előrelépés. Bár a legutóbbi aláírásra tervezett kormányközi megállapodás a **pöstyénpusztai és ráróspusztai** hidakat külön kezeli. Így a két híd területbiztosítása talán megkezdődhet. A közbeszerzési dokumentáció is elkészült, vagyis magyarországi részről nincs akadálya a versenyeztetésnek.

A Pest megyei szakaszon valamivel előrébb tartanak a folyamatok, hiszen nem is olyan régen mégiscsak felcsillant ismét némi remény, az esztergomi székhelyű Ister-Granum Euró régió a Határon Átívelő Együttműködési programban (INTERREG III.) 44 millió Ft támogatást kapott az Ipolydamásd-Helemba és

sz.	rögj fkm	Község neve		megj.	max. nyílás	híd(ak) hossza	I. II. és III. katonai felmérés			katonai felmérés		2001
		bal parton	jobb parton				1782-84	1842-54	1872-84	kb.1920	kb.1944	
1	0,7	Szob	Helemba (Chl'aba)	vasúti	59,4	304	-	-	hid	hid	hid	hid
2	3,6	polydamásd	Helemba (Chl'aba)				gázló	gázló	hid	hid	-	-
3	8,2	Lilom-pusztá	Leleđ (Leľa)				1 fa	gázló	hid	hid	-	-
4	13,3	Leleđ	Ipolyszalka (Salka)	határáll.	60	105	gázló	gázló	2 fa	2 hid	2 hid	2 hid
5	18,7	polytölgyes	polykiskeszű (Mialá Koshihy)				4+1 fa	komp	komp	-	-	-
6	25,2	Vámosmikola	polyasztó (Pastovce)			60	11fa	hid	hid	hid	hid	hid
7	31,5	Vámosmikola	polybői (Bielovce)				-	gázló	hid	hid	hid	hid
8	36,0	Haraszti-pusztá	ártér				gázló	gázló	hid	hid	hid	hid
9	39,3	ártér	polyszakállós (Ipeľský Sokolec)	vasúti	52,3	194	-	-	4 hid	4 hid	4 hid	4 hid
10	44,1	ártér	polyszakállós (Ipeľský Sokolec)		15	20,4	-	-	-	-	n.a.	ideigl.
11	45,3	ártér (Tésa)	polyszakállós (Ipeľský Sokolec)				-	-	-	-	n.a.	-
12	47,1	ártér (Tésa)	Szate (Kubáňovo)				gázló	gázló	-	-	n.a.	-
13	47,5	ártér (Tésa)	Szate (Kubáňovo)				gázló	gázló	-	-	n.a.	-
14	47,8	ártér (Tésa)	Szate (Kubáňovo)	Bailey b.	36	36,5	-	-	gázló	gázló	n.a.	ideigl.
15	52,2	ártér (Tésa)	polyvisk (Vyškovec n. Ipol'om)		15	50,1	-	-	gázló	gázló	n.a.	ideigl.
16	53,5	ártér (Tésa)	polyvisk (Vyškovec n. Ipol'om)				1fa	gázló	gázló	gázló	hid	hid
17	54,0	ártér (Tésa)	polyvisk (Vyškovec n. Ipol'om)		29,8	120,2	gázló	komp	komp	hid	hid	beton
18	55,0	ártér (Tésa)	polyvisk (Vyškovec n. Ipol'om)				gázló	gázló	-	-	gázló	-
19	56,5	Pereszély (Presel'any n. Ipol'om)	polyvisk (Vyškovec n. Ipol'om)		28,5	139	-	-	-	-	n.a.	beton
20	64,1	Pereszély (Presel'any n. Ipol'om)	Gyerk (Hrkovce)				gázló	2 gázló	-	-	n.a.	gázló
21	66,2	Pereszély (Presel'any n. Ipol'om)	Gyerk (Hrkovce)	vasúti	74,5	137,5	-	-	gázló	gázló	n.a.	gázló
22	67,4	Homok	polyáság (Sáhy)				-	-	-	-	n.a.	2 hid
23	68,1	Pereszély (Presel'any n. Ipol'om)	Gyerk (Hrkovce)	TSZ	28,8	91,5	gázló	-	-	gázló	n.a.	gázló
24	69,5	Pereszély (Presel'any n. Ipol'om)	polyáság (Sáhy)		14,5	120	kő	2+1 kő	2+1 kő	2+1 kő	n.a.	hid
25	70,1	Homok	polyáság (Sáhy)	határáll.			gázló	gázló	gázló	gázló	hid	hid
26	75,8	Hont	Treemag (Tešmák)				gázló	gázló	gázló	hid	hid	-
27	87,5	Dréglypálánk	polyhídvég (Ipeľské Predmostie)				1+1 fa	gázló	gázló	hid	hid	-
28	96,8	polyvece	polyhalog (Balog n. Ipol'om)				gázló	gázló	gázló	hid	hid	-
29	103,3	polysozg (Ribe)	Nagyszalomja (Vel. Čalomyja)		6,7	56,8	gázló	gázló	gázló	hid	hid	-
30	105,7	polysozg (Ribe)	Kovář (Koláre)				gázló	gázló	gázló	-	-	-
31	108,6	Ujkovář	Kovář (Koláre)		10	60	gázló	1+2 fa	hid	hid	hid	-
32	111,8	Balassagyarmat	Tótygyarmat (Slov. Darmoty)	gyalog	10,7	42,8	gázló	1+2 fa	hid	hid	hid	(beton)
33	112,8	Balassagyarmat	Tótygyarmat (Slov. Darmoty)	határáll.	34	100	5+1+5 fahid	2+1+1 fa	hid	hid	hid	beton
34	117,1	Patavc	Eroőseleány (Seleš'any)				1 fa	1 fa	1 fa	1 fa	-	-
35	125,4	Órhalom	polyvámó (Vrtovka)		5,57	kb 70	- 3 ártéri fa	3+1 fa	hid	hid	hid	hid
36	128,4	Hugyag	ártér				gázló	1 fa	-	-	-	-
37	130,2	Hugyag	Szécánykovácsi (Kováčovo)		kb 36	93	1+1 fa	hid	hid	hid	hid	hid
38	138,3	ártér	Pető (Petov)				gázló	1 fa	hid	hid	hid	-
39	142,0	Pesténypusztá	Szécánykovácsi (Kováčovo)		36,2	81	1+6 fa	1 fa	1 fa	1 fa	hid	hid
40	149,5	Ludányhalászi	Csallár (Čeláre)				gázló	1 fa	1 fa	1 fa	hid	hid
41	153,2	Nógrádszékai	Bussa (Bušince)	vasúti	25	33	-	1+1 fa	-	-	-	vas
42	154,2	Nógrádszékai	Bussa (Bušince)				gázló	1 fa	hid	hid	hid	hid
43	157,8	Nógrádszékai	ártér				gázló	1 fa	hid	hid	hid	-
44	158,9	Nógrádszékai	Rárosmúlyad (Múľa)		12	72	-	gázló	gázló	hid	hid	hid
45	162,7	Nógrádszékai (Rárospusztá)	Ráros (Ráros) - Tónics (Trenc)		61	61	kő	kő	kő	hid	hid	hid
46	165,6	Litke	Tónics (Trenc)				gázló	3+1 fa	hid	hid	hid	hid
47	169,7	polyvámó	Tónics (Trenc) - (Máté Dálovce)				gázló	1+1+2 fa	hid	hid	hid	hid
47 db	169,7 fkm	hídűrűdűg: 4 fkm (mbs: 56 fkm)	összes híd-hossz (ami ismert):		2048	11	hídhegy	19	22	20	22	5 (14)

AZ IPOLY EGYKORI ÉS MAI HÍDJAI
IPOLYTARNÓCTÓL A TORKOLATIG

Vámosmikola–Ipolypásztó közötti hidak, valamint a Tésát Ipolyviskkel összekötő útszakasz megépítéséhez szükséges tervek elkészíttetésére. A terveket az érdekeltek, uniós források segítségével 2010-ig tervezik megvalósítani. De mi történik, mi történhet addig? – teszik fel az elemi kérdést a civil szféra képviselői, akik már réges-régen érzékelik, hogy a határok átjárhatóságával az Ipoly-hidak újjáépítése az csak egy feladat, ami nem lekicsinylendő persze, de az emberek közötti „fától fáig”, lélektől lélekig való kapcsolatok, hidak újjáépítése annál jóval nehezebb, jóval időigényesebb folyamat. Erre a „mi történik addig?”-ra válaszolva, a tények ismeretében, az újraépítés szándékának társadalmasításában kíván jó szolgálatot tenni népfőiskolai módszerekkel az 1994 óta működő IPOLY EURORÉGIÓ SZABADEGYETEM oly módon, hogy tanulmányi napjain folyamatosan és tematikusan feldolgozza hallgatóival az Ipoly-hidak történetét, a közúti és vasúti hidakét, s azok újjáépítésének lehetséges szempontjait. Ugyanakkor, a szabadegyetemi kurzusokkal párhuzamosan, 2007-től az EKSZPANZIÓ Nemzetközi Kortárs Művészeti Találkozók keretében az érdekeltek létrehívják több olyan kortárs művészeti akciósorozatot, amelyben nemzetközileg ismert művészek lépésről lépésre, az Ipoly-hidak egykori és tervezett helyein: – HÍD TALANSÁG > ÁTHIDALÁSOK >> ARANY- & EZÜSTHÍD >< KÉPÁTHIDALÁSOK: Hajóhid >< Repülőhid >< HÍDOK az Ipolyon címmel – Magyarországon és Szlovákiában irodalmi, zenei, képzőművészeti performanszok, koncert színházak és különféle tájművészeti alkotások: land 'artok, installációk, virtuális hidak létrehozására tesznek kísérletet. Ezzel felhívva a szélesebb közvélemény figyelmét arra a tartathatatlanságra szemléletre, miszerint a HÍDOK az emberi kapcsolatokban „csak” objektív, gazdasági, kereskedelmi szempontból játszanak nélkülözhetetlen szerepet.

Ez nem így van! A hidak az emberi lét szinte minden területét befolyásoló tényezőkként vannak jelen az életünkben.

A Mária Valéria híd újjáépítése, több évtizedes vajúdas után: (2001-re) Esztergom >< Párkány/S'útrovo között, jó példája annak, hogy az évtizedekig egymástól országhatárokkal, szinte hermetikusan elzárt földrajzi területek miként szervesülnek, hogyan költözik vissza beléjük az élet, s válnak újra, szinte észrevétlenül egységekké.

S az ott élő emberek, legyenek bár szlovákok vagy kisebbségi sorsban élő magyarok, vagy más nációkhoz tartozók, hogyan kerülnek minden ellenhíresztelés ellenére, egyre közelebb egymáshoz.

Az ekszpanzív akciósorozat lényegi eleme, feladata és célja is egyben, hogy a múlt századi politikai határokat: a lelkekben és a fejekben: az egykoron „*felépített berlini falakat*”; „*legiesített Mária Valéria és Ipoly hidakat*”; „*a szívbeli és lélektani demarkációs vonalakat*” a valóban egységesülő Európa reményében, ha nehezen is, de az épülő, határok nélküli IPOLY EURORÉGIÓ és ISTER-GRANUM szolgálatában, művészi eszközökkel végérvényesen feloldják, megszüntessék.

Az itt leírtakból is érzékelhető, hogy egy olyan történelmi, mitikus sorsú folyónak a léte, mint amilyen, neve jelentése szerint is, az Ipolyé – *Hypolit? Avagy a lovakat kifogó?* – ma sem lehet csupán ökonómiai, vagy egyszerűen csak ökológiai kérdés. Az Ipoly ügye lényegesen több ennél. A magyar nemzet tudat, a nemzeti egység és önmegbecsülés lényegi eleme. Éppen ezért, bármilyen körülményben is legyen, jó, avagy rossz, érzékenyen érinti a magyar nemzetet. S meg kell vallani, hogy túl sok a múlt századbeli rossz történelmi tapasztala-

tunk ahhoz, hogy akárcsak a legkisebb, ám lényegi dolgokban, folyamatokban derűlátóak lehessünk. S mindehhez tegyük hozzá, hogy nem oktanul, hiszen általános érvénnyel az Ipoly sorsa tekintetében is megmásíthatatlanul igaz az a múlt század óta hangoztatott megállapítás, miszerint *mi magyarok, a 20. század viharában már-már végzetesen legkevesebb három, de az is lehet, hogy négy-öt vereséget szenvedtünk*: 1956-ban az ellenforradalomhoz hazudott szabadságharcban, forradalomban; az ötvenes évek proletárdiktatúrájában; az első és második világháborúban, majd az azt követő békeszerződésekben.

Csoda-e hát, ha úgy érezzük, hogy egy újabb vereség, akárcsak a legkisebb is, végzetes lehet.

Ezek a kis és nagy ügyek a meg- és kiegyezés szellemében, mind-mind sürgős és igazságos megoldásokra várnak. Az Ipoly-hidak ügyében mindaddig, amíg nincs egyértelmű megegyezés, hiszen ma már, ebben a mélységes politikai megosztottságban, szinte mindenki külön hidat építene legszívesebben, ha tehetné. S lehetőleg mindig mással, máskor és máshol. Amíg tehát nincs magyar–szlovák közös politikai akarat egy egységes európai hídépítő program megvalósítására, addig előrelépésre, be kell látni, a közeljövőben csak araszolgatva van remény.

Pedig hamarosan itt az idő, amikor a *schengeni egyezmény* életbeléptetésével, a határátkelők megszűnésével kimondhatjuk a múlt századi és a mostani határokat számba véve, közös Európánkat expediálva, hogy

*Magyarország határos volt Csehszlovákiával
Csehszlovákia határos volt Magyarországgal;*

*Magyarország határos lett Szlovákiával
Szlovákia határos lett Magyarországgal;*

*Magyarország már nem határos Szlovákiával
Szlovákia már nem határos Magyarországgal.
Ne késlekedjünk hát!*

Felhasznált szakirodalom:

Hajós Bence: *Ipoly-hidak Ipolytarnóctól Ipoly-ságig* (Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány, 2001)
Gál Imre: *Régi magyar hidak* (Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1970)
Holló Gyula–Nováky Béla: *Ipoly* (Budapest, 1985)
Szvircsek Ferenc: *Nógrád megye közútjainak története* (Salgótarján, 1980)
Magyarország hidrobiológiai atlasza – VIII. Az Ipoly (Budapest, 1961)
Magyarország vármegyéi és városai > szerk.: Borovszky Samu (Budapest, 1911)
Nógrád megye története I–IV. > szerk.: Balogh Sándor (Salgótarján, 1972)

Praznovszky Mihály: *Nógrád megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1846–1978* (Salgótarján, 1982)
Nagy Iván: *Nógrád vármegye története az 1544-ik évig* (Balassagyarmat, 1901)
Mocsáry Antal: *Nemes Nógrád vármegyeinek történelmi, Geográfiai és Statistikai Esméltetése XIV.* (Pest, 1826)
Hálózati vizsgálat az Ipoly-hidak újjáépítésére. Esettanulmány, Közreadta: FŐMTER > Fábry György (Budapest, 2004)
Ipoly-hidak újjáépítése (Kivonat a Nógrád megyei Védelmi Biz. 2006. májusi tájékoztatójából). Közreadta: Ürmössy Ákos, a Magyar Közút Kht. megyei területi igazgatója, 2006. május

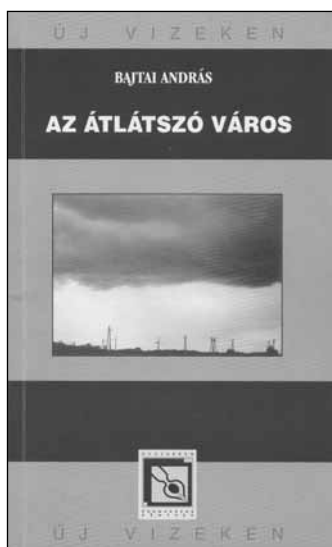
A bizonytalanság hangulata

„Ez már a ritkulás. Ereszkedő hanglejtéssel / fejezzük be mondatainkat, és könyökölve / hallgatjuk egymást, mint a mesemondók.” Csendes melankólia lengi be a fentebbi sorokat, s míg nyugodt, már-már derűs hangulatot árasztanak, van bennük egyfajta mély, a felszín alatt megbúvó fájdalom. S nem utolsósorban ezekkel a mondatokkal kezdődik **Bajtai András** első verseskötete: *Az átlátszó város*. Nem lehet véletlen, hogy a *Mint a mesemondók* című vers került kiemelt pozícióba, hiszen így az olvasó már az olvasás kezdetén szembesül a ténnyel: Bajtai költészete epikus jellegű. A szerző szeret mesélni, történetet mondani, mint a régi nagy mesemondók. A fentebbi szöveg azonban

nemcsak e líra epikus színezetét emeli ki, hanem egyúttal megteremti a kötet és a szövegek befogadásának hangulatát. Mintha egy nagy-nagy tűz körül ülne az olvasó, közben esteledik, furcsa fények és árnyékok röpködnek a tűz felett, s innen-onnan felhangzik egy-egy történet. S lassan nem is a történet a fontos, hanem a hangulat.

Bajtai szövegei jól behatárolt időben mozognak: az alkony beköszönésétől egészen a szürke pirkadatig: „Ébredés után még boldog / vagyok, amikor ablakom alól, akár egy / csor-

dát, hajtja el a szél a reggeli, nehéz / ködöket...” (*Legyen az angyaloké*), „a folyónak ugyanarról / a partjáról integetünk mind a ketten, / a bizonytalan és sűrű alkonyat idején.” (*Nem vigasztal*), „Hajnalban, ha sírni támad / kedvem, nem azért van, mert a vihar / kitepte kedvenc, öreg tölgyünket...” (*Az ötödik ősz*), „Mert ha például sötétedés után mégis elengednek / a négy lábakkal sétálni...” (*Kifordított álmok*). A német nyelvben akad erre egy jó szó: Dämmerung. Egyszerre jelenti az alkonyt és a pirkadatot. És itt érdemes egy kis kitérőt tenni, s megemlíteni a Kurt Pinthus szerkesztette *Menschheitsdämmerung* című kötetet, mely a német expresszionista líra legkiválóbb gyűjteménye. S hogy miért hozakodom elő ezzel az elrugaskodottnak tűnő példával? Egyfelől az antológiában szereplő versek hangulata, másfelől pedig a szövegekben megjelenő városkép hasonlatossága miatt. S nem nehéz a Bajtai-szövegek városára ismerni: lassan körvonalazódní kezd az olvasó előtt Budapest. Főként az éjszakai város, zezzugos, koszos utcáival, árnyékot vető, halovány fényeivel, szűk szeméttledobóival, bűdös aluljáróival és kétes alakjaival. A mindent magába szippantó nagyváros lapul a

lább gyűjteménye. S hogy miért hozakodom elő ezzel az elrugaskodottnak tűnő példával? Egyfelől az antológiában szereplő versek hangulata, másfelől pedig a szövegekben megjelenő városkép hasonlatossága miatt. S nem nehéz a Bajtai-szövegek városára ismerni: lassan körvonalazódní kezd az olvasó előtt Budapest. Főként az éjszakai város, zezzugos, koszos utcáival, árnyékot vető, halovány fényeivel, szűk szeméttledobóival, bűdös aluljáróival és kétes alakjaival. A mindent magába szippantó nagyváros lapul a

szövegek háttérében, mely ellopja a pillanatok soha meg nem ismételtető varázsát, a szerelmek paplanmeleg biztonságát, egyszóval minden bizonyosságot, s csak a kiszámíthatatlan pillanat bizonytalansága marad.

Kiszámított ritmussal hömpölyögnek a kötet szabad versei: fodrozódik a víz, mintha hullámokat indítana a benne fürdőző. A lírai én nem külső szemlélője az eseményeknek, nem objektíven tárja az olvasó elé a hangulatot, hanem részese a szavak és mondatok rezduléseinek, minden gondolat vagy érzés belőle indul és hozzá tér vissza. És mégis: az lehet az érzésünk, hogy mindezek ellenére, a megszólaló hang inkább csak passzív részese mindennek: nem irányítja az érzéseket, hanem csak sodródik az árral, a lassan tovagördülő mondatokkal. „A délelőttök nélküléd, mintha kráter vagy mélytengeri / árok szélén tántorognék, csomósodik az egyedüllét, / megköt a félelem, és csak a tétova latolgatás, / ez az üledékes, ősi tervezgetés marad, menjek-e utánad, / vagy maradjak inkább...” (*Menjek-e utánad*) – elbizonytalanodás csendül a sorokból, s a versek minduntalan visszatérő motívuma a rejtőző, de egyre erőteljesebbé váló félelem. Nem volt véletlen az expreszszionista párhuzam: Bajtai verseiben a világtól, a nagyvárostól való félelem hangulata járja át a sorokat, s látomásaiban szokatlan, rémálmodokra hasonlító képek sorakoznak, melyek egyre inkább a bizonytalanságot, a kétségbeesést erősítik: „...a gyerekek szétázott / teásfilterekkel aggatják tele a fákat, és a csillárokat / vastag szíjjakkal fojtják meg, a háztetőkön jóllakott / óriáskigyók napoznak, az öregaszonyokat pedig rendőrök / fogják le az aluljáróban...” (*Szóval furcsa*). S a már említett epikus jelleg immár más-

ként értelmeződik: történetek tűnnek fel, történetfoszlányok, melyek aztán befejezetlenül magukra maradnak a tovagördülő mondatok mögött. Nem a történetek a fontosak, csupán a megkezdésük és az általuk fel- vagy megidézett hangulat. A történetek Bajtai András verseiben befejezetlenek, akár úgy is fogalmazhatunk: elmondhatatlanok. A lírai én nem is törekszik elmondásukra, csupán megpendíti őket, hogy aztán mint megrezgetett húrok, háttérzajként – hiányosságukkal – bizonytalanságot és feszültséget teremtsenek. S a meghökkenítő és szokatlan képek mellett éppen ez a hangulat – mely végigkíséri az összes szöveget – tekinthető a kötet egyik figyelemre méltó erényének.

Érdemes kiemelni a kötet harmadik ciklusának (*Rendellenes éjszaka*) záró versét. A *Zárás előtt* című szöveg hemzseg az intertextuális utalásoktól, s leginkább egy József Attila-parafrázisnak tekinthető. Nem egyetlen szöveg parafrázisa, hanem több vers megidézése; és az idézetekből, szavakból kerekedik ki egy helyzetvers, mely József Attila utolsó pillanatait hivatott megidézni. „Az ember végül homokos, szomorú, vizes / síkra ér, gondolta. A pályaudvar bisztrójában / ült, nem szólt senkihez. Figyelte, ahogy / az utolsó vendég poharáért nyúl, később / a koszos műanyagterítőt bámulta hosszan.” A *Reménytelenül* vers (első variációjának – *Lassan, tűnődve*) első sorával indul a Bajtai-szöveg, s itt elkülönöződik a lírai hang, a megszólaló maga a megidézett költőelőd, s jelen van egy másik, külső szemlélő is, aki leírja, bemutatja a helyzetet. Egyetlen, indulás előtti (helyszín a pályaudvar bisztrója) képbe merevedik minden gondolat, s az utazás célja pedig a túlvilág. „Talán a padlás jutott eszébe, talán a lepedők, / vagy idegen

nőket szólított le gondolatban. / Nem mozdult, mert őt akarta, a lázat, a hűvös / dinamó, a dinnyehéjat, és egy utolsó ölelést: / figyelni közben, ahogy elleng a néma, kék / idő, és az öcsödi erdő hirtelen megöregszi.” Kimerevített, festményszerű pillanat, melyben nem mozdul semmi, s élénk tárul a kocsmában gubbasztó költő homályos alakja. A szövegbeli mozdulatlansággal azonban szemben áll a szöveg játékossága: megidéződik *A Dunánál*, a *Mama*, majd a *Reménytelenül* második variációja is. Kifeszített helyzetkép, melyet a szövegek összekapcsolódó, egymást átfonó játéka hoz létre: s így a mozdulatlanság és a mozgás összedolgozása termékeny feszültséget eredményez. A *Zárás előtt* című vers kiforrott, érett szöveg, mely egyszerre kapcsolódik a posztmodern játékossághoz, s ugyanakkor kijelöli azt a tradíciót, melyet Bajtai magáénak tekint.

A fentebb már emlegetett, egész kötetben végigvonuló hangulat jelenti azonban az egyik legnagyobb veszélyt az elsőkötetes költő számára. Első pillantásra úgy tűnik, hogy az irodalom berkeibe bevezető költő kiforrott, saját hanggal rendelkezik, viszont a ténylegesen meglévő és érezhető saját hangot minduntalan elnyomja a versekre rátelepedő melankolikus kedélyállapot. S e kettőt ne mossuk egybe. Annak ellenére, hogy a megteremtett és mindvégig fenntartott hangulat erényként értékelhető, mégis éppen ez okozza a kötet bizonyos fokú monotonitását. A visszatérő, ismétlődő képek és motívumok (éjszaka, hajnal, alkonyat, kutyák, indulás, megérke-

zés, szakítás és újra egymásra találás) minden különösségük ellenére ezt az egyhangúságot erősítik, hiszen másodszori, harmadszori vagy sokadszori megjelenésükkel már elvesztik egyediségüket. Hogy csak egyet idézzünk: „Először férfiak jöttek. Lovaink a lábukat törték, / mondták lefekvés előtt, és kicsavarták a villanykörtét.” (*Valami történt*), majd később „vagy csak várni a sötétedést, amikor kiveti magából / a használt óvszereket az ágy, villanykörtéket a lámpa...” (*Min-tanó*), és végül: „Elképzelem, ahogy a részeg / házmaster kiégett villanykörtéket cserélget / imbolyogva, és ettől megnyugszom.” (*A félelem tart életben*). A kép, a villanykörte kicserélése, mely egyúttal a sötétségre, a fény megszűnésére utal, másodszorra, harmadszorra elveszti erőteljes, markáns jellegét, s így már nem annyira érdekes, szinte feszültségmentessé válik. Mindezek mellett azonban nyugodtan kijelenthetjük, hogy érdekes és izgalmas Bajtai András első verseskötete, s kíváncsian várhatjuk a folytatást. A nagy kérdés egyelőre az, hogy milyen lesz a továbblépés. Az nyilvánvaló, hogy ez a könyv egy állomás, az első és fontos állomás, azonban a fentebbiek fényében adott a kérdés: megerősödik-e a már meglévő saját hang, vagy marad a hangulat kicsit erőszakos elsődlegessége.

(Bajtai András: *Az átlátszó város*. Parnasszus Könyvek, Új vizeken sorozat, Budapest, 2006.)

Vincze Ferenc

Téka

Dráma és színház a századelő Budapestjén

Kosztolányi Dezső színházi estéi

Közkeletű félreértés, hogy a XX. század elején színre lépő írógeneráció tagjai csupán a líra és az epika keretein belül keresték a modern magyar irodalom megteremtésének lehetséges módozatait. Az igazság az, hogy ezzel szemben szinte mindegyikük, többek között Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Biró Lajos, Dutka Ákos, Füst Milán, Juhász Gyula, Lengyel Menyhért, Móricz Zsigmond vagy Kosztolányi Dezső újságíróként, azon belül színikritikusként kezdték pályájukat, naplófeljegyzéseikben, tanulmányaikban gyakran foglalkoztak a dráma és a színház gyakorlati és elméleti kérdéseivel. A nemzedék tagjait vonzották a drámai formában rejlő lehetőségek, csábította őket a színház világa. Több esetben maguk is próbát tettek a dráma műnemével, megpróbálkoztak egy újfajta, korszerű drámabeszéd és játszási mód kialakításával. „Lehetetlen – írja egyik színházi beszámolójában Kosztolányi –, hogy ez a generáció, amely oly sokféle és gazdag lírát teremtett, ne találja meg helyét a színpadon is, lehetetlen, hogy íróinknak idegen legyen ez a közlési forma, mihelyt terük lesz s a gazdasági előfeltételek se dolgoznak ellenük. Mióta van papír és nyomdafesték jó versek, novellák és regények számára, egy új irodalom született. Nyissák meg a színházak kapuit, és bevonul a magyar drámai irodalom.” A Holnap és a Nyugat körül csoportosuló nemzedék legsokoldalúbb és legkiválóbb képviselőiben, ezt elméleti és gyakorlati tevékenységük, vonzalmaik és képességeik fényesen bizonyítják, megvolt a lehetősége egy új drámai és színházi forradalom bekövetkezésének. Terveikben és törekvéseikben azonban csakhamar és csaknem valamennyiüknek csalatkozniuk kellett; szinte kivétel nélkül nagyon gyorsan és csalódottan felhagytak a drámairással, elfordultak a színház világától. A kivételes alkalom a kortársi dráma és színház egymásra találására így szükségképpen meghiúsult. A meghiúsulás legfőbb okát pedig éppen az jelentette, hogy Kosztolányi minden óhajta ellenére sem a korabeli színházak, sem nézőik nem voltak sem képesek, sem alkalmasak az európai legkorszerűbb irányokkal összhangba igyekvő új magyar drámai irodalom befogadására. Dráma(író) és színház ellentmondásos viszonyát, a századelő Budapestjének színi viszonyait a legszemléletesebb módon a kritikus és drámaíró Kosztolányi példája és pályája jellemzi.

*

Kosztolányi Dezső dráma és színház iránti vonzódása, nyugatos nemzedéktársaihoz hasonlóan, drámakísérletek és színikritikák írásában egyaránt megmutatkozott. Huszonéves fejjel küldi első híradásait egy vidéki újság, a

Bácskai Hírlap színházi rovatába, s ezt a tevékenységét mintegy három évtizeden át szakadatlanul folytatja. A Nyugattól a Színházi Életig, a Pesti Hírlaptól az Új Időkig több mint tucatnyi lap hasábjain tudósít az 1905-től 1936-ig terjedő időszak éppen aktuális bemutatóiról, fejti ki véleményét az általa leglényegesebbnek tartott színházi kérdésekről. Már 1907-ben egy drámai és színházi forradalom bekövetkezéséről értekezik, valami „vibráló villamosságot” érez a levegőben, egy elkerülhetetlenül feltámadó vihar közeledtét jelzi. Mint írja, „a forradalmi dráma is diadalmas ökölrel töri be a vén, konzervatív színházak kapuját, és ennek ellenére ezer és ezer hitetlen akad, aki nem veszi észre, hogy ma már a dráma egészen más, mint egykoron. A társadalom, amely a régi drámát megteremtette, elpusztult, s amelyik helyébe jött, új drámát teremtett: az új idők új drámáját.” Ennek az újfajta drámaírásnak és színjátszásnak a diadalra jutását, véleménye szerint, az egyedül a hatáshajszolásra berendezkedett hivatalos színházak gátolják, amelyekben nemcsak a középszerűek, de a tehetségesek is óhatatlanul a közönségnek tett engedményekre, művészi megalkuvásokra kényszerülnek. Nagy a veszélye annak, mondja, hogy az igazán rátermettek, Thália mostohagyermekéiként inkább távol maradnak a színház világtól. Ugyanakkor a színházak is tartanak ettől az új forradalomtól, mindent elkövetnek, hogy műsorukon továbbra is, úgymond, a „Pepita Muki s Tóni a saftban”-szerű darabok szerepeljenek, mert azok jelentik a biztos, táblás házakat. Az így kialakult helyzetet főként az okozta, mint az a tízes években készült átfogóbb jellegű írások következtetéseiből világosan kiderül, hogy a korábbi időszakok drámaiban meglévő tömegézés veszett ki a mai kor színházából. A mai színház szükségszerűen amolyan találkahelyé vált, ahol a közönség jobbára a konvencióknak engedve randevút ad egymásnak, ami azután maga után vonja, hogy a drámaírás is mély dekadenciába süllyed, „megfosztva igazi mivoltától, az intuíciótól, a szavak szárnyától és lendületétől, pusztán ábrázolásra törekszik, s a közönség zömétől nem lehet rossz néven venni, hogy barbár ösztönnel ő is csak a sujt-t keresi”. A színjátszás pedig, ennek megfelelően, elsősorú feladatának a szórakoztatást, a közönség olcsó eszközökkel való kiszolgálását tekinti. A színházak igazgatóira a kereskedői szellem eluralkodása a jellemző, s egyedül ők ennek a helyzetnek a haszonélvezői.

Érdemes mindennek fényében megvizsgálni, milyenek is voltak azok a drámák, azok a színházi előadások, amelyek a drámának és a színháznak ezt az elfogult rajongóját ilyen elkeseredett megállapításokra készítették. Milyen volt a tízes évek táján, az akkori Budapesten a dráma és a színház helyzete a színikritikus Kosztolányi napi beszámolóiban alapján.

Az 1906/1907-es évadban például szeptemberben a Vígszínház Claude Askew úgynevezett gyarmatdarabjával „kedveskedik” közönségének, mely darabban az öregedő, kopaszodó farmer fiatal és szép feleségén zsarnokoskodik, jó néhányszor meg is korbácsolja őt, mígnem a derék angol ispán megszabadítja a nemes Deborah-t gaz férjétől. Október elején már a Tristan Bernard és André Godfernaux szerzőpáros elmés munkáját adják, amelyben a nőülés gondjain meditatáló gróf szenvedéseit jelenítik meg. Novemberben Arthur Wing Pinero hasonló tematikájú, *Tökéletes feleség* című darabját játsszák. A szerző *Lord Quex* című drámáját decemberben már a Nemzeti Színház mutatja be, s abban hercegnők, bárók, lordok, szegény manikűröslányok és kézősok

léphetnek színre. Az évet a Vígszínház ismét egy angol darab, William Locke *Mirza* című illedelmes, családias játékaival fejezi be. Joggal állapítja meg ekkor Kosztolányi, hogy „tengeri kaland, romantikus szöktetés, esetleg egy kis családi idill: íme, ezek a drámai suje-k”, miközben nem győz csodálkozni azon, vajon mi indokolta ezeknek a harmadrangú daraboknak a lefordítását és bemutatását. De beszámolóinak visszatérő kérdése az is, hogy vajon a közönség is mi örömet és szórakozást talál ezekben a könnyű kézzel szerkesztett, hatást hajszoló, gyenge művekben.

1907 februárjában Gustav Kadelburg és Richard Skowronek népszínművek világát idéző katonadarabja szórakoztatja a közönséget, pedig e német szerzőpáros nevét Kosztolányi egy későbbi írásában legszívesebben gyászkeretbe foglalná. Júniusban Ivo Vojnovic akadémikus unalmat és szentimentális érzélgősséget árasztó, kalózkodat, ácsokat és udvarló milliommot a Nemzeti színpadán felvonultató drámája „zárja le ezt a páratlanul szegényes és szürke színházi évadot”. A helyzet alapvetően a későbbiekben sem változik; a színházak műsorát a francia, angol és német színpadok népszerű, érdektelen és értéktelen darabjainak átültetései uralják. Színre kerül például a Nemzeti Színházban Ernst von Wildenbruck lovagregények kliséit használó, színtelen és Pierre Wolff törvényszéki tárgyalóteremben játszódó drámája, *Az ingovány*. Megkezdí magyarországi diadalútját a Kosztolányi által csak francia ezermesternek titulált darabgyáros, Henry Bernstein *A tolvaj* című művével. A Nemzeti Hajó Sándor átírásában és Kacsóh Pongrác zenéjével bemutatja Israel Zagwill érzelmes sablon-operettjét, a Magyar Színház pedig Juliaan Sweelinck, holland szerző primitív és unalmas háromfelvonásosát. Az újonnan kapuit megnyitó Király Színház is azonnal talál az operett műfajában járatos két iparost, A. M. Willnert és Grünbaum-Leo-Fallt, a *Dollárkirálynő* szerzőit, vagy éppen A. Hurgent és Paul Rubenst, a könnyen felejthetőként és butuskaként aposztrofált *Miss Hook of Holland* íróit (1908).

Az 1909/1910-es évadot a Magyar Színház Ludwig Fulda közmondásszerű bölcsességeket megjelenítő, *A tökfilkó* című darabjával nyitja, majd bemutatja William Somerset Maugham *Jack, a senki* című sekélyes, lapos és unalmas játékát. A Vígszínház Henry Bernstein újabb sikerdarabját, az *Izraelt* veszi elő, Ludwig Thoma *Moráljának* kedvező fogadtatásán felbuzdulva, mely tények kapcsán Kosztolányi szomorúan csak annyit állapít meg, hogy „ez a színház az utóbbi időben egészen elfranciásodott”. De színre kerül Alexander Roda-Roda katonakomédiája, Andre Rivoire szépelgő, újromantikus meséje, *A jó Dagobert király* is, és ekkor játsszák először A. M. Willner–Robert Bodansky–Lehár Ferenc új nagyoperettjét, a *Luxemburg grófját* a Király Színházban és Paul Hervieu kettős házasságtörés bonyodalmaival boncolgató szellemességét, valamint Georges Feydeau biztos sikerre számító bohóságát, a *Vigyázz a nőre* című komédiát a Vígszínházban. A színikritikus e sok, könnyű eszközzel megteremtett, olcsó hatásokkal dolgozó, lapos közhelyek szintjén megmaradó tucatdráma láttán, a Feydeau-darab bemutatójáról írott kritikájában a Vígszínház vezetőinek teszi fel a többi színház igazgatóságának is szóló kérdést: „Nem lenne kedve ennek az elsőrangú, de nagyon józan színháznak egy kicsit bukdácsolni és repülni?”

Kosztolányi soha nem műfajokat vagy színházakat ítél el, hanem az igénytelenséget, a színvonaltalanságot. Azt a szemléletet, mely a nyugati színpadok

kritikátlan utánzását, az átlagkultúra közvetítését tekinti a magyar színjátszás feladatának. Keserűség és szégyen van ezekben az írásokban. Jól jellemzi e keserűséget és szégyent, hogy amikor az új évad nyitányaként, 1910 szeptemberében a Nemzeti Színház ismét egy francia bulvárszerző és bulvárdráma bemutatásával (Alphonse Daudet *Az arles-i lányával*) áll elő, a nézőtérén tehetetlenül és értetlenül ülő kritikus egy gyermekkori emlékét idézi fel: „Kisdiák koromban, mikor az ünnepélyeken borízú szavalók és torokhangú szónokok ordítottak, lesütöttem a szememet, elpirultam és csendesen rágcáltam a kabátom csücskét. Akkor nem tudtam, mit jelent ez. Most tudom, hogy érettük szégyelltem magamat. A Nemzeti Színház bemutatóján visszatért ez a régi emlék. Pirultam a darab és a színészek helyett.”

Körülbelül így fest tehát a század első éveiben a magyar színházi paletta. Mintha ezek a tények is igazolni kívánnák a Kosztolányi egyik legkorábbi színházi tárgyú írásában megfogalmazódó szomorú helyzetértékelést. A Bácskai Hírlap 1905. február 5-i számának *Heti levelében*, Pethes Imre színészetét méltatva a következőket konstatálja: „Nem túlzok, ha azt mondom, hogy a nagyon is demokratikus Magyarországon még mindég idegenkedéssel tekintenek az arisztokratikus irodalomra és művészetre. Költészetünkben még mindég a negyvenes éveknek visszhangja csendül fel, s akarva, nem akarva nem tudunk megszabadulni a múlt rozsdás nézeteitől. Nem értékeset és nagyot kívánunk, csak közérthetőt, s ennek aztán tapsolunk.” Ebben a helyzetben a színház válsága miatt aggódók nem tehetnek mást, mint azt a reményüket hangoztatják, hogy ennek az állapotnak meg kell változnia: „Akik itt vannak, azok várják a kort, amely a tömegeket újra összefogja egy nagy közösségbe, egy alkotó, kemény kapcsolatba. Remélni kell. Különben a színházakat le kellene bontani, a telkeiket felszántani s répát meg krumplit termelni bennük.” A kritikus meg jobb híján előveszi gyermekkora padláson őrzött papír játékszínházát, s azon elmélkedhet, vajon milyen okok játszottak közre abban, hogy ez a helyzet kialakulhatott. Elkeseredve megállapíthatja fiatalkori illúzióinak könyörtelen szertefoszlását: „Csak éppen kicsit másképpen alakult a színház, mint 18 éves korunkban indult, csak egy kissé amerikaiasabb ütemet vett fel, mellyel nem tud versenyt futni az alkotó kedvünk. Sok drámaíró hasonlóan beszél. Valóban, az emberiség jobbik fele zavartan és várakozva nézi gyönyörű játékházát, a színházat, s azon gondolkodik, hogy varázsolhatná vissza régi fényét.” Vagy végső elkeseredésében dühösen kifakadhat a bíráló, mint azt Kosztolányi is teszi Arcibasev *Szenvedély* című művének 1918-as vígszínházi premierjét követően. Kritika, ismertetés helyett egy dráma vázlatot nyújt át az olvasónak egy elképzelt drámáról, amelynek minden felvonása azzal telik el, hogy a rejtélyes gyomortágulásban szenvedő hős jóízűen falatozik a nyílt színen, de mire étkezését befejezi, már újra éhség gyötri, amivel biztosítja a cselekmény további menetét. Az orosz író munkája is ilyen dramaturgia szerint működik. Főhőse, úgymond, „nem is drámai hős, hanem csak egy dízscsödör”, akinek minden tettét a csillapíthatatlan nemi vágy vezérli. Ilyen körülmények között a színikritikus számára marad újra az elkeseredés és a mind kevesebb reménnyel kecsegtető, de egyetlen esélyként lehetséges kitartó bizakodás: „Csüggedten gondolom el, hogy ez a mai drámai költészet szintje. Kétségbeejtő, hogy csak ennyi a színpadi mondanivalója a költőknek, kik – úgy látszik – a nyárspolgárok

kikoplalt képzeletét csiklandják. Hát csakugyan ráérünk erre? Hát nem érdekesebb ennél két lélek névtelen és mély vonzalma, kik a vigasztalan földön dideregve keresik egymást, orvosságot egymásban, a halál ellen? Hát nincsenek nagyobb félreértések, melyek méltóbbak a költő figyelmére, nincsenek koporsók és örökké jóvátehetetlen bánatok, nincsenek az életnek démoni vídamságai is, melyeknél könnyünk csordul, nincsenek ártatlanul szenvedők egy elhagyatott szobában, a petróleumlámpánál? Napról napra erősebb a hitem, hogy a mai színpad megrohadt, középszerű és unalmas lett, és el kell söpörnie egy egészséges művészforradalomnak.”

Természetesen maga Kosztolányi is megpróbálkozik a színdarabírással. Már 1910-ben *Lótuszevők* címmel mesejátékot készít. Tizenhárom apró jelenetben a homéroszi történet modern parafrázisát adja. A világháború idején két úgynevezett báb- és rímjátékot ír. A *Csoda* abszurd világában minden a visszájára fordul: a Vak kitűnően lát, a Sánta elhajítja a mankóját és jár-kei a színpadon, a Süket pontosan hall mindent és a Néma megállás nélkül beszél. Az ugyancsak 1917-ben készült, *A szörny* jelképes terében a Baka és a Huszár kegyetlen haditörvényszéket ül a minden szörnyűség és szenvedés okozójának kikiáltott Báb felett. Az 1919-es „óflamand játék”, *A lovag meg a kegyese* szerelmes lovagi története a verses dráma formájának kísérlete. A három évvel későbbi *A bábjátékos* ugyancsak egyszerre verses, báb- és rímjáték, míg az 1923-ban a Nyugatban megjelenő egyfelvonásos, *a Lucifer a katedrán* ezúttal a madáchi mű szereplőinek útját parafrázeálja. A *Pacsirta* megírásának évében és két esztendővel az *Édes Anna* elkészülte előtt íródo *Kanári* a nagy regények egy-egy motívumát sűríti egyetlen groteszk életképbe. Végül az 1925-ös *Patália* a korabeli színházi állapotok és felfogás könyörtelen torzképét, a szerzőnek a színházzal kapcsolatos minden illúziójával való leszámolását jelenti. Az előadás szünetében a színházból (és a darabból!) távozó főszereplő ugyanis semmi fennakadást nem okoz a rutinos üzemmenetben. Vadász, a szerző és Vezér, a szíinigazgató pillanatok alatt összevonják Piroska és a Farkas szerepét, s rábízzák azt az öregedő primadonnára, imígyen:

VADÁSZ Úgyis mindig azon panaszkodott, hogy nem kap elég fiatal szerepeket.

Most aztán kap. Négyéves lesz.

VEZÉR (*el van ragadtatva a megoldástól*) Nem rossz. És azt hiszed, hogy a közönség majd nem veszi észre?

VADÁSZ Ki van zárva. A közönség semmit sem vesz észre. (*El*)

Kosztolányi színikritikáiban és közvetve drámakísérleteiben a rejtve, írásról írásra formálódó eszmény a mind kérlelhetetlenebbül megfogalmazott helyzetértékelés és az abból fakadó következtetés: a klasszikus és kortársi értékek felkutatása, a dráma és színház megújulását gátló szemlélet könyörtelen ostromozása, az új magyar dráma- és színpadművészet megszületésének támogatása. Ennek az eszménynek az alapján a korabeli hivatalos színházakat alapvetően az üzleties szellem és egyértelműen a hatás hajszolása jellemzi, műsorukat elsősorban francia, esetleg angol vagy német sikerdarabok könnyű kézzel, kevés invencióval színre vitt átültetései, kritikátlan átvételei uralják. A korábban meglévő tömegérzés elveszett, illetve csak nagyon alacsony szinten valósulhat

meg. A közönség a minél egyszerűbb, lehetőleg romantikus és érzelgős mese befogadására rendezkedik be, s a játszóik is csak a szórakoztatást, a közérthe-tőséget, az olcsó eszközök alkalmazását tekintik feladatuknak. Az értékes, a túlzottan arisztokratikusnak mondott irodalom és művészet számára itt nincsen hely, a dráma megfosztatik eredendő költői lendületétől, a lírai szárnyalástól. Mindent áthat a középszerűség, a színvonaltalanság, az unalom. A színház ebben a helyzetben végveszélybe kerülhet, önnön felszámolását készíti elő, ha nem törekszik a klasszikus korszakok példáit megidézve egy új, dinamikus és alkotó, színpadot és közönséget egyg  forrasztani kívánó szellemi közösség megteremtésére. Kosztolányi szerint ezért is fontos például az ókori tragédia-szerzők és Shakespeare műveinek, tehát az évezredes értékeknek, korszerű eszk zokkal történő színrevitele, antikvitas és modernség találkozás , a drámák költőiségének, lírai erej nek a megőrzése, tiszta, jól mondható fordítások készítése, előadásban a túlzott korhűség és a szövegre rátelepülő, ugyancsak túlzásig fokozott látványosság csábító veszélyének az elkerülése. Vagyis az a törekvés, sz l a személyes tapasztalatokból táplálkozó újabb megállapítás, mely ritka példaként Hevesi Sándor  s Márkus László rendezéseiben, a Nemzeti Shakespeare-ciklusának bemutat iban, Arany János, Babits Mihály vagy Szabó Lőrinc költői-drámai  t ltetéseiben figyelhető meg. A modern európai dráma közvetlen előfutárainak és új nemzedékének ritkaságszámba men  magyarors-z gi színpadra jutásakor Kosztolányi legfőképpen a friss szemléletet hordozó, színvonalas irodalmi anyagot és az annak megfelelő, új játszási stílust értékeli. Azt tehát, hogy a realizmus és a naturalizmus, a valóságk zelinek és prózai-nak minősített szokványos megoldások, a külső történés mindenhatósága és a bántó didaktikuss g helyett a finom lelki rezdülések, a metafizikuss g és jelképiség, az  lom- és víziószerű megjelenít sm d kerül előtérbe, ami a kor  tmenetis g nek, bizonytalanságának, kétségeinek h  kifejeződése. Egy új, egyszerre természetes és stilizált, a néző szemére és f l re egyaránt hat , b tor rendezői és szín si felfogást követelő játékstílus meghonosítása, a hiány, a sz tt redezettsg tudatának mély átélése, a művészet eszközeivel teremtett teljesség és tökéletesség igényének dacos vállalása.

A Kosztolányi-írásokat mindvégig áthatja a hit, hogy az élet, a valóság Thália templomának modern kori papjai, tehát a modern művészet segítségével még és egyedül igazán méltó módon megragadható és ábrázolható. A drámában és a színházban poézis és misztikum,  rz kiss g és fest iss g, nyelvi erő és szépség győzedelmeskedhet a kor elüzletiesedett, harsány igény-telenség vel szemben. Vagyis mindaz, ami a színház j v j ert aggódó kritikus számára egyértelműen az ibseni, csehovi, strindbergi hagyomány követése, Hauptmann, Hofmannsthal, Maeterlinck, Schnitzler vagy Wedekind drámaírói m vészet , Reinhardt, Sztanyiszlavszkij vagy a Thália Társaság és az  j Színház merész színpadi kísérlete. Ez jelentheti az egyedüli mércét a század eleji magyar drámaírás számára is. A hamis frázisok, a bőbeszédűség, a felszínes-s g, a hazafiaszkod s és a könnyes-b s érzelgősség, a dilettantizmus helyett az új irányok meggy kereztetését, egy korszerű, európai  zeket, működőképes dramaturgiát és sajátosan magyar nyelvi gazdagságot együttesen érvényesítő dr maforma kialakítását. Azt a törekvést, amelyet téma-, világlátás-, ízlés- vagy megoldásbeli k l nbz s s g k ellenére a t zes évek táján fellépő új  ronemze-

dék magáénak vallhat Thury Zoltántól Herczeg Ferencen vagy Szomor Dezsón át egészen Lengyel Menyhértig vagy Molnár Ferencig. S e törekvés lényege, hogy az igaz, ám a közönségre mégis hatni tudó, ugyanakkor költői-irodalmi mércével mérve is értékes drámaiság a modern kor drámájában és színházában is megteremthető, tehát megteremtendő. Az a drámaiság, ami Kosztolányi szerint néma cselekvés, a telített pillanatok intenzív átélése és megjelenítése. Egy utcai balesethez hasonlítható érzés, amikor kíváncsiskodók csoportja a szörnyű tragédia láttán csak tagolatlan mondat- vagy szófoszlányokat, mint „szegény... élet... halál...” képesek kiadni magukból. Nem ismerik az áldozat vagy az eset bekövetkezésének részletes történetét. Belülről, kimondatlanul, lelkükben mégis pontosan átélik annak minden mozzanatát, hiszen „titokzatos dolog a dráma. A szavak többnyire gyöngítik. Abból a tetteből, amely valami visszahozhatatlant és jóvátehetetlent jelent, nekünk kell levonni a végső következtetést. Ez a dráma igazi szövege, az a magánbeszéd, mely bensőnkben szólal meg: »Szegény... élet... halál.«”

Vilcsék Béla

„Szemétdombra került a nagy utópia”

Ízléses kiállítású kis kötet; a maga nemében egyedülálló, hiszen a *remix* az ezredforduló új műfaja. A címlapon két pezsgőspohár, gyertya s éjfél utó óra jelzi, hogy határponthoz érteztünk – valaminek vége van, de lesz-e egyáltalán, s mi lesz az új, ami jön? Lesz-e új éve / új korszaka az egyénnek, nemzetnek, emberiségnek? Vagy végleg bealkonyult? – mattot kaptunk a történelem nagy sakkjátszmájában? A remix-forma lehetőséget kínál a szerzőnek arra, hogy hidat teremtsen a múlt és a jelen között, s régi – klasszikus – művek újraértelmezésével új asszociációs mezőnybe emelje a már jól ismert szövegeket. A svájci-magyar Alterra Kiadó XXI. századi antológiáiban teljes remixvers-sorozatokat olvashatunk; köztük Kálmán Mária díjnyertes pályamunkáit, amelyekben korunk brutális, értéktagadó, illetve értékvesztett valóságával szembesít bennünket.

A *Nemzeteszme – Embereszme* című kötetnyitó vers Arany János és Reviczky Gyula híres vitáját idézi (*Kozmopolita költészet – Kozmopolita költészet?*). Nemhogy csitulna a majd' másfél évszázada folyó polémia – napjainkban még inkább felerősödött. Holott a két eszme szorosan összetartozik; kiegészíti s nem keresztbe metszi egymást! Nálunk az írók – de az „ítészek” is! – két egymással ellentétes véglelet látnak benne; s immáron már a politikai értelemben vett nemzet-fogalom is kettéhasadt! Így hát nem ártana felfigyelnünk költő(nő)nk intelmére: „Bár hazánkból, ősi földből / Csupán egy szívnyi maradt, / Elég volt a gyűlöletből, / Ez a szív most már szabad! // Valamennyi kultúr-hérosz / Valamennyi nemzeté / Valamennyi művész lelke / Valamennyi emberé!” S vajon nem aktuális-e ma is Vörösmarty *Országháza* című verse?

Ugyan ma már „a hazának van egy háza”, de „fiainak nem hazája” ma sem! „Képviselő mulat benne, / mintha kabarében lenne! / Magamagát prolongálja / Az országnak rossz gazdája! / ... / Ha nem végzi jól a dolgát, / Nem tűrjük tovább hatalmát!” (*Új emberi jogokat!*). És a József Attila-remix? – vajon nem mindannyiunk közös gondját-baját fejezi ki? „Mondd, mit érlel annak a sorsa, / Ki el-nem-ismert proletár, / Új ezredévben lett rabszolga? / Kimúlt alóla a gyár, / Nincs párt, amely pártját fogná, / Játszhatja a 'hol a piros'-t – / Lustaságát teszi okká, / S ha kell, kap erről papirost?” – és így tovább, a többi rétegre s bármely korosztályra érvényesen (*Mit érlel?*).

Találunk itt remek Babits-remixet, rap-változatban (*Hiába*), Eötvös József-remixet a hajléktalanokról (*Megváltás*). Bornemissza–Batsányi–Kölcsey–Petőfi–Gyulai Pál–Ady–Szabó Lőrinc-variációkat kifosztottságunkról – árvaságunkról-elyomorodásunkról. Mind azt sugallják: az „anyag” síkján (azaz pusztán „materiális” alapon) nem lehet megválaszolni-megoldani létkérdéseinket; ugyanakkor anyag-péNZ-elemi létfeltételek híján nem lehet fenntartani az Életet.

A versek másik csoportja a lírai 'én' legbenső régióit világítja át: egy nagyon mély lelki életet élő személyiség érzelmvilága tárul fel bennük (*Anyu nyolcvankettedik születésnapjára, Anyutól születésnapomra, A templom lépcsőjén* stb.). Egy fájdalmas ifjúkori szerelem soha ki nem hűlő emlékével szívében járja a költő(nő) a maga útját (*Derítő, Halott Kedvesemnek, Szerelmem, A Tabánban, Hullócsillag, Fölfelé fordított tenyérrel* stb.). Az értelmiségi lét gyötrelmes dilemmái, egykori eszmé(nye)inek összeomlása – ami végül is tisztánlátást hozott a múltat illetően, tehát pozitív szerepe volt életében – foglalkoztatják, nemcsak egyéni, hanem nemzeti, sőt emberiség-szinten (*Töprengés a betongettóban, Reménysugár-szennyezés, Városrendezés, A null-központ* stb.). Már-már búcsúzik, készül a világból való kilépésre, de nem megkeseredetten: „Hol a tiszta ész világít, / Joghatalm nincs. Ott a fény. / Mit nem adtam volna érte / életem lelegején! / Nem hunyom be szemem, látok! / Ím itt állok vakulatlan. / Búcsúzom, ifjú barátok – / Mert az évek száma hatvan” (*Ballada a rendelt Időről*). Csöndes mosollyal nyugtázza egy sóhajtásnyi versben: „Eljátszottam a magam szerepét. / Elég. / Volt, aki virágot adott. / Halott. / Utamon mosolyok kísérték. / Szépek. / És aki porig alázott / Fázott” (*Pasziansz*).

A kötetet egy kacagtató, négytétéles *Ludas Matyi*-remix zárja. Fazekas Mihály nyomán a jelenkori Döbrögi(k) eszén túljáró mai Mátyás(ok) furfangos bosszúját és igazságtevését meséli el. Egy csereháti gazdát, kinek „visszamenve hetven ösre / Ludas Matyi volt az őse”, s ki „éberem vigyázott törvényekre és adókra”, a „báránybőrös Döbrögi” – kemény adót vetve ki rá és a hasonszőrűekre – megpróbált mindenéből kifosztani. Csakhogy a gazdáknak megvolt a magukhoz való esze! Gyümölcszeit nem vették át? Termésüket „lábon eladták”. „Disznóikat csendben levágták / Az értékesítőt meg se várták / ... / Ukrajna az egészet felvásárolta: / Ott mesében volt csak disznó, / Eddig mást akasztottak a kampókra.” S mikor a fedelet is el akarta árverezni fejük felől Döbrögi – ők Strasbourgba mentek panasza: „Ha minket megcsalhat Döbrögi örökre / Hetven nagyapánknak nem marad egy ökre”. A „világképviselők kara” nekik adott igazat; s „minden jó, ha a vége jó” – Péter-Pálkor már vidáman folyt az aratás. „Matyi mindig bízott a Gondviselésben, / De maga is tett a gondok ellen szépen. / Döbrögi már nem megy falu közelébe, / Karlovy Varyban gyógyul az

epéje. / Kicsi ember lett ő, nincs benne ördögi. / Márvány függ a kúton: 'Köszöni Döbrögi'."

Bár a remix-verseknek még nincs igazi keletje az újításokra kevésbé fogékony szakmai körökben – mégsem lehet vitatni jelentőségüket. Tudatosítják bennünk, hogy voltaképpen már évszázadok óta ugyanazon problémákkal küszködünk – költőink minden korban ostorozzák a mát s sóvárogják „a szebb Jövőt”. Az ember és a morál(talanság) mit sem változik; ahogy Madách írta: „Más név alatt a Végzet ugyanaz”. S ha ezt nem veszítjük szem elől, esetleg tudatos(abb)an küzdhetünk a jelen anomáliái ellen, s kudarcainkat is nyugodt(abb) fölénnyel tudjuk elviselni. Ezért érdemes tehát olvasnunk remix-verseket (is)!

(Kálmán Mária: *Sakk-matt. remix-versek*, elektronikus kiadás, 2005)

G. Komoróczy Emőke

Képpé merevített szöveg

Vetkőztetik a menyasszonyt – vetkőztetik az asszonyt, vetkőztetik a NŐt – csupa nagybetűvel, mert Jóry Judit regényében maga a NŐ beszél, az apját bálványozó, szerelemre vágyó, szexuálisan túlfűtött, szép ruhákba öltöző, körmöt lakkozó, közönséges és megfajthatetlen, művelt, egyszerű és nagyon is bonyolult nő. Hiába azonban a női nézőpont, a címben sugallt vetkőztetés mégsem megy végbe egészen. A szerző nem tud szabadulni a „férfi tekintettől”, az elbeszélő maga is a szépség uralmát hirdeti, a pozitív megállapítások a mögöttük álló hiányra hívják fel a figyelmet. Túl sokszor kerül előtérbe a szépség, a külső réteg: a karcsú, törékeny, „cakkos szájú” lányok felszínes esztétikumának túlzott jelentőséget tulajdonít az elbeszélő, aki a címmel pont az efféle külsőségektől való megszabadítását ígéri tárgyának. Mindattól, amit a nőiesség lényegétől évezredek óta elvárnak, Jóry sem tud, talán nem is akar elszakadni, a feminista kritika fenntartásaitól eltekintve regénye mégis bátor, őszinte

és újszerű. Az ellentmondásokkal teli szövegben megfér egymással a márkás holmik felsorolása és a mély szenvedés finom megrajzolása. Az elbeszélő éppoly könnyedén beszél művészetről, a magas kultúra alkotásairól, mint a testen ejtett sebekről vagy a legútszélibb „kefélésről”.

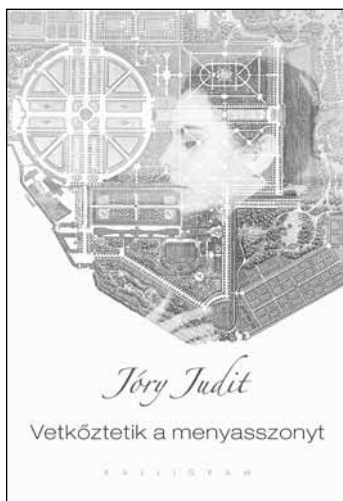
A szerkesztésnek köszönhetően az olvasó sokszor úgy érzi, mint ha nem is lineáris szöveget követne, hanem az ismétlődések és variációk bizarr képzőművészeti tárlatában járna. A regény sajátos időkezelése is ezt a mozaikszerű egymás mellé helyezettséget erősíti. Jóry generációk között, évtizedeket ugorva kalauzolja az olvasót abban a labirintusban, ami valamiképpen mégis egy központ körül kanyarog, és ez az örök női sors, amelynek minduntalan egy az eredménye: „*S mindegyik esetben marad a büntudat és a nők kisírt szeme*”.

A szöveg a mágikus hármas és százaz szám által meghatározott szerkezetbe rendeződik, a három nagy, római számmal jelzett egység összesen

száz fejezetre tagolódik. A szerkezet így azon jellemzők sorát bővíti, amelyek intertextuális kapcsolatot hoznak létre Jóry műve és a világirodalom egyes alkotásai között. A regény azonban nem csak más irodalmi művekhez kapcsolódik ezer szállal, az elbeszélő a képzőművészet és a film tárházából is beemel bizonyos elemeket. Mindez néha egészen nyíltan, a felszínen történik, mint a *Veszedelmes viszonyokról* szóló fejezetekben, máskor rejtettebben, *Jadviga párnájának* említésekor, megint máskor a mélyrétegekben, a szerkezet például az *Isteni színjátékot* hívhatja elő a befogadó értelmezésében. És ott van egy összöveg, ami át- meg átszövi a regény egészét: maga a Biblia és a zsidó-keresztény kultúrkör szakrális mondatai.

A művészettörténész Jóry regénye nem csak tematikusan, hanem stílusosan is kapcsolódik a képzőművészethez. A hosszú és rövid mondatok váltakozásával ritmusossá tett próza helyenként megtorpan, és a jelenet fényképszerűvé merevedik. Ezt a stílushatást idézik elő a fejezetek végén a külön bekezdésekké szaggatott, hipnotikusan ismétlődő mondatok, amelyek megállásra kényszerítik az olvasót. Csakhogy amennyire szuggesztívek, hatásosak és jól etaláltak ezek a kimerevített képek, néha épp annyira tűnnek kimódoltnak, mesterkéltnek is, kiváltva ezzel a befogadó tiltakozását, elutasítását a szöveggel szemben. Ez olyankor fordul elő, amikor túlságosan súlytalan az ismétlődő mondat ahhoz, hogy ne fészkelje be magát a gondolat az olvasó fejébe: csak azért kétszerezi

meg a záróakkordot a szerző, mert a többi fejezet is hasonlóan zárult, ez a koncepció. A regény gyengébb lapjain vissza-visszatér ez a fajta erőltettség, modorosság. Bőven akadnak azonban olyan nagyszerűen sikerült sorok, amelyek könnyedén feledtetik az emiatt kialakult ellenérzéseket, és visszavezetik a befogadót a *Vetköztetik a mennyasszonyt* sajátos regényvilágába. Bizonyosság erre a következő részlet: „A nő is szeretné magát olajág helyett apja térde köré fonni – vagy a férfi térde köré fonni, vagy fia térde köré fonni – gyermekei térde köré fonni – talán saját térde köré fonni. Szeretne olajág lenni – térd köré fonódó olajág. Olajág. Saját térde köré fonódó olajág.”

A mondanakettőzésekhez hasonló játékot űz az elbeszélő az *Adolescence*, *Enfance*, *Puerilite*, *Jeunesse* című fejezetben is, ahol zárójelek közé szorított

keresztnevek kísérik a felvillantott alakok néhány mondatos jellemzését. Mintha csak képaláírások lennének egy megsárgult fotókat őriző fényképalbumban.

Bár a regény egyéb területen megfigyelhető tudatosságát figyelembe véve nehezen képzelhető el, hogy stílus hibáról van szó – valószínűleg sokkal inkább tudatos megfogalmazásról beszélhetünk –, mégis zavaróan hat, amikor a szerző tüntetően hétköznapi kifejezésekkel csapja agyon a sorok költőiségét. Jellemző példa erre az elbeszélői eljárásra a következő részlet: „Hazaérnek. A kert sötét, mint egy vad, baljós erdő. Mint egy temető, lobognak az éjszakai fények. A *pasi* nem

érti, miért nincs világítás. Kézenfogva vezeti a nőt, mint gyermekét – a férfit, a falappal lefedett vízaknán keresztül, a kidőlt fa tövében, a szerteszórt kutyacsontok és a tekeredő slag mellett.” A lobogó fények, baljós erdő mellett oda nem illő társaság egy „pasi”, az olvasó törvényszerűen kiköken az előbbieket által meghatározott álomszerű hangulatból, ugyanakkor a populáris és fennkölt keveredése a regény egészére jellemző.

Az egyetemes és az aktuális öszszemosódásából az utóbbi kerül ki vesztiesen, a XX–XXI. század hétköznapi tárgyainak, a név szerint említett budapesti utcáknak, BKV-járatoknak a banalitása lealacsonyítja, elszürkíti mindazt, ami emberi. A szándékosan

erőltetett köznapiság ugyanannak az elidegenedettségeknek a hírnöke, amely a látszólagos közvetlenség ellenére az elbeszélő-olvasó viszonyt is jellemzi. A regény többnyire magánfeljegyzés vagy naplószerű, s ezen mit sem változtat a harmadik személyű beszéd. „Mit érdekel engem, hogy tudod-e, mire gondolok!” – mint ha csak ezt mondaná az elbeszélő az olvasónak odavetett, zárójeles félmagyarázataival. A magány áthidalhatatlan, a befogadó magára marad a kisírt szemek és a szép nők között.

Jóry Judit: *Vetköztetik a menyasszonyt*. Kalligram, Pozsony, 2006. november 26.

Janecskó Katalin

Kikötő

Kettős sziget

Puha Ferenc és Somogyi György kiállítása
a komáromi Limes Galériában

Szent hely, szent festmények? A komáromi (késő)barokk templom hajójának ódon falai, mert a kövek a szenvedésen túl a hit győzedelmét is sugározzák, megőriztek valamit abból a szentségből, amely a ferenceseket, kiváltképp Assisi Szent Ferencet vezette. A szegénységben való bűnbánat hirdetésén túl a tudományok és művészetek művelését, ápolását, szeretetét. Mindez, a *Naphimnusz*t is mögöttük tudva, beleivódott a falakba. Sugárzó tisztasággal, az ember-sziget csoportok egymást segítő erejét tudatosítva mindmáig él a hatás.

Puha Ferenc és Somogyi György, a szigetszentmihályi Patak Csoport két jelesének – komáromi – honfoglalása azért is esemény, mert együttes bemutatkozásuk a *helyi színt* (a couleur locale-ról van szó) csak erősítette. A két művész, egy sajátos sziget őslakójaként, olyan festményeket akasztott a falakra, amelyek – jöllehet absztrakcióval „terheltek” – kazettáikban, színárcozataikban, rejtekező *önarckép-jellegükben* jól közvetítik a mindannyiunkat szorító valóságon túli – ezért annál hitelesebb – eszményeket: a *boldogságkeresés stációt*.

Ha a szigetlét, a nagy tengerben való hajózás – lebegés – öröme és inspirációja kell ehhez, akkor evvel a *nyílt* bezártsággal, ha pedig az egymást erősítő

– de külön-külön is karakteres – terrénumok érték-ütközése, értékteremtő harca szükséges, akkor meg az *oldás és kötés* nyugtalanító „békéjével”. A *Kettős sziget* mint cím tehát éppúgy utalhat eme furcsa összetartozás – a szigetlétet újabb szigetléttel tetéző artistikus világlátás – egészére, mint az egyik a másikából egyre mélyülő gondolkodói körök kiteljesedésére.

Nem kell félni, nem egymást utánzó *egyenarcokról* van szó, hanem igazi természet- és folyambúvárok (A Duna itt folyik az ereinkben) önkifejező, a látványt létegésszé emelő kísérleteiről. Ha úgy tetszik, szellemi párbajáról. Mert a szent helyet a szent festmények – profán ikonok – valósággal belakják. Érzésvilágokat tükröznek, ütköztetnek, és mégis jól látni, hogy különbözőségükben ott van ugyanazon – csak az ecsetkezelésben, motívumkincsben és a kifejtés módszerében egymástól elütő – lelkiület: a világegészt énközpontúvá emelő filozofikum mint az anyag feletti bölcs ítélkezés univerzuma.

Földszagúak, krátermélységűek, a modern technika által megtámadottak – meg vannak fenyegetve is – ezek a kis személyes világok. Puha Ferenc lírai absztraktjának érzéstömbjei és Somogyi György kazettákba zárt madárfészkei, zombékokban leledző költőhelyei – a szemérmes elvonultság s ugyanakkor a szimbolikus önfelmutatás iskolapéldái – mégis valaminő felszabadultságról vallanak.

A hagyományos értelemben vett hit, bár a Szent Ferenc-i alázat ennek ellent mondani látszik, távol van tőlük, de már-már kozmikus anyagszeretetük révén műveik szinte a szakralitásig nyújtóznak. Akár a szerkezet „napforgása” (*Madarak búvóhelye I–VI.* – 2005) mozgatja őket, akár az érzéshullámot megvillantó, a festékrétegek egymásra hordásában valamilyen ethoszi irányultságot sejtető akarat (*Limes* – 2005), a képben megképzett idő – a múltból idáig vezetett boldogság-faktor – a személyes sors s egyúttal az egyetemessé váló szenvedély kifejezője. Farkas Veronika érzékeny, egy-egy életmű súlypontjait kitűnően látató rendezése azt is megmutatja, hogy ebben a *Kettős sziget* címmel illetett *énkereső játékban* mi a közös, és a földidézés módozata szerint hol húzódnak a határok.

Hét-hét festmény is elég arra (az életművek nagyobb méretű darabjai láthatók), hogy meggyőződhessünk a fejlődés fokozatairól. Ez Puha Ferenc kollekcióját tekintve látványosabb, hiszen a jel-valóságot szigorú szerkezeti renddé avató *Repülés II.* és *Éjszakai repülés* (mindkettő – 1994) fényévekre áll a *Senki szigetétől* (2004), de még inkább a *Limes* kavargó, kozmikus érzelemgócától. Somogyi Györgynél az ábrázolás mikéntségére nézvést nem észlelhető ilyen kiugró váltás – az egységes szemlélet eredője: csak az utóbbi öt év terméséből válogatott –, sokkal inkább a *szigeten* belüli (sokszor önálló táblaként is megálló) *sziget*, a szintéglák és színpálcikák és a gesztus-ecsetnyomtól az egyenes vonalig tartó háló forgásának, ritmusvariációjának fokozatos mélyülése. De talán – noha a kazetták nyüzsgő léttérképei (tájesszenciái) például a *Madarak búvóhelye* című sorozatban mozgás- és forgásirányok meghatározóivá váltak – nem is szükséges ilyesfajta „fejlődésről” beszélni. Nem, mert Somogyi „váltásaiban” az organikus létszemlélet és organikus motívumkincs mindig is meghatározó volt.

Puha Ferenc absztrakt színvalósága – réteg réteg alól csillámlik – az indultgócokat a szabályozott „rendtől” megszabadította. Ezért bármily elementáris

erejük az *Áttűnések* (1999) fehér a fehéren (kis barnával erezett) elmozdulásai, úgy is mint valaminő konstruktív hívóélmény kiteljesítése, a jelszerkezet fölbomlása az igazi váltás. A színmezők érzelemtartománya, mert csak ösztönszerű a foltok horizontális és vertikális szerveződése, lírába bugyolálja a csaknem lemeztelenített én-képet (*Senki szigete* – 2004). A világoskék és zöld, a türkiz és a (kis) vörös illuzórikus, a kontúrt elmosó szövetsége a „senkit” megnevezetlenül is *valakivé* teszi; oldott színmezőivel csaknem elkábítja, sokolja.

Az érzelemvihar főképp az új mű, a határozottan erre az alkalomra készült *Limes* sajátja. Ez a vörös jellegű, a zöldeket szinte feketén, a festékrétegek áttűnéseiben gomolygó ködfelhővé emelő varázslat már nem mutatja a – különben kiváló – *Séta a szigeten* (2001) jelentős absztrakt foltjainak és a középtűt végighúzó horizontális sávnak „rendezettségét”, hanem – mert a festőművész úgy akarta – belenyúlik a semmibe. Viszont ez a „semmi”, mert lírai absztraktról van szó, Puha Ferencnél minden: munka, fegyelem, gondolkodás, a faktúra által érzékivé tett indulatgóc hathatós megjelenítője.

Somogyi György – egy kis megengedéssel – *mértani rendet* őrző, ám azt a gesztusecset kontúros színtéglával és a belőlük épített zárványokkal minduntalan föllazító kazettái hihetetlen mélységben és (a formán belüli) formavariációban adják vissza a sziget-lét szépségének és artisztikus létszemléletének minden összetevőjét. A nagy apokrif táblák boldogságképe a végzetlen idő, a festés örökkévalóságát hirdető rajzos ecset úttalan útjának, a több variácót egymás mellé soroló munka általi (önkifejező) létezésélménynek leleplezésében van (*Az én szigetem I-III.* – 2000–2001).

Somogyi ettől absztraktabb tájakra – például a reneszánsz fényt magába ivó *Úszó láp* (2002) – olaj, vászon, spárga, csaknem plasztikailag hullámzó faktúra – organikus mezejére is gyakorta átrándul, de mítoszi fényét, a születés, a sarjadás, az élet szimbólumával jellemzett mozgást leginkább akkor tudja a nézőre plántálni, ha a korábban már önálló sorozattá összeálló *ovális* (tojás) – akár a szerkezeti renden belüli halovány kontúrjában – képvalósággá válik. Ennek a „múltidéző” és az építkezés tudatosságáról valló gesztusnak kiváló példája az *Örök sziget I-II.* (2005) belső, a kis színtéglákat megpörgető s evvel a vászonnak fókuszot is teremtő rendszere. Dicsérhetnénk is eleget, mert a tojásdad formák színmezőket robbantanak, eme friss mű szerkezeti elevenségét.

Ám a *Limes* Galéria – rögtönzött? a hely szelleméből eredő, s azt szigetszentmiklósi hevülettel megérezkítő? – *oltárképe* mégsem ez lett, hanem a *Madarak búvóhelye I-VI.* című sorozat (olaj, farost). Váltakozó ritmusai, motívumként visszatérő s a tábláknak forgást-pörgést adó ötszögű – a színtéglás kertek minden ékét továbbörökítő –, konstruktívan organikus halmazai a természetélményt (a szörny elől rejtező madár és ember óvó szeretetét) visszhangozzák. Profán oltárkép? (A kitüntetett hely és a ragyogó sorozat elhelyezése legalábbis ezt sugallná.) Az, ugyanakkor főhajtás – némi szakrális jelleggel – azon hatalmak előtt, amelyek az *ég vándorainak* szívverését arkánumként közvetítik.

Művelődéstörténeti kalauz

Botta Dénes–Püspöky István–Vertel Beatrix *A névjegy története* című kiadványa remek, kézbe vehető album. Ugyan valamennyire súlya is van, de lapjait pörgetve, a képekben gyönyörködve szinte el is feledkezünk a könyv eme tulajdonságáról. Mert a térdünket nyomó tehernél – érdemes ezt a művelődéstörténeti kalauzt inkább asztalra fektetve olvasni – sokkal nagyobb az a súly, amit a benne levő tudás- és információanyag, a jól szerkesztett oldalpárok képeinek esztétikuma képvisel.

A *névjegy története* mint könyvremek, mint művelődéstörténeti tabló – szereplői: a magyar történelem, társadalmi élet, politika, tudományosság, közjog, ipartörténet művészet, irodalom, színház, zene megannyi nagyja – nem a semmiből pattant ki, hiszen kecses küllemét ugyanaz a képzőművész-tipográfus szerzőpáros – Püspöky István és Vertel Beatrix – szavatolja, mint a közelmúltban megjelent *Hajdanvolt szépasszonyokét* (Panoráma, 2004). De hogy a képeskönyv ilyen hatásosan szerveződjék, ahhoz a képi látást és az alkotók fantáziáját segítő, szükség van izgalmas, közérdeklődésre számot tartó alapanyagra (kéziratra).

A Medicina Kiadó Botta Dénesnek a névjegy történetét földolgozó, kultúrtörténeti érdekességekkel fűszerezett tanulmányát (egy harmincezerre rúgó névetikett-, reklámkártyát tartalmazó gyűjtemény írásos „tapasztalatát”) tekintette forrásnak. A szöveg a munka során természetesen jócskán átalakult – főképp a terjedelme lett az eredetinel sokkal kisebb –, és az irdatlan számú névjegy is erősen meg lett rostálva.

Az elmúlt kétszáz év eme különös kultúrtörténete 1940-nel zárul, és az eredetihez képest „mindössze” háromszáz névkártyára zsugorodott. Botta gyűjteményét a szerkesztők kiegészítették a közelmúlt művészeti életének a nagyjával, hiszen egy-egy jól ismert, a tágabb közönségnek is sokat mondó életmű (Bartók Béla, Tamási Áron, Csontos Gyula) megnöveli a kis nyomdai kártyákkal jelzett különleges példatár hatékonyságát.

Jóllehet a névjegynek, ennek a sajátságosan kiterébélyesedő fának, anekdotákkal színesített, sokfókuszú történeti rajzát kapjuk az albumban (szakértő: Kreutzer Andrea), a könyv nem tudományos földolgozása a témának. Sokkal inkább ismeretterjesztő, szemet gyönyörködtető munka. Az egyszerű közlést – név, cím stb. – a képzőművészet eszközével megemelő technika (dokumentumfotók, faxszimilék, képeslapok, tárgy- és eszközfotók, enteriőrök használata) odáig megy, hogy hangulatilag jól illeszkedő oldalpárok tudatosítják bennünk: az adatbázisban megbúvó *szépség* nemcsak a közlendő hitelességéből ered, hanem a hírvivő látványelem sokkhatásából is.

A szentkép, amelyen *Szent István király* Szűz Máriának följánlja a koronát, egy székesegyház (jelesül Pécs dómjának) levelezőlap-valóságába hasít, Zala György, a kitűnő szobrászművész névkártyája pedig az aradi Vértanúszobor – mára szerencsére visszaállt – *tisztaság-terébe*. És Festetics György gróf (1755–1819) francia nyelvű, rajzos névjegye (Le Comte George Festetics de Tolna), bár a Georgikonról és a Helikonról eleget tudunk, akkor mutatja az

iskolaalapító és művészetpártoló főnemes igazi arcát, ha jól szervezett, kényes ízléssel válogatott könyvtárának belső képét is megpillanthatjuk.

És minden jól ismert vagy névtelen személyiség – akár közölve van arcképfotójuk vagy műtermi beállítottságról árulkodó fényképük, akár nem – azáltal válik maradandó, az adathalmazon messze túllépő érzelmi gócponttá, hogy a vonzaskörzetükbe föllelhető nevezetesebb épületek – Magyar Királyi Pénzügyminisztérium, Sváb-hegyi fogaskerekű állomás (*Budapest*), Székely Nemzeti Múzeum (*Sepsiszentgyörgy*), Huszárlaktanya (*Miskolc*), Nemzeti Színház (*Kolozsvár*), római katolikus templom (*Máramarossziget*), tengeri kikötő és házegyüttese (*Fiume*) – helyet, történelmet, művelődéstérképet rajzolnak, ipar- és hadtörténetet, közlekedési szokásokat, a Trianon által még meg nem sarabolt szellem működését elevenítik föl. És a megannyi cím, rang, kóros urambátyámozás, illetan- és párbajkódex szerinti viselkedés nyomtatott arzenálja mindennek hátulütőjét is.

Egy régi kor – címekkel, tárgyakkal, kitüntetésekkel, kiváltságokkal, ugyanakkor a munka és az alkotás nagyszerűségével büszkélkedő egy-két század (noha a névjegy ókori gyökerei is tárgyaltnak) – szalad el előttünk, s mi alig tudunk betelni ennek a szenzációs példatárnak az összetettségével. Mert valójában – névtelen egyedek és neves személyiségek által – kozmosz épül itt. Kozmosz, amelyben egy jól körülhatárolható magyarságkép is benne foglalatik – Zrínyihez visszanyúlóan: ne bántsd a magyart! –, ugyanakkor a történelem és a modern kor darálójába került ember helykereső józansága és – minden nyugság mellett – megfeszítettség-élménye ugyancsak.

Az összes közlésbeli – írásos, nyomtatott vagy rajzi – gesztus mögött ott a hozzá köthető, sokszor nem is annyira fényes (történelmi, magántörténelmi) élményvilág is. Hát persze hogy élvezzük a rövid, nemegyszer frappáns fejezetek – *Illemtankönyvek a névjegyéről; Rangok, címek (titulatúra) és a névjegyek; Megszólítás; Címerhasználat; Budapest a névjegyeken; Szerelmi vallomás (bál után); „Honvéd”; A k. k., a k. u. k. és a k. und k. rövidítések; Névjegyek a grafológus szemével* stb. – fölvilágosító komolyságuk mellett is néha humoros arzenálját. (Ha netán például párbajra akarunk vállalkozni, a névjegyek kicserélése után nem illik – és nem is szabad – egészen a harc megkezdéséig ellenfelünkkel találkozni.)

De örömről – legyen az fájdalmas vagy kijózanító öröm – akkor az igazi, ha a névjegy és a vele földézett alak mögött dráma is van. S ezt a drámát az arcképfotók igazságát ugyancsak megerősítő – az illető életművéből válogatott – idézetek hitelesítik. „...sohasem hihetem, hogy előítélet, balvélekedés és tudatlanság alapja lehessen egy nemzet előmenetelének és boldogságának” (*Gr. Széchenyi István*); „Vezércsillagom az legyen, hogy Magyarország egykor büszkén mutathasson rám” (*Liszt Ferenc*); „Én részemről egész életemben minden téren, mindenkor és minden módon egy célt fogok szolgálni: a magyar nemzet és a magyar haza javát” (*Bartók Béla*); „A becsület, a kötelesség-teljesítés, a vallás, erkölcs, a műveltség tanai váljanak e hazában cselekedetté!” (*Dr. Wlassics Gyula V. B. T. T.* – vagyis: valóságos belső titkos tanácsos – m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter).

A névjegygyakran üzenetek is vannak – Ady Osvát Ernőnek ír, Babits Mihály a küldött verseskönyvet megköszönve Reményik Sándornak, Tamási Áron

drámaigazítás ügyében valamely színházi embernek –, sőt fogorvosi árjegyzék (íme a szakma tisztelete!), s nem utolsósorban kottarészlet (Dohnányi Ernő) és szerelmi fölszólítás (Honthy Hanna valószínűleg kritikusat akarta jobb belátásra bírni: „szeressen kedves!”) és rejtvénybe ágyazott humor is. Mikor föl találtatott a névjegyhez használatos kis boríték (1820), a bélyeg fölragasztásának egész kis rituáléja alakult ki, hiszen a kopertán való elhelyezése valódi üzeneteket közölt – a titkot nyilván a címzett is ismerte –: fent középen, egyenesen: *szere tle k!*; ugyanitt fordítva: *szeretsz?*; középen lent, szabályosan: *adj találkát!*; ugyanitt fordítva: *nem akarlak látni!*

De ahogyan élet és halál összetartozik (a névkártyáknak itt is megvolt a funkciójuk), az évődő, humoros, udvarló stb. hang mellett egészen komoly vonulatokat is leolvashatunk a kis kartonokról: a főváros egyesítését, a német nyelv fokozatos háttérbe szorulását, a rangok-címek megszaporodását és elhalását, a történelem furcsa tréfáját (megkisebbedett ország), az illemkódex – lehet-e névjegyben levelezni? – különféle változásait. A névjegy gyakran önarckép is. Önismeretet tanúsító vagy épp annak hiányában szenvedő gesztus. Ami az időben – akár boldog új évet kívánt küldője, akár halálesetet közölt vagy házasságkötésről tudósított – megmarad, és dokumentumhűséggel szól egy korról (említettük már: esetünkben az elmúlt két évszázadról) és a kartondarabkákkal légvárat vagy valódi tornyot építő embereiről.

Plakát, könyv- és brosúracímlap, kotta, fénykép, íróasztali tárgyak (toll, tinta, levélmérleg, névjegy tartó, gyertya, bélyegző, kalamáris, levélnehezék) gar madája, arckép és levelezőlap tucatja, fotók, kitüntetések, jelvények, címerek sereglete segíti a kép érzéki üzenetét, valamely „holt tekercs” – hűvös közlés – képvalósággá, esztétikumká válását. (A fotográfusi munka Püspöky Apor jó szemét dicséri.)

Akár egyetlen belelapozásra is – látva Kossuth gyászkeretes névjegyét, Dr. Serédi Jusztinián, Magyarország bíboros hercegprímása, esztergomi érsek átszellemült arcát, Jókai Mór megfáradt szemét, József Attila, talán a legegyszerűbb névjegy tulajdonosának befelé néző tekintetét, Móricz bizakodó komolyságát, Erkel Ferenc győzedelmes nyugodtságát és Liszt számon kérő, zord mosolyát –, tehát ezeket látva megérint bennünket eme különleges történelmi, erkölcsi, viselkedéstörténelmi példatár levegője. Aki mindezekből többet akar magába szívni, az az albumban közölt névjegyek, dokumentumok, személyiség-kartonok sugallatára lapozza föl egy-egy híres személyiség életművét, vagy más könyvekből ismerkedjék meg bővebben avval a környezettel és történelmi levegővel, amelyet az itt föl vonultatott névjegyregiment sugall.

A *névjegy története* című rendhagyó képeskönyvnek tehát ilyen üzenete is van, amellet hogy a szemet szünetlen gyönyörködésre csábítja. (Medicina, 2005)

Szakolczay Lajos

(A költő) „Öntudata szféra, melynek állandó sugara van”

(Lászlóffy Aladár: *Szabó Lőrinc költői helyzetei*, 2005. 2. kiadás)¹

A címnek választott mondat így folytatódik: „...nemcsak ünnepélyes alkalmakkor, nagy pillanataiban birtokolja, használja szellemi ereje maximumát, tárja ki, adni-kapni, tartályait”. S az „Öntudata szféra, melynek állandó sugara van” – frappáns, profán hasonlattal kerekedik be, szerzője természetéhez, írói karakteréhez ugyancsak jellemző módon illeszkedve: „...állandó sugara van, nem ernyő, melyet szükség szerint fel lehet nyitni, össze lehet csukni.”²

Pályája kezdetén írja ezt, mondhatjuk: első versei, első megjelenései éveiben. Hiszen eredetileg az utolsó egyetemi években szakdolgozatnak készül a Szabó Lőrinc-írás (még 1956/57 táján).³ Majd, ahogy a tanulmányokat, úgy ezt a témát is évekig félretéve, csak jóval később veszi elő újra, hogy engedve a baráti unszolásnak, megjelentesse a Dacia Könyvkiadó kismonográfia-sorozatában. A kis kötet első, 1973-as megjelenésekor korabeli kritikusa, Máthé József bizonyos joggal láthatja így: „nem úgynevezett szaktudományi értekezés”-ről van szó. Inkább „nagyobb teret enged az írói szubjektivitásnak”.⁴ Maga a szerző sem sok ügyet vet rá, mintegy mellékesnek, mostohagyermekének tekinti. Mindenképpen befejezetlennek, töredéknek látja (alcíme is ezt jelzi), aligha gondol arra, hogy közel negyven év múlva második kiadása is lesz.

Elgondolkodtató lehet, hogy az – eredeti szövegében változatlan – kis kötetet a megírása óta eltelt évtizedek során megszületett számos jelentős monográfia, kötet, tanulmány nem teszi meghaladottá, elavulttá. Ellenkezőleg. A teljes Szabó Lőrinc-monográfiát, jogos elismeréssel fogadott tudományos elemzést, kiadásokat, jeles szakirodalmi köteteket maga mögött tudó kortárs

¹ Lászlóffy Aladár: *Szabó Lőrinc költői helyzetei*. Kolozsvár, Polis Kiadó, 2005. Kettős tükörben c. sorozat. (Az első kiadás: Kolozsvár, Dacia Könyvkiadó, 1973. Kismonográfiák sorozat)

² l.m. 15. (in: első kiadás. A továbbiakban is az első kiadás oldalszámaira hivatkozom.)

³ A gondolatkörnek, Szabó Lőrinc szellemi közellétének figyelemre méltó momentuma és bizonyítéka az 1957-es, jelentős vers *Szabó Lőrinc halálára* (későbbi címén: *Sermo super sepulchrum* L. *Színhelyek*, 1965. 121–123., vmint: ...*hogyan kitudódjék a világ*, 1980. 30–32. S erről a költeményről tudhatjuk, hogy megszületése közvetlenül kapcsolódik a halál dátumához (1957). (1957. október 3. – A vers megjelenésének helye, ideje: *Igaz Szó*, 1957. 12. 998–999. Előtte, a – tudtommal azóta kiadatlan – *Kesztyűtlen kézzel*, uo. 996–998. Az utóbb említett verset akkor, s azóta is nagyra becsülöm. Mindkettőnek az eredeti fénymásolata birtokomban van. Ellenőriztem az annak idején füzetembe, kézzel lemásolt szövegeket. Szövegében változatlan, de néhány írásjelet változtatott. Monográfiám függelékében, ha lehet, közlöm ezeket, leendő textológusok számára.) S azt sem vélem közömbösnek, hogy fontos szerepet játszik akkor és az ezt követő időben (főként: az 1958–1960/61 között), a sajtóban zajló heves vitában, az első Forrás-nemzedékre vonatkozó támadó hadjáratban).

⁴ Máthé József: *Szabó Lőrinc költői helyzetei*. *Igaz Szó*, 1976/2. sz. 180–181.

irodalomtörténész, Kabdebó Lóránt a „nagy rálátások egyiké”-nek, „az első teljes rálátás”-nak nevezi. Sőt, továbbmegy: „...most értettem meg igazán könyvének akkori újdonságát. Megelőzött mindnyájunkat.”⁵ Mi az oka a közel fél évszázadnyi szünet után ily nagyot változó értékelések különbségének? Az 1973-as első kiadást még alig méltányolták; 2005-ben pedig magas fokon becsüli meg a szaktudós.

Kabdebó Lóránt méltató szava, a nagy „rálátás”, jó szó. Kitűnő szó („nagy rálátás” – „az első teljes rálátás”). Az ő kiemelése szerint Lászlóffy Aladár Szabó Lőrinc-portréjának újdonsága, eredetisége az, hogy a költő életművének „kettősségét” tárja fel. „Két költőt ír le, akiket csak az életrajzi egybeesés okán hívnak egyébként Szabó Lőrincnek.” S úgy ítéli meg: „Ez a szembesítés mára kap hangsúlyt: most értettem meg igazán könyvének akkori újdonságát.”⁶ Egyet-értve, újabb kérdéssel folytatnám. Honnan ered, mi a lényege ennek az eredeti látásmódnak, s a látásmódtól elválaszthatatlan, merőben új kifejezőmódnak?

A kis Szabó Lőrinc-kötet érdeme és lényege alapvetően s elsődlegesen *nem* irodalomtörténeti fogantatású. (Talán nem is túlzás, ha újra eltűnődve, az okkal kiemelt, szakirodalmi újdonságot mintegy mellékterméknek vélem.)

Valóban (ahogyan 1973-ban Máthé Gábor látta): *nem* értekezést, nem szokott, várható filológiai munkát ír itt Lászlóffy Aladár a választott, nagy elődről. A címadásban adott megszorítás beszédes. A nagy poéta „költői helyzetei”-t jelöli meg a szerző. (Egyben megkülönböztetve az „emberi helyzetei”-től.) S erről, e helyzetekről, egyben a költői helyzetről szól. Szabó Lőrinc kapcsán, példáján, de legalább ennyire saját költői helyzete nyomán, birtokában, szemszögéből. A „helyzet” így maga is többértelművé, elvonttá válik. *Egy bizonyos*, leírt, számba vett kor-, irodalmi, életrajzi képnél lényegesen tágabb körűvé, merészen egyetemessé, sajátosan „történelem-, művészetelméletivé, -filozófiává” lesz, vagy még tágabb értelemben vett életszemléletté. „Vázlat” mivolta, befejezetlensége⁷ többlettévé válik. Lászlóffy Aladár szerint Szabó Lőrinc „két költészetű” költő (amilyen jelentéssel ezt Kabdebó Lóránt kiemeli). Ugyanakkor ez a „két költészetű” volta egyben „két képet, két forrást, két eredményt” „kínál” (ékes példája, szemléltetése, megnyilvánulása) egy tágabb, egyetemesebb értelemben vett kettősségnek. „Az alkotói pálya természetszerűleg” adott, *két irányának*. A „szándékolt, akart, tervezett” és/illetve a „leküzdhetetlen, valóságos” irány egymástól elváló kétféleségének.⁸

Így, elvileg kétféle módon elemezhető. Egyrészt: logikusan megérdemli az irodalomtörténeti figyelmet (ennek körvonalait jelzi, erre tapint érzékenyen Kabdebó Lóránt). Másrészt: azt a gondolatmenetet helyezve előtérbe, amely

⁵ Kabdebó Lóránt: *Lászlóffy Aladár Szabó Lőrinc monográfiájáról*. (A 2005-ös második kiadás bevezetése, 5–6.) Már az előszó címadása is helyreigazítás jellegű. Elfogadja „monográfiának” ezt az író által vázlatnak nevezett írást. Jelzi később, hogy miért és milyen kiemelt szempont vezérli ebben.

⁶ Kabdebó Lóránt: i.m. 6.

⁷ A szó szoros értelmében voltaképpen nem befejezetlen, hiszen Szabó Lőrinc első köteteinek tárgyalásától eljut az akkor ismert legutolsó darabok elemzéséig, az életmű lezárulásáig. De ez a „teljesség” az időrendi szemle teljessége, s nem jelenti a figyelem hasonló egyenletességét.

⁸ I.m. 7, 8.

Szabó Lőrinc kapcsán, az ő példáján keresztül, általában a költőről, a költészet-ről szól. Ez utóbbit nem követhetjük a szó szerinti, racionális logika fonalán, hanem inkább csak a személyes „líra-logikával” – József Attila szóhasználatának értelmében. Ez az az áramlat, amelyet recenzense „szubjektívnek” nevezett, nem ok nélkül. De hát miféle „szubjektív” ez? A „szubjektív” jelző adott esetben differenciálást, pontosítást, megkülönböztetett figyelmet kíván.

Annak vagyunk tanúi, hogy különösen nagy empátiával foglalkozik Szabó Lőrinc költői indulásával, a „titáni évaddal”⁹ – saját „titáni évad”-jának megélése idején. „A titánság évada ez: kitörni az életbe, és betörni az irodalomba, tudni és művészkedni”¹⁰ – olvashatjuk Szabó Lőrinc első verseskötete: a *Föld, Erdő, Isten* (1922) megjelenése kapcsán.

A kijelentésen belül fontosnak tartom a „kitörni” és a „betörni” közötti megkülönböztetést. A dilemmát, amelyet a pályakezdő költőnél, Szabó Lőrincnél így fogalmaz meg: „Kétségtelen különbség van, s kimutathatóan tudatában van ez a fiatal költő annak a különbségnek, ami a két lehetőséget elválasztja.” Miért, hogyan és milyen választásokat lát elválasztani valónak? „kitörni, és aztán művészkedni, ...duzzadni, *együtt duzzadni* a korban körül dühös duzzadásnak indult, ...esztétikummal, poétikummal;” – ez az egyik út. S a másik? „...avagy a megfoghatatlan önálló megfogalmazásával 'hatalmi tettet' kísérelni meg a szellem birodalmában”.¹¹ Ez a második fajta esély, adott kifejezésmódjával, maga is még „megfoghatatlan” lehet, különösen a megírás idején.

Többet mondhatnak a dolgozat megoldásaiból vett konkrét példák. Így az a részlet, az a mód, ahol s ahogyan a pályakezdő Szabó Lőrincet körülvevő időszakot megjeleníti. Azt a háttérrel, azokat a művészi irányokat jellemezve, amelyekkel (a fentiek értelmében) „*együtt duzzad*”-hat, ami „a korban körül dühös duzzadásnak indult” – s többek között – esztétikai, poétikai szinten.

Lászlóffy Aladár „két-világháború-közöttség”-ként határozza meg ezt a korszakot, lényegében az 1920-as éveket. Az ő interpretációjában ez az időszak a „döntő, politikai, technikai, civilizációs, kulturális szempontból egyaránt nyugtalan, egyenetlen, de rendkívül jelentős, nagyon rövid történelemdarab”, „mely a költő hazájának kemény történelmi meteorológiája szerint is rendkívül zord idő, de a világ számára is a lábra kapni igyekvő tanulságok elfelejtésének, nagy forradalmi álmok melengetésének, erőlködő fennmaradásnak végül tragédiába forduló két évtizede volt”.¹²

Gondos figyelemmel, avatottan idézi meg a kor társadalmi, gazdasági összefüggéseit.

„A gazdasági életben a pénz kozmikus farsangja, világ-áprilisa, mely a »szegény embert még az ág is húzza« alapon s a nagy politikai gazdasági törvények értelmében a kisembernek mindig csak rosszabbat hoz, a trösztök és

⁹ Ebben – ahogy erre hivatkozik is – segítő, pozitív szerepet játszik az, hogy a kortárs: Kabdebó Lóránt készülő Szabó Lőrinc-monográfiájának ezzel az időszakkal foglalkozó, első kötete már rendelkezésre áll. (*Szabó Lőrinc lázadó évtizede, 1918–1928*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp, 1970.).

¹⁰ I.m. 30–31.

¹¹ I.m. 31. Kiemelések: Sz. K.

¹² I.m. 8.

érdekek pókhálójába fogott világtermelésnek, technikai fejlődésnek felvirágzást és hihetetlen eredményeket.” „Gazdasági válság, sztrájk, munkanélküliség és öngyilkossági hullám, vagyonok születnek, milliárdok állnak a milliárdok mellé, éhség és túltermelési válság, éhhalál és petróleummal leöntött narancshegyek.”

Ez a tömörített körkép megfelelője, mintegy előzetese annak a képnek, amelyet majdan prózai munkáiban szerepeltet. Például emberisors-alakulásokban, regény formában jeleníti meg később, *A képzeletbeli ásatásban*.¹³ Itt a történelmi jellemzés így folytatódik: „Revans, ellenforradalom, fasizmus, Abesszínia, Spanyolország – egyszerűen igazi kétvilágháborúközöttiség, a válsághangulat állandósulása.” S ehhez a politikai vázlatához ízesül a korabeli tudomány-, technikatörténet átfogó rajza, pillanatképe. („És közben a tudomány, az információ nagy felvirágzása, mindegy kinek a vélt céljai szerint, kinek a pénzén. És film és rádió és helikopter és légi közlekedés menetrend szerint. Lindbergh – óceánrepülés, sarki expedíciók és sok Nobel-díj.” „Megvan az urán, de egyelőre a kőolaj a sztár, és arany a valutafedezet.” „Arany és szurony és Tigris-tank.”)¹⁴

Ebben az összefüggésrendben közvetlenül a vészterhes politikai helyzetképhez kapcsolja az értelmiség, a szellemi élet nem kevésbé fenyegető, fenyegetően sanyarú lehetőségeinek odavetett skiccét: „És politizálnak a szobafestők, nemkülönben az egyetemi tanárok és hidegvérű diplomataik, s kiderül, hogy a szobafestőknek, mivel szemtelenül az »eredményre« mennek, »tömegalapjuk« van.” „Ez egyúttal a kor átlag értelmi színvonalára szomorúan jellemző.”

A 'tömegalap' tehát a jelzett tendenciák, vészes mozgalmak, vezérek mellett van, ezeket a táborokat erősíti, segíti hatalomra. S ezzel szemben: „...az értelmiség, kiszolgáltatva, szintén jellemző módon alkalmi hómunkás”. „A szellem alkalmi hómunkásai a költők is...”¹⁵

De a költőket közelebből illeti mindaz, ami nemcsak az irodalomra, hanem közösen, valamennyi művészeti ágra vonatkozik: „Modernség a művészetben, divatban, életformában. Futurizmus és Bauhaus. Charleston és Chaplin. Őrületeségek és nagy, igazi nekirugaszkodások.”

Ez a művészi közeg felel meg a korábban idézett: „a korban körül dühös duzzadás”-oknak s e dühösségnek megfelelő művészi lázadás-formáknak: „...esztétikum”-nak, „poétikum”-nak. Ezzel szembesíti Szabó Lőrincet, az induló költőt. S ezzel szembesíti saját magát – általában a költőket, immár egyetemes horizont felől, felé nyitva. Az 1920-as évek költőinek (művészeinek) helyzetét immár kardinálisan választja el a világirodalom (művészet) minden megelőző évszázad-(évezred?)-béli helyzetétől. Kiemelést érdemel a

¹³ Vö. Szabados Márk szociológiai tanulmányával, illetve a fényképész-műhely világán keresztül megvilágított, emberi „galaxisok ütközései”-vel. (A műhelytulajdonos öreg Tamás korabeli szocialista forradalmár, s kitűnő tanítványként követi őt Szabados Tamás, aki társadalomjobbító hittel a munkásmozgalmra áldozza életét. Sztrájkot szervez, bebörtönzik, majd száműzetés lesz a sorsa. Testvére, Lajos másféle utat jár: felhasználja bátyja érdemeit, s karriert épít 1945 után.)

¹⁴ l.m. 10.

¹⁵ l.m. 10. v.; Uo. Kiemelés: Sz. K.

korábbi, politikai, gazdasági oldalról megvilágított helyzetképnek idevonatkozó része, a gondolatmenet egyetemes irányú elkanyarodása. A már idézett mondatok („...az értelmiség, kiszolgáltatva, szintén jellemző módon alkalmi hómunkás”) – így folytatódnak: „A szellem alkalmi hómunkásai a költők is,...” „sokkal inkább, mint máskor, mint Villon, Ronsard idején, hogy Homérosz és Anakreón koráról ne is beszéljünk.”¹⁶ Ím jócskán kitágul a szemhatár – „Lászlóffy Aladár-osan”.

Nemcsak egyedi és egyedi módon megrajzolt, biztos kézzel odavetett skicc ez a fajta korrajz. Benne foglaltatik a személyes állásfoglalás. Megjelenik például úgy, amint – Szabó Lőrincre vonatkoztatva – a mottóul választott idézetekben szerepel. („...nem transz a költés, hanem direkt részvétel a világ dolgainak intézésében.” „...a művész, a költő azért kényelmetlen, mert az önkifejezés, önelemzés, emberkifejezés, emberelemzés, világkifejezés, világelemzés fárasztó szellemi kalandjába akarja belerángatni felebarátait.”¹⁷) Határozott választás ez, a húszas évek kategóriái szerint: az aktivizmus¹⁸ (s különféle válfajainak) oldalára állás. Hallgatólagosan pedig kapcsolódik a dolgozat megírása idején, a romániai magyar irodalmi lapokban, fórumokon zajló, vehemens – elméleti-gyakorlati – összecsapásokhoz. (Például a szabadversforma létjogosultságáról, a közelmúlt irodalmi öröksége értékeléséről folyó vitákhoz.)¹⁹ Utóbbiak fontos, sőt sorsdöntőnek nevezhető szerepet játszottak az adott költőgeneráció, köztük Lászlóffy Aladár lírikusi indulásában, ennek lehetőségében, fogadtatásában.

Külön figyelmet érdemel az, hogy *amit* vállal, azt *hogyan* teszi. Milyen kifejezésmódot alakít ki. Első pillantásra – s akár a kiemelt idézetek nyomán is – feltűnhet, hogy akár az adott korrajz megjelenítése bizonyos fokig magán viseli a 20-as évek jellegzetes stílusjegyeit. Nem annyira „rajzot” látunk, egységes vonalvezetést, mint inkább „skiccet”: erőteljes, expresszív vonásokkal felvázolt körképet. Az a gyors képsor, amellyel elénk vetíti az adott időszak igen határozott tényeit (mondhatnám: adatait), s egyben hangulatát, egymás-mellettségében a kollázs montázs-, mozaik-, filmtechnikát idézheti, joggal. Az is jól ideillik, hogy a körülíró megjelölések mindegyikének köze van a vizualitáshoz, az irodalom és képzőművészet eszközeinek érintkezéséhez. Köze van az avantgárdnak ahhoz az akkor újmódi, sokszor botránysnak tekintett újdonságához is, hogy szemben az előző hagyományokkal, irodalmi művek esetében is fontos szerepet szán a tipográfiának. Feltűnő formabontásként ötvözi a szóbeliséget a képszerűséggel. Egyúttal mintegy elmossa a szokásos műfaji határokat, például a vers és a próza határait. Amit és ahogyan

¹⁶ l.m. 10.

¹⁷ Szabó Lőrinc *Költői helyzetei*. 1973. 16, 15.

¹⁸ „Aktivizmus”, a szó korabeli, szűkebb és tágabb értelmében. Megfelel a német expresszionizmus balszárnyának és a magyar Kassák-kör összefoglaló elnevezésének. L. Rubiner *Die Aktion* és Kassák *Tett* című folyóiratának programjaik hasonlósága ez. Lényeges a harcok humanizmus vállalása.

¹⁹ Vö. 2. fejezet (kéziratban: 2–10. l.). Bővebben: *Egy irodalmi befogadástörténet („kanonizáció”? „bekerülés a kánonba”?) lépcsőfokai /Az erdélyi első Forrás-nemzedék indulása: 1956–62/ – Példasor dokumentumokkal*. ItK. (Elfogadott tanulmány, megjelenése még késlekedik.)

Lászlóffy Aladár tesz itt íróként, annak köze van a fenti vonásokhoz, de nem azonos ezekkel. Úgy fogalmaznék: egyéníti, s egyben meg is haladja a vázolt eljárásmodokat.²⁰

Meghaladja: egyrészt azzal, hogy gondolatmenetét követve, untalan kilé-
pünk az adott, tárgyalt évtized kereteiből. Az általa, mintegy magánhasználatra
kialakított világban, történelmi korokat átívelő idő- és tér-hidakon járunk. Pé-
ldául az értelmiség, a költők méltatlan társadalmi helyzetéről szólva, számára
evidens módon kerülnek egy mondatba, egy képsorba a húszas évek költői és
„Villon, Ronsard... Homérosz... Anakreón”. Ez, a választott nézőpontnak madár-
távlati nagyvonalúsága vonatkozik arra is, ahogyan a gazdasági és tudomány-,
technika-, művelődés- és művészettörténeti vonatkozásokat, tényeket kezeli.
Ahogyan mindezek változásainak összefüggéseit merész tablókban megjelení-
ti. S valamennyit mintegy megfejeli azzal, hogy igen profán, kamaszos, diákos
„impertinens” hasonlatokkal hozza közel. Az eddig idézett részletekben például
az értelmiség tagjai, s a költők is a „szellem alkalmi hómunkásai”-ként jelen-
nek meg. A pénz „kozmosz farsang”-járól, „világ-április”-áról beszél. A költőt
(egyben felelős embert) úgy jellemzi, mint aki „töpreng mások helyett is”, aki
eszméletét „nemcsak ünnepélyes alkalmakkor” birtokolja, használja. Olyan em-
berként, akinek öntudata „szféra, melynek állandó sugara van”, s „nem ernyő,
melyet szükség szerint fel lehet nyitni, össze lehet csukni”. Oly módon is meg-
jeleníti ezt a különbséget, hogy szembeállítja a hétköznapi átlag- „eszmélet”-
tel, s az anarchistáéval. „A polgár odaépíti a térre a szökőkutat, mert van pénze,
ideje rá.” De utána „mindössze eljár mellette”. „Aki használják: tőle szélső-
jobbra a hippi: belemossa a lábát, a nőjét; tőle szélső-balra: a költő, a festő:
mereng, elgyönyörködik benne.” „A polgár ezek láttán ordítani kezd, hogy ker-
gessék el a csavargót, emez meg munkakerülő.” „Erre a hippi azt mondja, hogy
akkor nem kell a szökőkút, és felrobbantja.” „A másik pedig, ...lefesti, megírja
– ellopja: hazaviszi a maga szökőkútját.”²¹ Az 1918–19-es évek jellemzésénél
pedig, miután felvázolja az agrárszocialista mozgalmak után álló falvak keser-
ves helyzetét²² – eseménytörténetében a következő szavakkal jellemzi: „...a
bevonulás, aztán az őszirózsászás, aztán a tősgyökeres akasztófásdi, miután a
'legények virágát' kivitték a színről, és übermezőgazdasági, hiperimperialista
idegen érdekek őrjögő doberdóin kinyújtóztatták nemzetiségre való tekintet
nélkül.”²³

A fiatal költő kamaszos hányavetiségéről van szó? Nevezhetjük ezt így?
Aligha lehet eltekinteni a merész szókimondás nemes, mélyen etikai indíttatá-
sú, tragikus felháborodásától mint indítéktól. Erről az oldalról nézve, inkább a
József Attila-féle 'hetykeség'-gel vonható párhuzam. A petőfis, József Attilá-s,

²⁰ E tekintetben is természetes módon összefügg mindaz, amivel a versesköteteiben, illetve prózájában találkozunk. (Vö. *És tapsolt az ideges ipszilon; Telsztár stb.*)

²¹ l.m. 13–14. l.

²² „...a századelő megalázott, szabad paraszt mivoltában újra megalázott, egyre bonyolódó társadalmi képletű” falvai harcának ideje ez, ahol „nemrég még ugyancsak nem babra ment a bérért, földosztásért folyó mitikus erejű kiállítás” – írja a századforduló agrárszocialista mozgalmaira utalva. l.m. 40. l.

²³ l.m. 40. l.

egész életet egy lapra feltévő hazaszeretetről. A bizonyosságul önmagát akár áldozatul felkínáló hazaszeretetről. A költő valóban fiatal, de az itt megfogalmazódó, emberi-költői credo, ars poetica, igen határozott, érett világlátásra vall.

Ez utóbbi különösen élesen szembetűnhet akkor, amikor a már említett, más oldalról, a költészetre vonatkozó nézetek kifejtése oldaláról közelítjük/olvassuk a kis kötetet. Mivel a Szabó Lőrinc költői helyzetei kapcsán leírt megállapítások nemcsak (s talán nem is elsősorban) a választott költőre vonatkoznak, hanem annál általánosabb, elvontabb, egyetemesebb érvényűek. Úgy olvasom: a dolgozat monografikus jellegű, irodalomtörténeti elemzése mögött, mintegy búvópatakként meghúzódik, helyenként felszínre tör egy olyanféle poétikai, esztétikai hitvallás, amely személyesen vállalt, egyszemélyes, eredeti felfogást képvisel. Összeilleszthetőek és egységet alkotnak a kijelentés-mozaikok.

Eszerint: a költők „lelki szeizmográf”-ként²⁴ viselkednek. S ez a fajta, természettudományi eszközökhöz hasonlítás – folytatódik. „Hogyan navigál a költő?” – teszi fel a kérdést. S választát, saját felfogását egy szemléletes hasonlattal világítja meg, kiemelve mindazt, ami – költői viszonylatban – élesen eltér a felhozott, konkrét földrajzi, történelmi Kolumbusz-példától. „Sem Spanyolországból (India) Amerika felé, sem felfedezés után vissza nem navigál ‘tudományosan’” – a költő. Szemben a hajó kormányosával, kapitányával: „*Iránytűje, sextánsa, térképe, barométere – minden a műszerébe beleépített KÖLTŐBEN leledzik.*” „Benne van a Spanyolországok lehető legpontosabb képe és Amerika, s még felfedezetlen Indiák elképzelése is. Ez jelzi, hogy vihar van, hogy kormányt balra, jelzi a legénység közérzetét, s az esedékes egzakt megfigyeléseket is ez végzi.” *Az ilyen értelemben vett „műszer”²⁵ „...egészsége – a vállalkozás egyetlen biztosítója. A művek biztosítója. Az igazi műszer egészségét semmi más, csak a halál tudja befolyásolni: megszünteti – amint azt mindenkinél szomorúbban és ragyogóbban bizonyítja Radnóti Miklós példája.”²⁶*

S ez, a költő, „az igazi”: az egészséges „műszer” meghatározása máshol is megjelenik, másféle hasonlatok, metaforák formáiban. Ezek szerint (szintén a költő) „ideggóc”, „szellemi erőmű, minden időben s minden körülmények közt az”. S az előbb közel hozott hasonlat értelmében, ugyanazzal a kifejezéssel (mintegy egyéni ‘terminus technicusként’) megfogalmazva olvashatjuk: „*Élő műszer, az időtlen történés emberórája, nagy nyugtalanságát az EGÉSZ váltotta ki, nagy érzékenységét a MINDEN bántotta: abból a fajtából való, akinek ahogy legjobban lehetne, úgy sincs jól.*” Joggal asszociálhat bárki József Attila „A mindenséggel mérd magad!” – költő-etikai követelményére, avagy „Sebed, a világ, – ég, hevül, / s te lelkedet érzed, a lázat”²⁷ soraira. De mindkét esetben érzékelhető a lényegi párhuzam mellett az újfajta, eredeti kifejezésmód, egyéni gondolatrendszer jelenléte is. S most már Lászlóffy Aladár idézett mondatainak folytatásában valóban megjelenik József Attila mint konkrét példa: „József Attila

²⁴ l.m. 11. l.

²⁵ A dolgozat folytatása során a „műszer” kifejezés ilyen, speciális értelemben többször, újra előfordul. (Vö. i.m. 60, 101, 103 stb.)

²⁶ l.m. 17–18. l. A nagybetűkkel kiemelés a szerzőtől, a kiemelések tőlem (Sz. K.) valók.

²⁷ *Ars poetica; Eszmélet*

óriáskagyló volt, kiben a teljes lét is csak homokszem szerepet játszott.”²⁸ S a vállalt felfogáshoz illeszkedik a dolgozat más helyein megtalálható kijelentések sora is. „Mindegy, milyen sorrendben szembesül a költő a lét dolgaival (melyek között a szellemi előzmények, mint tények, semmivel sem jelentéktelenebbek immár, mint az objektív világ); mit milyen sorrendben fog fel, kebelez be, épít be a *műszerébe*, nem lényeges.” „A lényeges: hogy a megkapott, beszerzett, megemésztett hatásmennyiségből milyen minőségi következtetést von le.”²⁹ S új sorban kezdve, alfejezet-lezáró megállapításként így zárja le itt a gondolat-sort: „Tehát a művek.”³⁰

Mindez pontosan egybeillik azzal, amit például a „művészet szent jogá”-ról mond. „...szent joga, hogy ő kezeli a valóság – a közvetlen s a történelmi valóság – nagy, örök tükrét, s gyakorlatilag minden alkotó, minden költő *személyesen* kezeli.” S a gondolathoz aláhúzottan hozzáteszi az erkölcsi felelősség ettől elválaszthatatlan súlyát, vállalását is. „*Ám felelni felel azért, ahogyan; felel holtáiglan és halhatatlanságában, mihelyt újra és újra meg fog mérteni.*”³¹ Fél oldallal később ugyanezt más szavakkal megerősíti, immár konkrét példa kapcsán. „Az első megmérés eredménye tehát: ...ország bőréen, világ bőréen tanul az okos: a költő, mert ország bőre, világ bőre az ő bőre.”³² Egybevág az eddig felsorakoztatott ítéletekkel az is, amit korábban, ismét a *költőről* mint „egyén”-ről állít: „az egyén, az egyed, az egyéniség, a személy a modern civilizáció konfliktusainak szenvedő, fájó *ütközőpontja és reménységeinek igazi menedéke*”.³³ Minden folyamat „mint a tér és idő egyetlen érvényes és érdekes *alapegysége, mértékegysége*”. Ő, a „létbe, világba magát beásó koncentrált értelem” (akinek „öntudata szféra”). Ilyen öntudat, értelem a költő, akinek „külön, tulajdon érdemeinek alapján” áll, keletkezik a „rangja”³⁴, és tőle elválaszthatatlan felelőssége. Tehát, nem „odakünn”, hanem „odabenn”: a költőként megszólaló személyiség belsejében, benn, ott, a születés közegében” segítik egymást a „kész, a készülő, s a potenciális művek”³⁵. Ezért azt vallja, hogy „ az *életműben, a teljes műben él a befejezettség-eszmény*”, „ama Legjobb Forma, mely az ő határa: végtelenségének határa, s melyet maga az alkotó is csak ritkán képes újra meg újra elérni”. S ez a bizonyos egyéni „befejezettség-eszmény” lesz, lehet „megmé-

²⁸ I.m. 17. l. Hozzáteszem: egyike ez ama helyeknek, ahol, következetesen – az eltérést általában ki nem fejtve – párhuzamba állítja Szabó Lőrincet József Attilával – az utóbbi előnyére. „József Attilától természetesen fényévnyre lemarad, más irányba tér” – állapítja meg, a történelmi, politikai tisztánlátásról beszélve. (Vö. i.m. 16, 17, 28, 43, 45, 94.) Mindez igazolja Kabdebó Lóránt már idézett észrevételét, amennyiben a kötetet a József Attila-kutatók figyelmébe is ajánlja.

²⁹ Németh Lászlónál található meg lényegében ugyanez a gondolat, más megfogalmazásban. A véletlen egyezést a megállapítás egyik bizonyításának látom.

³⁰ I.m. 20. l.

³¹ I.m. 41. l. A félkövérrel szedett szó az eredeti szövegben a költő kurzíválásával lesz kiemeltté. A többi kiemelés tőlem: Sz. K.

³² I.m.42. l. Kiemelés: Sz. K.

³³ I.m. 8. l. Kiemelés: Sz. K.

³⁴ I.m. 8–9.

³⁵ I.m. 55. l.

retésének átlényegített eredménye”.³⁶ S ennek az elméleti okfejtésnek szerves folytatása az a felfogás, amely már holmi belső, maga teremtette tolvajnyelven így jelenik meg: „Ott, legbelül” ennek a belső alkotói „térnek” „a neve: időpont”. Vagyis: amiként a „költő helyzetei”-nél nem a külső, hanem a belső („költői”) jelző a hangsúlyos, úgy az időbeliséget illetően, akár a versek keletkezési sorrendjének jelentőségénél is átértelmezett maga az idő-fogalom is. „Az idő ebben a szerepében idegtényező, a betápláltság ritkán fellépő legkedvezőbb, legteljesebb állapota, ingere.” S erre a „legkedvezőbb, legteljesebb állapot”-ra, ingerre (mondhatnánk: „ihletre”) vonatkozóan vallja azt, hogy ez szándékosan egyelőre „épp annyira előidézhetetlen, mint például valamely makrokozmikus jelenség, ám bekövetkezése ritmusának pontos ismerete számos fontos adatot szolgáltat egy alkotó mikrokozmoszának felméréséhez”. „S annak, hogy »itt járt«, kiáltó bizonyítéka egy-egy újabb remekmű.”³⁷

A Szabó Lőrinc-dolgozat írásakor a szerző aligha sejtette, hogy ez a fajta esszéisztikus megszólalásmód mennyire termékenynek bizonyul. Hogy elsőként a *Szövegek szövetsége*,³⁸ majd sorra öt hasonló, esszé-gyűjteménynek, sajátos költői publicisztikának nevezhető kötet követi ezt, a most kiemeltet.³⁹ S az ötödik kötet (*Gyarló és kalapács*, 2004.) nem egy sorozat lezárulása, hanem a legutóbb napvilágot látott óta is szüntelenül folytatódnak, naponta, hetente⁴⁰ írónak az addig olvasható esszék édestestvérei. A költő állandósult rádióadásának egyik, állandó formája. Működése, sugárzása – mint ahogy Szabó Lőrinc kapcsán írta az elsőként 1973-ban megjelent dolgozatában, a költőről, általános értelemben – „öntudatlan szféra” megszólaltatásának vállalása, „melynek állandó sugárzása van”. Állandó jeladás, „adás”, csupán a megfelelő vevőkészülék, ráállított hullámhossz szükséges ahhoz, hogy a „vétél” is létrejöjjön, megfelelő lehessen.

Széles Klára

³⁶ I.m. 55. l. (vö. Másutt, visszatérő, kulcs-mondatok! „a Birodalom legnagyobb kiterjedése...”).

³⁷ I.m. 55–56. l. (Kiemelés: Sz. K.)

³⁸ Alcím: – *Műhelynapló a megtartó kedélyről* – (Kriterion Könyvkiadó, Bucuresti, 1988.)

³⁹ *Botrány Gordiuszban* 1994.; *A Jerikói trombitás* 1994.; *Longobárd korona* 1997.; *Szélmalomleltár* 1999.; *Gyarló és kalapács* 2004.

⁴⁰ A Helikon című kolozsvári hetilap címloldalán olvashatunk ezekből rendszeresen.

Egy 140 éves budai dokumentum

Az OTP Bank Pénztörténeti Gyűjteményéből
(Budapest, V. kerület, Vigyázó Ferenc u. 6. Telefon: 473-5617)

Az OTP Bank Pénzügytörténeti Gyűjtemény egyik érdekes gazdaságtörténeti, értékes pénzügytörténeti darabja gazdag értékpapír-kollekciánk egyik részvénye, melynek kibocsátója az 1866-ban alapított Budai Kereskedelmi és Iparbank.

A 300 ezer forint alaptőkével alapított társaság egyik történeti súlyát az a tény adja, hogy a bankalapítások sorrendjében a budai volt a harmadik az országban.

Az intézet a következő két évben végrehajtott tőkeemelések után már 600 ezer forintos alaptőkével működött.

Gróf Lónyay Menyhért

A Budán, 1867. január 1-jén kibocsátott 200 forint névértékű, névre szóló, magyar–német nyelvű részvény három aláírója közül középen a bank elnöke, gróf Lónyay Menyhért (1822–1884) aláírása fedezhető fel, aki számos gazdasági és pénzügyi tevékenysége után a kiegyezéskor az Andrássy-kormány pénzügyminisztere lett.

A dokumentum ismeretlen mester munkája, a korra oly jellemző díszítményekkel, allegorikus férfi- és nőalakos grafikákkal, melyeket Pesten, a Leitner Nyomdában nyomtattak.

Az intézetet – csakúgy, mint egész Közép-Európát – hamarosan az 1873. évi tőzsdéi krach és következményei sújtották.

A meglévő osztalékszelvények tanúsága szerint 1876-ban ugyan még fizettek osztalékot, három évvel azelőtt már megpecsételődött sorsát mégsem kerülhette el.

A pénzügyi és gazdasági élet válságos éveinek mintegy ötven bank esett áldozatul és ment csődbe, köztük a Budai Kereskedelmi és Iparbank is.

A rovat támogatója az OTP Bank Nyrt.

Szlanka András
gyűjteményvezető

Budapest-hívószám

„A hajdani jó világban a vonat felérkezett Csíkszeredából Budapestre, még mielőtt kihúlt volna a jó mázas korondi cserépedényben az útravalónak tett töltött káposzta.” (György Attila)

„Nagy-Budapest itt van, csak kérdés, hogy hol is van ez a Nagy-Budapest.” (Petőcz András)

„Az én családtörténetem vad, gazdag és gyönyörű, mint az amazóniai őserdő vagy Budapest egy napos szeptemberi délutánon.” (Saly Noémi)

„Nem kellett Pesten, mehetett abba az isten háta mögötti faluba, de nem bírta ott, és elkezdett nagyon inni, mi más tehetett volna.” (Háy János)

„Liszt zenéje s virtuóz hangszeres teljesítménye pedig nemzeti kincsünk, s egyben európai egyetemes kincs – egyetért velem, ugye, kedves uram?” (Elek Szilvia)

„A zeneszerző hatalmas marka a széttáruló csontos ujjakkal úgy ágaszkodott az el nem használt napok billentyűzete felett, mint valami őskori szárnyas szörnyeteg.” (Dragan Velikić)

„Kedves költőim, írom közvetítésével Budapest vált számomra az egész világ szimbólumává: mindenné, »ami volt, van« – és talán lesz. Buda, Pest, Budapest. Egyek vagyunk...” (Valachi Anna)

„Ha lenne fölmérés, talán alátámasztaná tapasztalatainkat, vagyis a főváros szíve felé tartó, egyre szűkülő nyelvjárási »ékeket«.” (Balázs Géza)

Ára: 650 Ft. Előfizetés: 5000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.
(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

Folyóiratunk támogatói:

A Nemzeti Kulturális Alap ismeretterjesztés és környezetkultúra, valamint közművelődési kollégiuma és a Nemzeti Civil Alapprogram